

บทที่ 3

ความเปลี่ยนแปลงของสำนักทางประวัติศาสตร์กับการเปลี่ยนแปลง
ระบอบการปกครอง พ.ศ. 2475

หลังจากชนชั้นนำซึ่งมีความสำนึกว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้กำหนด
วิถีประวัติศาสตร์ได้สถาปนารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้นแล้วเป็นเวลาประมาณครึ่ง
ศตวรรษ ก็เกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองของสามัญชนซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง
ระบอบการปกครองในปี พ.ศ. 2475 คำอธิบายสำหรับเหตุการณ์ดังกล่าวมีมานาน
และมีหลายแนวด้วยกัน แต่ก็ยังไม่กระจ่างว่าภายในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่ง
สถาปน์และระบบต่าง ๆ เช่น สถาปน์และระบบการศึกษา สถาปน์และระบบ
ข้าราชการ ฯลฯ รวมศูนย์อยู่ภายใต้สถาปน์พระมหากษัตริย์ ผู้ก่อการ 2475 และ
ผู้สนับสนุนหรือยอมรับในระบอบการปกครองใหม่เกิดขึ้นได้อย่างไร ความคิดหรือ
ภูมิปัญญาของคนเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปในสาระสำคัญประการใด เพราะเหตุใด

การประเมิน "ความเปลี่ยนแปลงของสำนักทางประวัติศาสตร์" ของ
สามัญชน ในบริบททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์
ซึ่งจะได้กระทำในบทนี้ เชื่อว่าจะสามารถอธิบายการก่อตัวของผู้มีแนวความคิด
แบบใหม่ จนกระทั่งคนกลุ่มนี้ได้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองได้
เป็นอย่างดี ซึ่งน่าจะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะช่วยเสริมให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลง
ระบอบการปกครองนี้ได้ดียิ่งขึ้น

สำนักทางประวัติศาสตร์ใหม่ของสามัญชนนั้นมีลักษณะร่วมกับของชนชั้นนำ
ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาในเรื่องของวิถีประวัติศาสตร์ที่ดำเนินไปสู่ความ
ก้าวหน้า¹ แต่ความแตกต่างที่สำคัญอยู่ตรงที่ว่าสามัญชนมิได้ยอมรับว่าพระมหากษัตริย์

---

¹ โปรัตนกรายละเอียดข้างหน้า.

เท่านั้นที่เป็นผู้กำหนดวิถีของประวัติศาสตร์ให้ดำเนินไปสู่ความก้าวหน้า สามัญชน
ที่มีบทบาทสำคัญด้วย ในที่นี้จึงมุ่งอธิบายการก่อตัวของสำนักทางประวัติศาสตร์ที่มี
ลักษณะดังกล่าวและผลที่มีต่อการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง โดย
แบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ประเด็น คือ รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับการเกิดสำนักเชิง
ปัจเจกชน ความเปลี่ยนแปลงในการรับรู้ประวัติศาสตร์ และสำนักทาง
ประวัติศาสตร์กับการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง

รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับการเกิดสำนักเชิงปัจเจกชน

ความเปลี่ยนแปลงของสำนักทางประวัติศาสตร์ของสามัญชน ที่นำไปสู่
การดำเนินการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 นั้น มีรากฐานอยู่บน
การก่อตัวและการคลี่คลายของความสำนักเชิงปัจเจกชนในหมู่สามัญชนบางกลุ่ม
ซึ่งมีความสำนึกในศักยภาพของตนว่าสามารถกระทำกรต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุ
เป้าหมายที่ตนต้องการได้

การพิจารณาการก่อตัวและการคลี่คลายของความสำนักเชิงปัจเจกชน
ซึ่งเป็นรากฐานของสำนักทางประวัติศาสตร์แบบใหม่นี้จะต้องพิจารณาภายใต้บริบท
ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับชีวิต ความคิด ตลอดจน
ความสำนึกของสามัญชน สภาพการณ์ภายในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่จำเป็นต้อง
พิจารณาเพื่ออธิบายการก่อตัวและคลี่คลายของความสำนักเชิงปัจเจกชนนี้อาจ
แบ่งเป็น 2 ส่วนเพื่อแยกแยะความเข้าใจ (แม้ว่าในความเป็นจริงนี้อาจแบ่งแยก
ออกจากกันได้) ได้แก่ การเมืองในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และความ
เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ-สังคม

การเมืองในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์

การเมืองในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีผลต่อการก่อตัวของความสำนึก
ในศักยภาพของปัจเจกชนในหมู่สามัญชนนั้น องค์อธิปัตย์แห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์
มีบทบาทในการกำหนดอย่างมาก ดังนั้นในที่นี้จึงมุ่งอธิบายถึงการกระทำกร

ต่าง ๆ ของพระมหากษัตริย์ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 เพื่อแสดงให้เห็นว่า การเมืองในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่แตกต่างกันในแต่ละรัชกาลนั้น มีผลต่อการเกิด และการคลี่คลายของความสำนึกในศักยภาพของปัจเจกชนในหมู่สามัญชนอย่างไร

คีย์สำนึกทางประวัติศาสตร์ที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้อำนาจในประวัติศาสตร์ได้ผลักดันให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง "สร้าง" รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้นมาตั้งไกล่ถาวไว้แล้วในบทก่อน ต่อมาเมื่อ ทรงรวมอำนาจได้แล้ว ความสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีศักยภาพและพันธกิจในการทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่เจริญก้าวหน้า ขึ้น ก็ได้เป็นพลังผลักดันให้พระมหากษัตริย์ตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 ทรง กระทำการอย่างน้อยสองด้านด้วยกัน ด้านแรกทรงสร้างสรรคสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้ เกิดความเจริญแก่ "ชาติและบ้านเมือง" ตามความสำนึกที่ทรงมีอยู่ อีกด้านหนึ่ง ทรงดำเนินการถ่ายทอดและปลูกฝังความสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่ทรงมีอยู่นี้ไปสู่ ราษฎร การกระทำทั้งสองด้านนี้มีผลอย่างมากต่อความรู้สึกนึกคิดของราษฎร ซึ่ง ในที่สุดก็ได้มีผลในการหล่อหลอมความสำนึกเชิงปัจเจกชน ดังจะกล่าวโดยละเอียด ต่อไป

ในรัชกาลที่ 5 ทรงกระทำการหลายอย่างหลายประการที่ซึ่งทรง พระราชดำริว่าจะนำมาซึ่งความเจริญ ที่สำคัญได้แก่ การสร้างโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) เช่น ถนน คลอง ราง การจัดการศึกษา การเปลี่ยนแปลง ระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่สำคัญคือ การยกเลิกระบบทาสและระบบไพร่ การจัดการระบบการศาล การสร้างระบบราชการ เป็นต้น ทรงถือว่า การกระทำ เหล่านี้นำมาซึ่งความเจริญทั้งสิ้น เช่นในการชุกคลองนั้น ทรงมีพระราชดำริว่า

. . . พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตั้งแต่ได้เสด็จเถลิงถวัลย์ ราชสมบัติราชาภิเศกแล้ว ก็ได้ตั้งพระราชหฤทัยทรงทูลบำรุงการ ชุกคลอง เพื่อจะให้เป็นที่นาจนทั้งปวงต่อไปมาอาศัย แลเป็น ทางที่จะให้สินค้าได้บรรทุกไปมาโดยสะดวก ทั้งให้ผลแก่การ

เรียกสวนไร่นาซึ่งจะก่อให้เกิดวีรชนในพระราชอาณาจักร เป็นการ
อุทหนุนการเพาะปลูกในบ้านในเมืองให้วัฒนาเจริญยิ่งขึ้น . . .²

นอกจากการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ และการเปลี่ยนแปลงระบบระเบียบ
ทางสังคมดังกล่าวข้างต้นที่เห็นได้อย่างเป็นรูปธรรมว่าเป็นความเจริญแล้ว
ในรัชกาลที่ 5 ยังมีความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิต
ความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่ในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแถบภาคกลาง
นั่นคือการขยายตัวของ การเพาะปลูกและการค้าข้าว แม้ว่าปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้
การผลิตและการค้าข้าวของไทยขยายตัวจะได้แก่ความต้องการข้าวที่เพิ่มสูงขึ้น
มากของกลุ่มประเทศในยุโรป แต่ความต้องการข้าวของกลุ่มประเทศในยุโรป
ดังกล่าวก็เอื้อให้องค์อธิบดีแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของไทยทรงสามารถ
กระทำกรให้เป็นที่น่าปรากฏว่าพระองค์ทรงสร้างความสำเร็จทางเศรษฐกิจให้แก่
ประเทศซึ่งเป็นผลดีต่อคนทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะโดยการค้าชุกคลอง การสร้างทางรถไฟ
การปลดปล่อยไพร่และทาสให้สามารถอพยพโยกย้ายไปทำมาหากินในที่ต่าง ๆ
 ฯลฯ การมีเงินทองมากขึ้นจากการขายข้าวคงเกิดขึ้นแก่ราษฎรทั่วไปในเขต
ที่ราบภาคกลางในสมัยรัชกาลที่ 5 เพราะในระยะที่ข้าวกลายเป็นสินค้าออกที่มี
ปริมาณราว 60 - 70 เปอร์เซ็นต์ของสินค้าออกทั้งหมดนั้น ราคาข้าวสูงขึ้นอย่าง
มากจากเกวียนละ 10 บาท เป็นเกวียนละ 40 - 50 บาท³ การขยายตัวของ
การผลิตและการค้าข้าวจึงมีผลให้ราษฎรทั่วไปมีรายได้เป็นทวีคูณมากขึ้น การ
ขายข้าวได้ราคาดีและมีรายได้มาซื้อสินค้าต่าง ๆ เช่นนี้จะมีส่วนทำให้ราษฎร
ยอมรับว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ก่อให้เกิดความเจริญขึ้นในบ้านเมือง
ดังคำกล่าวของตัวแทนประชาชนชาวพระนคร ความว่า

²ร.ท.ท.เสถียร ลายลักษณ์, "ประกาศเรื่องอนุญาตชุกคลอง,"
ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มที่ 13, หน้า 8.

³สมชาย หวังนมอญา, "ปัญหาชาวนาและนโยบายของรัฐบาลในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," ใน อักษรศาสตร์นิพนธ์ ๑ รวมบทความ
ทางประวัติศาสตร์ไทย จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, หน้า 74.

. . . การค้าขาย โค้ททรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการ
ชุกคองขึ้นเป็นอันมาก หรือการไธนา ให้ราษฎรโคโกลกทรัพย์ปึงขึ้น
และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างทางรถไฟเพื่อรับส่งคนโดยสารกับ
บรรทุกสินค้าไปมารวดเร็วขึ้น กับโค้ททรงอุดหนุนให้มีเรือใหญ่ขึ้น
เดินรับส่งสินค้าและคนโดยสาร โค้ทโปรดเกล้าฯ ให้ติดต่อกับ
สากลไปรษณีย์โทรเลขเพื่อการสื่อสารไปมาค้าขายสะดวกและ
รวดเร็ว จนการค้าขายมีสรรพสินค้าต่าง ๆ มาเจือจานใน
พระราชอาณาจักรบริบูรณ์ปึงขึ้น. . . ข้อซึ่งทรงอนุบำรุงให้
ประชาราษฎร์มีความสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์นี้ เป็นเครื่องหมายแห่ง
พระเมตตาคุณอีกประการหนึ่ง. . .⁴

หัวหน้ากลุ่มพ่อค้าไทย พ่อค้าจีน พ่อค้าแขก และพ่อค้าชาวต่างประเทศอื่น ๆ ก็ล้วน
แล้วแต่แสดงการยอมรับพระมหากษัตริย์ในท่านองเดียวกัน⁵

และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงพระราชดำริส
ตอบซึ่งเป็นการแสดงถึงความสำนึกทางประวัติศาสตร์ของพระมหากษัตริย์ที่จะ
ต้องทรงเป็นผู้กำหนดวิธีประวัติศาสตร์ไปสู่ความก้าวหน้า ความในพระราชดำริส
มีว่า

⁴สมเด็จเจ้า กรมพระยาคำวรวงราชานุภาพ (ทรงรวบรวม), จดหมายเหตุ
ประกอบเรื่องไกลบ้าน, (พิมพ์ในงานพระศพสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช ๗. พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส 18 พฤศจิกายน 2505),
หน้า 94-95.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 100, 102, 108 และ 112. นอกจากนั้นใน
วรรณกรรมประเภทนิราศ เช่น "นิราศชมตลาคสำเต็ง" ของ นายบุศย์ ก็ได้แสดง
ความรู้สึกนึกคิดของคนในท่านองเดียวกัน ใน โสมหัต เทเวศร์ กรุงเทพในนิราศ
(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2521).

. . . เวลาที่เราได้ครองราชสมบัติมาแล้วนั้น เป็นสมัยอันควร
 จกจำไว้ในพงศาวดารของโลกนี้ เป็นสมัยอันหนึ่งซึ่งมีที่สังเกต ด้วย
 ความเจริญเร็วในการต่าง ๆ หลายอย่างเป็นอันมากทั่วไป เรา
 ได้ศึกษาพยายามอยู่เสมอ ที่จะให้กรุงสยามได้มีส่วนในการดำเนิน
 ของความเจริญทั้งปวง ซึ่งเป็นอาการที่เห็นเป็นสำคัญในกาลสมัย
 ที่เราทั้งหลายได้มีชีวิตอยู่บัดนี้ กาลเวลาชั่วชีวิตคนหนึ่งนั้น ก็
 เรียกว่าระยะเวลาสั้น ๆ อันหนึ่งในพงศาวดารของประเทศหนึ่ง
 แต่ในกรุงสยามทุกวันนี้มีการที่เปลี่ยนแปลงแปลกกว่ากรุงสยามเมื่อ
 แต่ก่อนในชีวิตมนุษย์หนึ่งนั้นเป็นอันมาก. . . การที่ได้จัดการ
 แก้ไขเปลี่ยนแปลงอย่างอื่น ๆ ซึ่งขอได้กล่าวบรรยายไว้แล้วทั้ง
 ปวงนั้น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นลักษณะนิยมของประชุมนในเมืองนี้
 ได้มีแปลกกว่ากันเป็นอันมาก ในระหว่างเวลาที่ไต่เป็นมาแต่ก่อน
 แล้ว กับเวลาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้. . . การอันใดที่เราได้ทำมา
 เป็นผลสำเร็จแล้ว ราษฎรเราก็ได้มีกตเวทิตัวด้วย ซึ่งซึ่งเป็นหัวข้อ
 ใจความสำคัญอันหนึ่งของการที่เราได้กระทำให้สำเร็จได้นั้น
 ก็คือความจงรักภักดีแห่งประชาชนคนเมืองเรา และความเชื่อถือว่า
 ว่าการอันใดที่เราได้เป็นธุระแล้ว เราย่อมมีใจหมายจะให้มีความ
 ความเจริญเป็นประโยชน์และความดีแก่คนเหล่านั้นด้วย. . . 6

⁶สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ทรงรวบรวม), จดหมายเหตุ
ประกอบเรื่องไถลบ้าน, หน้า 98. และพระราชดำรัสแสดงในที่ต่าง ๆ ไปรตฤ
 ฑ์อย่างจาก "ประกาศเรื่องให้เอาของต่าง ๆ มาตั้งหมิวเซียม" หรือ
 "ประกาศเอกษธิเบิน ที่ 1 จ.ศ. 1243" ใน พระราชหัตถเลขาทรงสั่งราชการ
ในรัชกาลที่ 5 และ 6 กับเรื่องประกอบ พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทาน
เพลิงศพ จอมพล สฤษดิ์ ชนระวีร์ ณ. เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 17 มีนาคม

นอกจากการขยายตัวของการค้าข้าวในต้นรัชกาลที่ 5 แล้ว ความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองที่คนในยุคนั้นเห็นได้ชัดเงิน ก็คงมีส่วนทำให้ราษฎรสามารถรับรู้ได้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงทำให้บ้านเมืองเจริญขึ้น เช่น การเกิดขึ้นและการขยายตัวของถนนหนทาง ทางรถไฟ การสื่อสารไปรษณีย์ ตลอดจนกิจการบ้านเรือน ฯลฯ "ชุมชนเมือง" ก็เกิดขึ้นตามแหล่งซื้อ-ขายสินค้าหรือแหล่งขนถ่ายสินค้าทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมือง เช่น นครสวรรค์ ลำปาง โคราซ เป็นต้น

ท่ามกลางการแสวงหาพระองค์ว่าทรงเป็นผู้กำหนดวิถีของประวัติศาสตร์ให้ไปสู่ความเจริญก้าวหน้า (บางประเด็นจะกล่าวละเอียดในหัวข้อต่อไป) ราษฎรที่ประสบผลหรือรับผลจากการกระทำของพระมหากษัตริย์จะต้องมีความรู้สึกนึกคิดและรับรู้ด้วย หากเมื่อใดที่ราษฎรไม่สามารถที่จะมีความรู้สึกนึกคิดเช่นนั้นได้สันเกิดจากปัจจัยหลายประการ ก็จะทำให้เกิดปัญหาต่อการยอมรับพระมหากษัตริย์ทันที ดังในปลายรัชกาลที่ 5 เมื่อการค้าข้าวประสบปัญหา แม้รัชกาลที่ 5 จะทรงพยายามแก้ไขในหลาย ๆ ทาง เช่น วางหลักการค้าข้าวหลวงเกณฑ์ประจําณฑลคอยช่วยเหลือแนะนำชาวบ้านให้ปลูกพืชอื่นแทน แต่ก็ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์การใช้อำนาจขององค์อัครราชกุมารขึ้นดังปรากฏในการรับรู้ของชนชั้นสูงในสมัยนั้นว่า

... ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินยังเป็นที่เคารพและเกรงกลัวอยู่มาก แม้ว่าในตอนปลายรัชสมัยจะมีคนหนุ่มกลุ่มหนึ่งเริ่มวิพากษ์วิจารณ์พระมหากษัตริย์ในหลาย ๆ ด้าน แต่ก็มีได้เป็นไปอย่างเบ็ดเตล็ด

... ?

---

⁷พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชหัตถเลขาถึงพระยาโกษาธิบดีไมตรี" อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ สุชาติ เจริญวงศ์, (บรรณาธิการ), การเมือง - การปกครองไทยสมัยใหม่ รวมงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ เอกสารวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2522), หน้า 227.

และในปี พ.ศ. 2454 ใ้ปรากฏกลุ่มทหารพยายามจะเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองขึ้น อันเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องกันมานั้นเอง ดังจะกล่าวละเอียดต่อไป

ในขณะที่เกี่ยวกับการกระทำการต่าง ๆ เพื่อสร้างความเจริญซึ่งบังผลให้ราษฎรทั่วไปประจักษ์ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าขึ้นนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงดำเนินการปลุกฝังและถ่ายทอดความคิดที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเพียงผู้เดียวที่จะกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างในรัฐหรือทรงเป็นผู้กำหนดวิธีของประวัติศาสตร์ซึ่งมีผลกระทบต่อความรู้สึคนึกคิดและความสำนึกของราษฎร ทั้งในทางที่ยอมรับความคิดบางอย่างและปฏิเสธความคิดบางอย่างที่พระมหากษัตริย์ทรงปลุกฝังและถ่ายทอด อันมีผลให้ความสำนึกทางประวัติศาสตร์ของราษฎรเปลี่ยนแปลงไป

ก่อนที่จะอธิบายถึงการดำเนินการถ่ายทอดและปลุกฝังความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้เดียวที่กำหนดวิธีของประวัติศาสตร์ จำเป็นต้องกล่าวในที่นี้ก่อนว่าความคิดที่ชนชั้นสูงพยายามปลุกฝังและถ่ายทอดแก่ราษฎรนั้นวางอยู่บนพื้นฐานทางความคิดบางประการที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ที่สำคัญยิ่งก็คือความคิดเกี่ยวกับราษฎร แต่เดิมเมื่อชนชั้นสูงอธิบายถึงองค์ประกอบของรัฐ ราษฎรไม่ถูกถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในองค์ประกอบของรัฐ แต่เป็นเพียงศาสตราวุธ ดังปรากฏในงานพระราชนิพนธ์เรื่อง รามเกียรติ์ ในสมัยรัชกาลที่ 1 ว่า

.. อันพระนครทั้งหลาย	ก็เหมือนกับกายสังขาร
กระษัตริย์คือจิตวิญญาณ	เป็นประธานแก่ร่างอินทรีย์
มือเบื้องซ้ายขวาคือสามนต์	บาทาคือพลทั้งสี่
อาการพร้อมสามสิบสองมี	ทั้งนี้จึงเรียกว่าร่างกาย
<u>ฝ่ายฝูงอาณาประชาราษฎร์</u>	<u>คือศาสตราวุธทั้งหลาย</u>
ถึงผู้นั้นประเสริฐเลิศชาย	แน้นจิตจากกายกับบรรลัย
อาวุธไม่มีผู้ถือ	ควรฤาจะวิ่งเข้ารบได้. . . ⁸

⁸พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, รามเกียรติ์ เล่ม 3 (กรุงเทพมหานคร: ศุภสภา, 2507), หน้า 315.

ในรัชกาลที่ 5 ความคิดเกี่ยวกับราษฎรเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ดำเนินสืบเนื่องมาต่อสมัย รัชกาลที่ 4 กล่าวคือ เมื่อมีการค้าเสรีเกิดขึ้นแล้ว การแสวงหารายได้ของ ชนชั้นนำซึ่งเป็นรากฐานสำคัญแห่งการดำรงรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ได้เปลี่ยน จากการผูกขาดการค้ามาเป็นการเก็บภาษีจากราษฎรโดยตรง ถ้าหากราษฎร หุ่่มตัวลงทำการผลิตมากขึ้น เช่น ขยายเนื้อที่นาและผลิตข้าว ก็จะช่วยให้รัฐเก็บ ภาษีได้มากขึ้น ดังนั้น ชนชั้นนำจึงมองเห็นหรือให้ความสำคัญแก่ราษฎรมากยิ่งขึ้น การอธิบายองค์ประกอบของรัฐจึงเปลี่ยนแปลงจากสมัยรัชกาลที่ 1 โดยเปลี่ยน มาสู่ความคิดที่ว่าราษฎรเป็นส่วนหนึ่งในองค์ประกอบของรัฐ ดังปรากฏใน พระราชปรารภของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่ทรง เปรียบเทียบไว้ว่า

. . .ผม, ชน เปรียบด้วยราษฎร เมื่อซาคไปเส้นหนึ่งก็ไม่รู้ กระจไกรนี้ถึ แต่เมื่อซาคไปหลาย ๆ เส้นก็ถูโทรง แม้ถึงพวก ราษฎรก็เหมือนกัน ถ้าตายไปคนหนึ่งก็ไม่รู้สิกว่ากระจไกรนี้ถึ แต่ ถ้าตายไปมากบ้านเมืองก็จะเจียบเหงา. . .⁹

อีกค้ำนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ส่งผลทำให้เกิดการ ยอมรับว่าราษฎรเป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบรัฐ คือความเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจที่ดึงเอาประชาชนเข้ามาสู่ระบบการแบ่งงานกันทำเฉพาะอย่าง¹⁰ เมื่อประกอบเข้ากับการ รับรู้อาณาเขตที่ชัดเจนแน่นอนว่าดินแดนนี้เป็นของตน

⁹สมเด็จเจ้า พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ระยะทาง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า เจ้าเศกจิตรวการคณะสงฆ์มหาลฝ่ายเหนือ พ.ศ. 2457 (กรุงเทพมหานคร: ศุภสภา, 2504), หน้า 76.

¹⁰ดู บทที่ 4 หัวข้อ "ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมการเมือง กับการเกิดสำนักเชิงปัจเจกชน."

จึงทำให้เกิดการเปรียบเทียบขึ้นมาอีกลักษณะหนึ่งโดยกล่าวถึงการรวมกลุ่มสังคมที่มีการแบ่งแยกหน้าที่กันระหว่างคนในกลุ่มสังคมนั้น ดังความที่ว่า

. . .แท้จริง ประชุมชนที่ดำรงความอยู่เป็นหมู่กันนี้ มีหน้าที่ต่าง ๆ กัน แลอาศัยกันแลกัน บ้างก็มีหน้าที่ทำการปกครองป้องกันอาณาเขตแลประชาชน แต่ชั้นทรายภายในคอยห้ามไม่ให้คนทั้งหลายทำจ้อจอบีบกเบียดกันเอง แต่ชั้นทรายภายนอก สันจะมีมาแต่มาศึกษาศึกษผู้ยกมาย่าปี รักษาความสงบเรียบร้อยให้เป็นไปเพื่อคนเหล่าอื่นได้ โอกาสทำธุระหน้าที่ของตน บางพวกเป็นคนประกอบกิจในศาสนา ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติด้วยตน แลฝึกสอนคนอื่นให้นิยมในธรรมที่ชอบ . . . บ้างเป็นครูฝึกสอนคือปวิทยา . . . บางพวกเป็นพาณิชย์ทำการค้าขาย . . . บ้างประกอบหัตถกรรม ทำของให้ที่สำเร็จด้วยฝีมือมีประการต่าง ๆ ซึ่งสมทรัพย์ที่สุดที่เป็นอุปการะแก่ชีวิตแลความสุขของคนทั้งปวงให้บริบูรณ์ขึ้น บางพวกมีแต่ร่างกายก็เกี่ยวข้องจ้างให้เขาใช้ เป็นกำลังยังการงานนั้น ๆ ให้สำเร็จ ถ้าพวกใดพวกหนึ่งขาดไปพวกอื่นก็จะมีอันตรายหรืออยู่ไม่เป็นสุข ความมีอยู่พร้อมเพรียงกันทุกพวกนี้แล เป็นเหตุแห่งความผาสุกของกันแลกัน เหมือนเครื่องสัมภาระอันประกอบถูกที่ ควบคุมกันแลละกันตั้งอยู่ได้เป็นเรือนฉะนั้น . . .¹¹

หรือเปรียบเทียบเข้ากับระบบครอบครัว ดังปรากฏในแบบเรียน ธรรมจริยา เล่มที่ 4 ความว่า

. . .ในครอบครัวหนึ่ง ๆ จึงต้องมีผู้ปกครองดูแลให้เด็กทุก ๆ คน ได้รับความยุติธรรมทั่วกัน ไม่ให้คนหนึ่งข่มเหงรังแกอีกคนหนึ่งได้ และให้เชื่อฟังคำสั่งสอนและคำแนะนำของผู้ใหญ่ทุกคน ครอบครัว

¹¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, เบญจศีลเบญจธรรม, แบบเรียนจรรยา กรมศึกษาธิการ ร.ศ. 122 (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2447), หน้า 75-76.

นั้นจึงจะมีความเจริญเรียบร้อย บิฑามารคาปกครองครอมครว
ฉนโค รัฐบาลก็ปกครองบ้านเมืองฉนนั้น. . .¹²

อย่างไรก็ตามแม้การยอมรับว่าราษฎรเป็นส่วนหนึ่งในองค์ประกอบของ
รัฐปรากฏขึ้นในความคิดของชนชั้นสูงก็ตาม แต่ก็เป็นส่วนประกอบที่มีความสำคัญ
น้อยกว่าส่วนอื่น ๆ คือเป็นเพียง "เส้นผม" ในทฤษฎีของคทพใหม่ หรือเป็น
ผู้ที่ต้องรับการคุ้มครองดูแลให้พ้นจากภัยต่าง ๆ จากผู้ที่มีหน้าที่ในการปกครอง

กล่าวได้ว่าผลที่สำคัญของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่มีต่อชนชั้นสูง
คือทำให้รับรู้ถึงความสำคัญของการดำรงอยู่ร่วมกันของกลุ่มชนทุกกลุ่มในสังคม
แม้ว่าจะมีความสำคัญไม่เท่าเทียมกันก็ตาม แต่ ". . . ความมีอยู่พร้อมเพรียงกัน
ทุกพวกนี้แล เป็นเหตุแห่งความผาสุกของกันและกัน. . ." ¹³ ซึ่งก็แปลความหมาย
ได้ว่าความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้ทำให้ชนชั้นสูงในรัชกาลที่ 5 รับรู้ถึง
"ผลรวม" อันเกิดจากการที่กลุ่มคนกลุ่มต่าง ๆ มาอยู่ร่วมกันและต่างก็ทำหน้าที่ของ
ตนอยู่ในชุมชนหนึ่ง ๆ ¹⁴ การรับรู้ "ผลรวม" ของหน่วยย่อยในสังคมเช่นนี้มิ
มีความสำคัญอย่างไพศาล เพราะเมื่อประกอบเข้ากับขอบเขตของรัฐที่อำนาจของ
องค์อธิปัตย์แผ่ออกไปถึงอย่างแท้จริงที่จะชี้ได้ว่ากลุ่มคนกลุ่มไหนเป็นกลุ่มคนที่อยู่
ใต้อำนาจตนเองแล้ว ได้ทำให้เกิดการอธิบาย "การที่คนอยู่ร่วมกันในพื้นที่หนึ่ง
และทำให้เกิดผลรวมขึ้นมา" ว่าเป็นการรวมกันเป็น "ชาติ" ขึ้นในรัชกาลที่ 5 นี้
เป็นครั้งแรก

¹² เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, ธรรมจริยา เล่ม 4, หน้า 114.

¹³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, เบญจศีล
เบญจธรรม, หน้า 76.

¹⁴ การรับรู้ "ผลรวมของหน่วยย่อยในสังคม" ของชนชั้นสูง ยังสะท้อน
ออกมาอย่างชัดเจนในหนังสือแบบเรียน ธรรมจริยา เล่ม 4 โดยสอนให้เห็นถึง
ความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจของคนในชาติอย่างชัดเจน ดังปรากฏใน บทที่ 1
และ 2 ภาค 2.

ในช่วงแรก ๆ ของการใช้คำว่า "ชาติ" นั้น จะเห็นได้ว่ามักจะถูกเทียบเคียงหรือใช้ร่วมกับคำว่า "บ้านเมือง" เช่น ในหนังสือ ธรรมจริยา เล่มที่ 4 ปรากฏว่าใช้คำว่า "บ้านเมือง" ในเนื้อหาบทที่ว่าด้วย "รักชาติ"¹⁵ หรือมีการใช้ทั้งสองคำประกอบกัน ดังเช่น

. . .อย่าลืมว่า เราเป็นคนรักชาติของเรา และรักพระเจ้าอยู่หัวของเรา มากกว่าตัวเราเอง และเมื่อโตขึ้นเราจะทำการงานให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองและชาติของเรา ให้บ้านเมืองและชาติของเราดี เติมนบ้านเมืองและชาติอื่น ๆ เขา. . .¹⁶

และปรากฏการเปรียบเทียบที่น่าสนใจไว้ คือ

. . .เมื่อเป็นเด็ก ๆ เราก็รักบ้านของเรา เมื่อโตขึ้นแล้วก็รู้สึกว่าต้องรักบ้านเมืองมากกว่ารักบ้าน ความรักบ้านเมืองนี้ก็อย่างเดียวกับความรักบ้านเหมือนกัน แผลงแต่ใหญ่โตกว้างขวางออกไปเท่านั้น. . .มีคนเป็นอันมาก ผู้ที่เข้าใจว่าบ้านเมืองของตนเป็นประเทศที่วิเศษกว่าประเทศอื่น ๆ หมดในโลก แต่คนจำพวกนี้จะมีเหตุที่พอให้ผู้อื่นเห็นได้ว่า ทำไมตนจึงเข้าใจว่าดังนั้นก็หาไม่ ต่อคนที่เห็นพวกเดียวกันที่รักบ้านเมืองกันนั้นแหละจึงจะแลเห็นตามไปด้วย. . .¹⁷

ในการเปรียบเทียบความคิดเรื่อง "ชาติ" กับตัวอย่างที่เสียดงมาคือบ้าน ประเด็นที่ถูกต้องเน้นก็คือความรักระหว่างสมาชิกในบ้าน พ่อแม่ ลูก และหน้าที่ของสมาชิกแต่ละคนที่จะต้องทำในบ้าน โดยเน้นว่า ". . .ความรักอย่างเดียวกัน

¹⁵ ในบทนี้จะปรากฏการใช้คำ "บ้านเมือง" มากกว่าคำว่า "ชาติ"

¹⁶ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, ธรรมจริยา เล่ม 4, หน้า

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

อาจทำให้บ้านเรือนเรียบร้อยตลอดได้ จำเป็นที่ผู้ที่อยู่ในบ้านจะต้องประกอบ
กิจธุระอันเป็นหน้าที่จำเป็นต้องทำด้วยเหมือนกัน บ้านเรือนจึงจะเรียบร้อยเป็น
ปรกติ. . .¹⁸ ซึ่งนำมาเชื่อมโยงได้กับการเน้นให้มีความรักกันในกลุ่มสังคม
เดียวกัน รักบ้านเมือง และตั้งใจปฏิบัติความหน้าที่ของตนอันจะยังผลดีให้เกิดแก่
บ้านเมืองหรือ "ชาติ" ดังที่ปรากฏในบทที่ 10 ว่าด้วย "รักชาติ" ในหนังสือ
ธรรมจริยา ของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี

ความคิดเรื่อง "ชาติ" ที่เกิดขึ้นนี้ก็ได้ถูกปลูกฝังทั้งทางด้านการศึกษา
และด้านอื่น ๆ เช่น การแสดงพระราโชวาทในที่ต่าง ๆ¹⁹ "ชาติ" ใ้เริ่มเป็น
จุดหมายที่ทุกคนจะต้องพลีร่างกายแรงใจเพื่อที่จะก่อเกิดประโยชน์แก่ชาติ ซึ่งห้าม
กลางการเกิดความคิดเรื่อง "ชาติ" ก็ใ้ก่อใ้เกิดความคิดเรื่อง "หน้าที่พลเมือง"
ขึ้นมาด้วย อันเป็นความคิดที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นอยู่กับความคิดเรื่อง "ชาติ"
นี้ กล่าวคือด้วยการที่ชนชั้นนำมีความคิดทางเวลาแบบใหม่คือความคิดที่ว่าชีวิต
มนุษย์และสังคมนั้นเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ก้าวหน้าขึ้นด้วยสติปัญญาความสามารถ
ของมนุษย์เอง และชีวิตมนุษย์นั้นสั้น ส่วนเวลาของสังคมนั้นยาวนานกว่า²⁰ เมื่อ
ประกอบเข้ากับความคิดเรื่อง "ชาติ" ดังที่ใ้กล่าวมาแล้วจึงใ้เกิดความคิด
เรื่อง "หน้าที่พลเมือง" หรือ "พลเมืองดี" ขึ้นมา ซึ่งก็คือความคิดที่ว่าพลเมือง
ของชาติพึงทำหน้าที่อย่างไรให้ตนเองและชาติก้าวหน้าขึ้นเอง ในด้านหนึ่งนั้นถ้า
หากแต่ละคนใ้ใช้ชีวิตของตนเจริญก้าวหน้า "ชาติ" อันเป็นผลรวมของหน่วยย่อย
ที่เจริญก้าวหน้าก็ย่อมเจริญก้าวหน้าด้วย ผู้ที่ทำหน้าที่ปลูกฝังใ้คนทำหน้าที่ของ
พลเมืองดี เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงมุ่งสอนใ้

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

¹⁹ เช่น "พระบรมราโชวาทว่าด้วยความสามัคคี" และ "พระราชดำรัส
ตอบแก่พ่อค้าต่าง ๆ" เป็นต้น.

²⁰ คุรุราษฎร์เถียรในบทที่ 2 หัวข้อ "ความเปลี่ยนแปลงความคิดทางเวลา."

พลเมืองแต่ละคนหมั่นเพียรทำมาหากิน มีศีลธรรม และมีสุขภาพที่ดี²¹ อันหมายถึง การทำร่างกายและจิตใจให้เจริญขึ้นซึ่งจะทำให้สังคมมีความก้าวหน้าและมั่นคง²² หรือปรากฏในแบบเขียนความท่านองเดียวกันว่า

. . . คำ ศิวชัย . . . ก็คล้ายกับคำในภาษาไทยเราว่า "เจริญดีแล้ว" นั่นเอง และจะอธิบายออกไปอีกให้กว้างขวาง ก็คือ มนุษย์ชาติใดที่เรียกว่าศิวิไลซ์แล้วนั่นคือ เป็นผู้ที่มีความรู้จัก อดิชอบ ประพฤติตน ถูกต้องตามธรรมจริยา . . . ทุกคนต่าง ๆ ก็คือ คนชาติศิวิไลซ์นั้น คือคนประพฤตินั้นเป็นผู้ที่ มีความสุขภาพ ราบเรียบ . . . และมีความตั้งใจที่จะทำประโยชน์ให้บ้านเมือง ของตนเจริญขึ้นอยู่เสมอ . . . บ้านเมืองที่ศิวิไลซ์มากนั้นก็คือ บ้านเมืองที่ราษฎรพลเมืองเป็นคนศิวิไลซ์โดยมาก ราษฎรพลเมือง เหล่านี้ บัณฑิตตั้งใจช่วยกันทำการงานบ้านเมืองจึงเจริญ . . .²³

²¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ระยะทาง สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เสด็จตรวจการคณะสงฆ์มณฑลพายัพเหนือ พ.ศ. 2457, หน้า 91-92 และ พระธรรมเทศนา พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ครบ 50 ปี แต่ วันสิ้นพระชนม์แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส วันที่ 1 - 7 สิงหาคม พ.ศ. 2514, หน้า 76. และการเน้นสุขภาพของพลเมืองยัง ปรากฏอย่างชัดเจนในแบบเขียน ธรรมจริยา เล่ม 5 บทที่ 2 "กิจของมนุษย์ที่จะ ต้องกระทำสำหรับตัวเอง : ความบำรุงร่างกาย."

²² การเรียกร้องให้พลเมืองรักษาสุขภาพของตนให้ดีขึ้น จะถูกเชื่อมโยง เข้ากับความเจริญก้าวหน้าของชาติ ทั้งนี้ น่าจะเป็นไปโดยที่ จะอธิบายการขยายตัว ของการแพทย์ สาธารณสุขตั้งแต่รัชกาลที่ 5 ในแง่มุมของความต้องการของรัฐที่จะ มีพลเมืองที่มีสุขภาพอนามัยที่ดี ซึ่งมีเหตุผลมากกว่าจะอธิบายด้วยสาเหตุความดี "มนุษย์ธรรม" ของชนชั้นสูงเท่านั้น

²³ ขุนขรรค์ภาคพาที, หนังสืออ่านภูมิศาสตร์ เล่ม 2 (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447)), หน้า 157-159.

ในอีกด้านหนึ่ง "พลเมืองดี" แต่ละคนมีหน้าที่เสียสละทุกสิ่งทีตนมีอยู่เพื่อทำให้ชาติ
มั่นคงและก้าวหน้า ทั้งทรัพย์สินและแม้แต่ชีวิตด้วย ดังปรากฏการณ์ในแบบเรียน
ธรรมจริยา ความว่า

. . . ผู้ที่รักบ้านเมืองจริง บ่อมตั้งใจที่จะช่วยให้บ้านเมืองเจริญขึ้น
ที่ถึงแก่มอบชีวิตให้แก่บ้านเมืองก็มี ทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน
สิ่งใดที่เห็นว่าจะเป็นการดีแก่บ้านเมือง ถึงหากจะได้รับความ
ลำบากยากใจ ก็คงจะฝ่าฝืนความลำบากหาไปจนสำเร็จ หรือจน
ชีวิตหาไม่ . . . 24

และความคิดเรื่อง "ชาติ" นี้ก็ได้ถูกนำไปอธิบายหรือไขนัยนการรวม
กลุ่มของคนในประวัติศาสตร์ด้วย ดังปรากฏในงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยา
วชิรญาณวโรรส ความว่า "พวกที่อยู่ใต้อ่านาง คิดฝากตัวต่อข้างนี้ข้างข้างโน้นข้าง
ซึ่งอยู่ใกล้กับดินของหัว คอยเอาอำนาจของข้างหนึ่ง มีไต่จับถือชาติของตนโดย
ชื่อสัตย์ ข้อเหล่านี้เป็นเครื่องขัดขวางแก่ความเจริญของชาติสยาม เหมยามาโดย
ลำดับ . . . 25" ซึ่งต่อมาได้ปรากฏงานเขียนประวัติศาสตร์ที่ใช้ความคิดเรื่อง
"ชาติ" เป็นแกนอย่างมากมาย

ความคิดเรื่อง "ชาติ" และความคิดที่มีความสัมพันธ์อยู่ซึ่งกันที่ได้อธิบายมา
ได้ถ่ายทอดลงสู่ราษฎร และได้กลายมาเป็นความคิดที่มีพลังอย่างมากที่เคี่ยวต่อ
กลุ่มคนที่ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ดังจะกล่าวต่อไป

อย่างไรก็ตามแม้ว่ามีการเน้นถึง "ผลรวมของหน่วยย่อยทั้งหลายในสังคม"
แต่การให้ความสำคัญแก่กลุ่มคนต่าง ๆ ใน "ชาติ" ก็ไม่เท่ากัน ดังปรากฏว่ามี
การแบ่งกลุ่มคนออกตามหน้าที่ว่าใครมีหน้าที่ในการปกครอง หรือใครมีหน้าที่เพียง

²⁴ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี, ธรรมจริยา เล่ม 4, หน้า 129.

²⁵ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ประวัติศาสตร์
- โบราณคดี, หน้า 9.

แต่เสียดาย²⁶ ซึ่งก็ได้ทำให้กลุ่มคนบางกลุ่มยอมรับและนับถือความคิดเช่นนี้ในระบอบ
ที่เป็นบรรทัดฐานของสังคม เช่นในคำบอกเล่าของพระยาอนุমানราชชนที่เล่าไว้ว่า
มีผู้มาเรียบรายเงินเพื่อนำไปร่วมสร้างถนนในขณะที่ท่านอยู่กับพระยาอีกท่านหนึ่ง
พระยาท่านนั้นพยายามที่จะให้ท่านปฏิเสธ โดยอ้างเหตุผลว่าการทำเช่นนั้นเป็น
การละเมิดและผิดบรรทัดฐานของสังคม²⁷ ทั้งนี้เพราะหน้าที่ในการสร้างถนนหรือ
สร้างสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นของสาธารณะในรัฐเป็นหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ ประการ
สำคัญก็คือ ความคิดที่แบ่งกลุ่มคนตามหน้าที่ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ก็คือการแบ่ง
คนออกตามสำนักทางประวัติศาสตร์ที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ทำหน้าที่อย่าง
สมบูรณ์ในการ "กำหนด" วิถีประวัติศาสตร์ให้ดำเนินไปสู่ความก้าวหน้า ดังปรากฏ
ในแบบเขียน ความว่า

. . . ผู้ที่กระทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองของเราอย่างสูงสุดใน
ปัจจุบันนี้ ซึ่งควรที่เราทั้งหลายจะพึงระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณ
และตั้งจะเป็นที่ยังอยู่ในน้ำใจของเรา และคนทั้งหลายที่จะเกิดมา
ในภายหลัง ๆ ต่อไปไม่รู้จักเสื่อมนั้น ก็คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ของเรา ซึ่งเป็นที่ชื่นชมกราบอยู่ในน้ำใจของเราทั้งหลายทั่วทุกคน
แล้วว่า ไม่อาจจะพรรณนาพระมหากษัตริย์คุณ ซึ่งพระองค์ไฉน
ต่อเราทั้งหลายให้สิ้นสุดลงได้ กล่าวคือ พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุง
พระพุทธศาสนาและอาณาประชาราษฎร์ให้ได้รับความสุขสำราญ
และทรงจัดการให้ชาติและบ้านเมืองเจริญขึ้น พ้นจากข่านาญบ่าปี
ของประเทศต่าง ๆ ที่มีกำลังยังอยู่ในโลก ในสมัยอันนับว่าสำคัญ
ที่สุด คือเป็นหัวคอแห่งสมัยที่เราจะก้าวล่วงจากความทึบเข้เข้าสู่

²⁶ การเน้นความคิดนี้ในการวิเคราะห์ของ สุรินทร์ จุฑาทนุ,
"การกล่อมเกล้าทางการเมืองโดยไร้แบบเขียนหลวงเป็นสื่อในสมัยรัชกาลที่ 5,"
(วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529).

²⁷ พระยาอนุমানราชชน, ฟื้นความหลัง เล่ม 3, หน้า 26-27.

ความศิวิลิสต์ เป็นการยากที่จะดำเนินข้ามให้พ้นปราศจากอันตราย
 . . . เมื่อ ศก 116 พระองค์ก็ทรงพระราชอุสาหธุทรงพระมาน
 พระกายเสด็จพระราชดำเนินจากพระนครผ่าคลื่นลมออกไปประพาส
 นานาประเทศในทวีปยุโรป เพื่อประโยชน์สำหรับความเรียบร้อย
 และความเจริญแก่ประเทศเรา โดยมีใ้ทรงคิดแก่ความยาก
 ลำบาก. . . 28

แม้ในกลุ่มพระราชวงศ์เองที่ถูกกำหนดหน้าที่ไว้ให้มีส่วนในการปกครอง
 ก็ยอมรับต่อการกำหนดของพระมหากษัตริย์เช่นกัน แม้ว่าการปฏิบัติราชการบาง
 กรณีจะมีความคิดเห็นขัดแย้งอยู่ แต่ท้ายที่สุดแล้วนั้นการวินิจฉัยสิ่งใดล้วนเป็นไป
 ตามพระบรมราชวินิจฉัยทั้งสิ้น ดังปรากฏในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2475 แม้ว่า
 สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทจะมีพระดำริเป็นชอบในการเปลี่ยนแปลง
 ทางการเมืองบางระดับ เช่นการตั้งอภิรัฐมนตรีเป็นที่ปรึกษาของพระมหากษัตริย์
 แต่ก็ใ้ทรงแสดงออกซึ่งสำนักที่เชื่อมั่นในความเป็น "ผู้กำหนดวิถีแห่งประวัติศาสตร์"
 ของพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจน โดยย้ำว่าในท้ายที่สุดแล้วย่อมขึ้นอยู่กับ
 พระราชประสงค์ และยังแสดงความปรีวิติกไว้ด้วยว่าการตั้งอภิรัฐมนตรีอาจทำให้
 คนเข้าใจผิดไปใ้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงอ่อนแอหรืออย่างไรจึงจำเป็นจะต้องมี
 ที่ปรึกษา²⁹

ทว่าความสำคัญที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่มีพันธกิจในการปกครอง
 และการแบ่งกลุ่มคนในสังคมตามหน้าที่ ดังที่กล่าวมาแล้วใ้ทำให้หลักเกณฑ์เดิมที่
 ใช้เป็นเกณฑ์ในการ "ให้" สถานภาพทางสังคมแก่ชนใ้ปกครองยังคงดำรงอยู่ คือ

²⁸ พระไพศาลศิลปศาสตร์ และ หลวงญาณวิจิตร, ขรมจริยา เล่ม 6
 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2448), หน้า 229-231.

²⁹ กจช. สบ. 2.47/32 "Memorandum" 1 สิงหาคม 2469
 อ้างถึงใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, "ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนแปลง
 ระบอบการปกครองสยามระหว่าง พ.ศ. 2470 - 2480," (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร
 มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528),
 หน้า 47.

เกณฑ์ทางสายเลือด หรือหลักชาติวุฒิ ที่เน้นการสืบสายตระกูลในการที่จะรับคนเข้าทำราชการ หรือให้มีโอกาสมากกว่าผู้อื่นที่ไม่มีบรรพบุรุษเคยรับราชการมาก่อน หลักชาติวุฒิหรือการให้ความสำคัญแก่ชาติกำเนิดนี้ กล่าวได้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงยึดถือเป็นหลักเกณฑ์ขั้นต้นแรกในการรับข้าราชการโดยที่เดียว ดังปรากฏในหลักเกณฑ์การรับผู้ที่จะศึกษาในโรงเรียนทหารบก³⁰ หรือในพระราชปรารภที่ทรงแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงให้ความสำคัญแก่พระราชมวงศ์ เช่น พระราชปรารภเกี่ยวกับการศึกษา ซึ่งมีความท่านองว่าทรงเป็นห่วง "ลูกหลาน" ของพระองค์ว่าจะต้องเสื่อมสถานภาพเพราะขาดการศึกษาซึ่งจะทำให้หมดโอกาสที่จะเข้ารับราชการในระบบราชการแบบใหม่³¹

อย่างไรก็ตาม เกณฑ์ทางชาติกำเนิดหรือหลักชาติวุฒิในรัชกาลที่ 5 เริ่มมีความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ นอกจากบรรดาเชื้อพระวงศ์แล้ว การสืบต่อหน้าที่ของบุตรขุนนางโตคนน้อยอง ทั้งนี้เนื่องมาจากอำนาจการครองของบรรดาขุนนางหมดไปหลังจากการรวมศูนย์อำนาจของพระมหากษัตริย์จึงทำให้การสืบต่อตำแหน่งราชการตามสายตระกูลของขุนนางลดลง ประกอบกับระบบราชการสมัยใหม่นั้น

³⁰ ประวัติโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, อนุสรณ์ครบ 80 ปีบริบูรณ์ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า, 2510), หน้า 14 อย่างไรก็ตามความเข้มงวดได้คลายลงในเวลาที่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงพิษณุพรรณประชานาถ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อยทหารบก และโรงเรียนเสนาธิการ คู ชัยฉัตรพร ฤทธิ์สมิทธิ์, "กบฏ ร.ศ. 130 : ศึกษากรณีการปฏิรูปทางการปกครองและกลุ่ม "ทหารใหม่", "วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

³¹ ดังปรากฏใน พระราชดำรัสในที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ ณ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ ใน สำนึกพระเดชพระบรมราชโองการ พระราชดำรัส พระราชบัญญัติ พระราชหัตถเลขา และประกาศการศึกษา (กรุงเทพมหานคร: กรมศึกษาธิการ, ร.ศ. 120), หน้า 19-20.

ต้องการผู้ที่มีความรู้ความสามารถที่มากกว่าการเรียนรู้อยู่ในครอบครัว จึงทำให้ บุตรขุนนางผู้ใหญ่ไม่ได้รับสถานภาพที่ดีแม้ว่าบรรดาชนชั้นนำในรัชกาลที่ 5 จะรับรู้ ถึงชากำเนิด ดังปรากฏความพยายามหาผู้ที่มีความรู้ความสามารถแบบใหม่จากระบบการศึกษา³²

นักศึกษาวิชาที่ได้รับการเน้นมากที่สุดทางปฏิบัติก็จะจำกัดหัวเหลือเพียงกลุ่มเดียวที่โดดเด่นกว่ากลุ่มอื่น ๆ คือ พระราชวงศ์ ซึ่งถูกถือว่ากำเนิดมาพร้อม กับพันธกิจที่จะต้องรับใช้พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขของราชวงศ์อยู่แล้ว ดังนั้นจึงปรากฏว่าขุนนางระดับสูงหรือเสนาบดีในรัชกาลที่ 5 เป็นพระราชวงศ์ เป็นส่วนใหญ่ อันเป็นสาเหตุความไม่พอใจของกลุ่มคนเบื้องล่างในเวลาต่อมา

การเน้นอยู่ที่พระราชวงศ์นี้เป็นไปตามความจำเป็นของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ที่ปรากฏว่า พระองค์ทรงพยายามที่จะจักรัศมีของเจ้านายให้ชัดเจน พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง ธรรมเนียมราชตระกูล ในกรุงเทพฯ ที่ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนในความพยายามที่จะแยกให้พระราชวงศ์เด่นชัดกว่าชนชั้นอื่น³³ และในการถ่ายทอดแก่นแก่นกลุ่มอื่นโดยผ่านทางการศึกษา ก็ปรากฏอย่างชัดเจนเช่นกันว่าพระราชวงศ์นั้นมี "หน้าที่" สำคัญ และเป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่ในระดับสูงมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ ในสังคม ดังเช่น คำบรรยายใน

³² วาณี ไชยธรรมย์, "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-พ.ศ. 2475" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523).

³³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ธรรมเนียมราชตระกูลในสยาม คณะพระภิกษุสามเณร วัดบวรนิเวศวิหาร พิมพ์ที่ศตวรรษส่วนกุศล พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทรทิพย์นิภา ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุสวนหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2501 รัตนคร. โรงพิมพ์นามกุฎราชวิทยาลัย.

หนังสือเวียนของกระทรวงธรรมการ ที่ได้จำแนกพระราชวงศ์ให้อยู่ในระดับสูงสุดของลำดับชั้นทางสังคม³⁴

เรื่องสำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งในการกระทำทาง "การเมืองของราชวงศ์จักรี" ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้แก่การกระทำที่อาจเรียกว่า "การสลายสำนักเชิงปัจเจกชน" กล่าวคือ นอกจากจะพยายามบีบบุคคลใน "ชาติ" มีหน้าที่ต่างกันอันจะยังผลให้เกิดการยอมรับสถานภาพที่แตกต่างกัน พร้อมทั้งเน้นเรื่องชาติกำเนิดดังกล่าวมาแล้ว องค์อิมพีเรียลแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังทรงทำหน้าที่อย่างหนึ่งคือ ". . . เป็นที่เกิดแห่งสถาบันนครศักดิ์. . ." ³⁵ ซึ่งการทำหน้าที่นี้จะส่งผลในทางยับยั้งหรือสลายสำนักเชิงปัจเจกชนดังจะได้กล่าวโดยละเอียดต่อไปข้างหน้า ในตอนนี้ควรกล่าวเสียก่อนว่าการที่พระมหากษัตริย์ทรง "เป็นที่เกิดแห่งสถาบันนครศักดิ์" นี้เป็นราชประเพณีที่มีมานานแล้ว และมีผลในทางสลายสำนักเชิงปัจเจกชนด้วยเหมือนกัน ดังที่นักเขียนประวัติศาสตร์เชื้อพระวงศ์ท่านหนึ่งให้คำอธิบายไว้ว่า

. . . ทำเนียบข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือนของกรุงศรีอยุธยา นั้น กำหนดราชทินนามไว้ประจำตำแหน่งหน้าที่ราชการทุกตำแหน่ง เมื่อผู้ใดพ้นจากตำแหน่งเดิม ไปรับตำแหน่งใหม่ก็ต้องเปลี่ยนราชทินนาม. . . มีผลทางใจอย่างหนึ่งเกิดขึ้น กล่าวคือทำให้บุคคลนั้นจะลาหายไปในการโดยสิ้นเชิง เมื่อบุคคลได้เข้ารับราชการแล้วชื่อเสียงส่วนตัวก็สิ้นไป เหลือแต่บรรดาศักดิ์และราชทินนามขึ้นเป็นของเปลี่ยนแปลงไปตามโชคชะตาของตนใน

³⁴หลวงประเสริฐอักษรนิติ์, แบบสอบอ่าน เล่ม 4 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ์, 2444), หน้า 53.

³⁵น.จ.ช., ร.5 บ.14/5 ราชประเพณีกรุงสยาม (ม.ท.). ร.5 0.2/8 ร่างกฤษฎีกาว่าด้วยราชประเพณีกรุงสยาม

ราชการ . . . เหตุที่ออกจากราชการนั้น ทำให้ขุนนางต้องสูญเสีย
ทุกอย่างที่ตนเห็นว่าเป็นความดีความเจริญ . . . 36

การประกาศว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่เกิดแห่งศตวรรษนครศึกก็
สามารถเห็นแนวพระราชดำริได้อย่างชัดเจนว่า พระองค์ทรงเชื่อมั่นว่าสถานการณ์
ของปัจเจกชนจะเกิดขึ้นได้ก็เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานให้
ปัจเจกชนนั้นไม่สามารถที่จะมีสถานการณ์ได้ด้วยตนเอง การพระราชทานยศ
ศตวรรษนครศึกก็เป็นการ "ให้" สถานภาพทางสังคมซึ่งในแง่หนึ่งก็เป็น "การสถาปนา
ปัจเจกชน" โดยการทำให้ชนกลุ่มต่าง ๆ ขอมอบในสถานการณ์ที่พระมหากษัตริย์
พระราชทานให้ ประเด็นสำคัญที่จะหยิบยกมาศึกษาในที่นี้ คือ กระบวนการสถาปนา
ปัจเจกชน ซึ่งจะแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ประเด็นคือ การสถาปนาปัจเจกชนใน
ระบบราชการแบบใหม่ และการสถาปนาปัจเจกชนในสังคม

ก่อนที่จะอธิบายถึงกระบวนการสถาปนาปัจเจกชน จำเป็นที่จะต้องทำ
ความเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงบางประการอันเป็นผลมาจากการสร้างรัฐที่
องค์อธิปัตย์มีอำนาจสูงสุดครอบคลุมพื้นที่ที่แน่นอนชน หรือกล่าวได้สั้นๆ หนึ่งก็คือ
เป็นผลมาจากการเป็นรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กล่าวคือ ในกระบวนการการ
สร้างรัฐลักษณะดังกล่าว เครื่องมือที่สำคัญที่องค์อธิปัตย์ได้ใช้เพื่อที่ตนเองจะ
สามารถขยายอำนาจและรวมศูนย์อำนาจคือระบบราชการแบบใหม่ การสถาปนา
ระบบราชการสมัยใหม่ขึ้นถือได้ว่าเป็นความจำเป็นอย่างแท้จริงขององค์อธิปัตย์ใน
การที่จะขยายอำนาจของตนและใช้อำนาจของตน แต่ในขณะเดียวกันระบบราชการ
แบบใหม่ที่สถาปนาขึ้นมานี้ก็ส่งผลกระทบต่อข้าราชการรุ่นใหม่ที่ให้ความรู้สึก
นึกคิดที่เบี่ยงเบนไปจากความต้องการขององค์อธิปัตย์และในที่สุดก็ทำให้เกิดการ
เปลี่ยนแปลงการปกครอง กระบวนการนี้เกิดขึ้นได้อย่างไรจะได้อธิบายโดย
ละเอียดต่อไป

---

36 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, "สังคมสมัยอยุธยา," ใน ประวัติศาสตร์
และการเมือง, หน้า 64-65.

ระบบราชการสมัยใหม่ถูกสถาปนาขึ้นโดยวัตถุประสงค์ที่จะให้ข้าราชการ เป็น "แชน - ซา" ที่จะทำให้งค์กรมมีความก้าวหน้า ดังนั้นในความรู้สึกนึกคิดของ ผู้สถาปนาระบบราชการจึงเห็นว่าบรรดาข้าราชการนั้นเป็นจำพวกคนดีที่ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้พระราชทานโอกาสทรัพย์ต่าง ๆ รวมทั้งสถาปนาให้ แต่ละคนเกี่ยวข้องกับระบบราชการสมัยใหม่ก็สืบต่อการข้าราชการที่องค์มีความรู้ ความสามารถ จึงทำให้การทดแทนแก่ข้าราชการตำแหน่งเป็นการทดแทนโดยขึ้น อยู่กับความสามารถในการปฏิบัติราชการของข้าราชการแต่ละคน อันเป็นสาเหตุ สำคัญที่ทำให้ข้าราชการเกิดความสำคัญในความเป็นปัจเจกชน (จะกล่าวละเอียด ในส่วนต่อไป)

ด้วยความรู้สึกนึกคิดของพระมหากษัตริย์ที่มองว่าข้าราชการนั้นเป็น จำพวกคนดี พระมหากษัตริย์ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงทรง "กระทำ" หลาย ประการเพื่อที่จะทำให้ข้าราชการนั้นมีความสำคัญกว่าตนคือจำพวกคนดี โดยเฉพาะ เมื่อบรรดาข้าราชการส่วนหนึ่งได้เริ่มแสดงออกมาให้เห็นถึงความสำคัญเชิง ปัจเจกชน กระบวนการต่าง ๆ ที่องค์อิมพีเรียลแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทรง "กระทำ" ที่จะอธิบายต่อไปนี้คือกระบวนการ "สถาปนาปัจเจกชน"

ความเปลี่ยนแปลงในระบบราชการในรัชกาลที่ 5 ทำให้จำนวนคนที่ เข้ารับราชการมีจำนวนมากและมาจากกลุ่มที่หลากหลายมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระ จุฬจอมเกล้าฯ ทรงมีความรู้สึกต่างจากเดิมถึงกับทรงมีพระราชปรารภ กับสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทว่า

. . . ขุนนางที่เป็นชั้นใหม่ ๆ ในชั้นนี้ไม่มีใครทรงรู้จัก แต่กั้นมา ลูกผู้ที่จะทำราชการ ขอมถวายตัวเป็นมหาดเล็กตั้งแต่รุ่นหนุ่ม ใน เวลาที่เป็นมหาดเล็กได้เข้าเฝ้าพบรับราชการอยู่ในราชสำนัก

ทรงรู้จักแทบทุกคน แต่เคียวมีขุนนางขึ้นจากเป็นเสมียนตาม
กระทรวงเป็นพื้น ไม่เคยเป็นมหาดเล็กจึงไม่ทรงรู้จัก. . .³⁷

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าระบบราชการแบบใหม่จะมีข้าราชการที่มา
จากหลายกลุ่มคน แต่ผู้บังคับบัญชาสูงสุดที่เป็น เสนาบดี ก็คือทุกกระทรวงก็คือ
พระราชวงศ์และระบบราชการนี้ก็มิไกลไกลภายในที่หน้าหน้าที่สลายปัจเจกชนอยู่
กล่าวคือ ข้าราชการสมัยใหม่นั้นได้รับเงินเดือนเป็นค่าตอบแทน แต่ขณะเดียวกัน
ในความรู้สึกรักนึกคิดของชนชั้นนำในเวลานั้นมักจะเน้นให้ข้าราชการคิดอยู่เสมอว่า
การรับเงินเดือนนั้นมีใ้การได้รับเงินค่าจ้าง แต่เป็นเงินเบี้ยหวัดที่พระมหากษัตริย์
ทรงพระกรุณาพระราชทานให้³⁸ และการทำราชการก็ให้ถือว่าเป็นการทำงานให้
พระเจ้าแผ่นดิน³⁹ ประการสำคัญเมื่อมีข้าราชการใหม่จำนวนมากขึ้นในหลาย
กระทรวงข้าราชการเหล่านี้ก็ถูกดึงเข้ามาในกระบวนการสลายสำนักเชิงปัจเจกชน
โดยผู้บังคับบัญชาจะเป็นผู้ขอพระราชทานศักดินาให้⁴⁰ ถึงแม้ว่าองค์อธิปัตย์จะทรง
ตระหนักดีว่าข้าราชการในเวลานั้น "หากการตามความสามารถเป็นที่ตั้ง" แต่ที่ทรง
เน้นว่า "ยศบันตาศักดิ์. . . เป็นสิ่งสำหรับพระราชทานเป็นบำเหน็จความชอบ
ต่างหาก" ดังปรากฏในประกาศเรื่องศักดินา ความว่า

---

³⁷ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาตำราธิราชานุภาพ, "เรื่องโรงเรียน
มหาดเล็กหลวง," นิทานโบราณคดี พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ
นางศรีราชบุรุษ (สารี บุณศรี) ณ เมรุวัดธาตุทอง 2 พฤศจิกายน 2523,
หน้า 144.

³⁸ น.จ.ช., ร.7ค 11/5 สำนักการประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่
33/2469, 9 มีนาคม 2469.

³⁹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, มหัศจรรย์การ, ใน
วาทะพระมงกุฎ, หน้า 263-266.

⁴⁰ จักรกฤษณ์ นรนิติคังการ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมพระยาตำราธิราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย, หน้า 339-343.

. . . พระบาทสมเด็จพระเป็นเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณธรรมอัน
ประเสริฐ ทรงพระราชดำริที่ว่า ข้าราชการซึ่งรับราชการใน
ตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ที่เป็นตำแหน่งสำคัญในกรุง และเป็น
ข้าหลวงชนิดต่าง ๆ ออกไปหัวเมืองเป็นอันมาก ตามกาลสมัยที่
ราชการเจริญทวียิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายเท่า ข้าราชการและ
ข้าหลวงเหล่านี้ หากได้เป็นไปโดยนิยมแห่งยศและนามสัญญาบัตรซึ่ง
ธรรมเนียมแต่ก่อนไม่ อาศัยรบเลือกสรรผู้ที่สามารถที่จะรับ
ราชการให้ได้ทำการตามความสามารถเป็นที่ตั้ง เพื่อให้เป็นคุณ
ความดีความเจริญแก่ราชการยิ่งขึ้น นานี้ราชการจึงไม่เกี่ยวกับ
ยศบันตาศักดิ์ ซึ่งเป็นสิ่งสำหรับพระราชทานเป็นบำเหน็จความชอบ
ต่างหาก. . . 41

อย่างไรก็ตาม การที่ระบบราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม
และคุณสมบัติของข้าราชการที่ปฏิบัติงานในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปมาก
ทำให้ "ระบบศักดินา" ไม่สอดคล้องกับระบบราชการในเวลานั้น ดังปรากฏใน
หลักฐานร่วมสมัยว่า

. . . เมื่อเป็นดังนี้ข้าราชการผู้น้อยซึ่งรับตำแหน่งสูง ฤๅผู้มี
ศักดินาสูงรับตำแหน่งต่ำ บางทีรับราชการแทนชั่วคราวหนึ่งครั้ง
หนึ่ง การที่จะเทียบศักดินาเพื่อใช้ในการปรับหยักศักดินาเป็นต้นนั้น
ย่อมยังเป็นการชักขวางอยู่เพราะยังไม่มีการบัญญัติศักเงิน
. . . 42

ใน พ.ศ. 2431 จึงมีการปรับระบบศักดินาใหม่โดยเริ่มจากการวางระเบียบ
ศักดินาทหารให้เหมือนกันทั้งทหารบกและทหารเรือ⁴³

41 เสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มที่ 13, หน้า 134.

42 เรื่องเดียวกัน, เล่มที่ 11, หน้า 134.

43 เรื่องเดียวกัน, หน้า 259-262.

จะเห็นได้ว่าแม้ระบบศักดินาจะมีปัญหาในทางปฏิบัติ แก่นชนชั้นนำมิได้ล้มเลิกระบบนี้ไป ก่อตั้งทางปรับเปลี่ยนแปลงบางส่วนเพื่อดำรงรักษาระบบนี้ไว้ต่อไป ทั้งนี้เพราะระบบศักดินายังคงมีความสำคัญต่อชนชั้นนำในรัชกาลที่ 5 เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยยืนยันว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นบ่อเกิดของยศและฐานันดรศักดิ์ หรือความก้าวหน้าในชีวิตราชการนั่นเอง

นอกจากระบบศักดินาแล้ว การพระราชทานราชทินนามและการพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ก็มีความหมายเช่นเดียวกัน นั่นคือเป็นการทำให้คนในรัฐยอมรับว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ "ให้" หรือ "กำหนด" สถานภาพของคนทั้งหลาย และประการสำคัญอีกประการหนึ่งก็คือทรงติดตามให้ความพิทักษ์คุ้มครองผู้ที่พระองค์ทรง "ให้" สถานภาพด้วย ดังปรากฏในพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า

. . . อนึ่ง ขอกล่าวโดยแรงว่า ถ้าการข่มเหงและหมิ่นประมาทข้าราชการผู้มีตระกูลและมีบรรดาศักดิ์เช่นนี้ จะถือว่าเป็นการหมิ่นประมาทต่อเราผู้เป็นเจ้าของแผ่นดิน ผู้ที่ยกย่องยศศักดิ์ และซุบเสียดวงฆตระกูลข้าราชการเก่าใหม่ทั้งปวง ซึ่งเราจำต้องป้องกันและปราบปรามโดยแรง . . . 44

จะเห็นได้ว่าองค์อัครราชกุมารแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทรงผูกพันผู้ที่พระองค์ทรง "ให้" สถานภาพ ไว้กับพระองค์อย่างแน่นแฟ้น ดังนั้น นอกจากการ "ให้" สถานภาพแก่คนเหล่านี้จะเท่ากับเป็นการยืนยันว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้กำหนดทุกสิ่งทุกอย่างที่สำคัญในชีวิต หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือทรงเป็นผู้กำหนดวิถีของประวัติศาสตร์อย่างแท้จริงแล้ว ยังเป็นการสลายความสำนักเชิงปัจเจกชนด้วย เพราะถ้าผู้ใดยอมรับว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็น "ผู้ให้" และ

---

⁴⁴ ทรหวงมหาดไทย, ประมวลพระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับภารกิจของทรหวงมหาดไทย เล่มที่ 1 ภาคที่ 1 และ 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น), หน้า 327.

"ผู้คุมครอง" สถานภาพของตนแล้ว ย่อมจะไม่เกิดความสำคัญว่าตนมีศักยภาพที่จะบรรลุเป้าหมายใด ๆ ด้วยตนเอง ต้องเป็นส่วนหนึ่งของสังคมหรือรัฐและต้องพึ่งพระมหากษัตริย์ตลอดไป

นอกจากการสลายสำนักเชิงปัจเจกชนภายในระบบราชการแล้ว ในท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจเงินตรา ทำให้เกิดคนกลุ่มใหม่ขึ้นในสังคม เป็นกลุ่มคนซึ่งมีฐานะทางการเงินดีขึ้น การทำงานหรือลงทุนทางธุรกิจในระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ซึ่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์เองก็สนับสนุนส่งเสริมให้คนในรัฐสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจทั้งแก่ตนเองและแก่รัฐอยู่แล้ว เช่นมีการรื้อให้ราษฎรชวนชวยหาเงินตราทั้งโดยผ่านแบบเวียนและประกาศต่าง ๆ⁴⁵ คนกลุ่มใหม่ที่ประสบความสำเร็จทางค้ำนี้ก็ถูกดึงเข้ามาสู่กระบวนการสลายความสำนักเชิงปัจเจกชนเช่นกัน โดยพระมหากษัตริย์ทรงทำการ "ให้" สถานภาพแก่คนเหล่านี้ ดังปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานราชทินนามให้แก่คนเชื้อสายจีนที่มั่งคั่งจำนวนหนึ่ง ตัวอย่างเช่น พระยาภิรมย์ภักดี (บุญรอด ภิรมย์ภักดี) หลวงอุดมภักดีพานิช (เค็ง) พระยารัตนราชมานิต (โต) การดึงกลุ่มคนกลุ่มนี้เข้าสู่พระมหากษัตริย์ในค้ำสถานภาพนี้เนื่องด้วย พระองค์ทรงมีพระราชดำริ ท่านองว่าคนเหล่านี้ไ้ทำให้เกิดประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง และประการสำคัญก็คือพระองค์ทรงมีพระราชดำริว่าคนเหล่านี้ล้วนพึ่งพระบรมโพธิสมภาร มีส่วนที่ไ้รับผลจากความเจริญที่พระองค์ทรงสร้างขึ้น ดังพระราชดำริสความว่า ". . . เราถือว่าพวกจีนนั้นเหมือนไม่เป็นคนต่างประเทศ แต่หากว่าจะเป็นในเมืองเราส่วนหนึ่ง และมีส่วนไ้รับผลในความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองด้วยเหมือนกัน. . ." ⁴⁶

⁴⁵โปรดดูรายละเอียดในเรื่อง "ความคิดเรื่องหน้าที่พลเมือง, หน้า

⁴⁶พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุประกอบเรื่องไ้ลธบ้าน, หน้า 106.

กระบวนการดึงคนจีนเข้ามาอยู่ภายใต้ "พระบรมโทธิสมภาร" ของพระมหากษัตริย์ ถ้าพิจารณาอย่างผิวเผิน อาจเห็นได้ว่าไม่ได้แตกต่างจากสิ่งที่พระมหากษัตริย์รัชกาลก่อน ๆ ทรงทำมา เช่น การพระราชทานยศศักดิ์ให้แก่เจ้าภาษีนายอากรคนจีน แต่ในความเป็นจริงของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การแสวงหารายได้ของคนจีนกลุ่มใหม่มีไม่ไต่ห่างอยู่กับอำนาจที่พระมหากษัตริย์ทรงมอบหมายพร้อมยศศักดิ์ เหมือนเจ้าภาษีนายอากร หากแต่เป็นการแสวงหาด้วยความสามัคคีของคนในระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา และด้วยเหตุนี้เอง กระบวนการดึงคนจีนเข้ามาอยู่ภายใต้ "พระบรมโทธิสมภาร" จึงไม่บรรลุผลสำเร็จเท่าที่ควร

ในช่วงปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมได้เริ่มส่งผลให้เกิดกลุ่มคนที่ต่อต้านและคัดค้าน หรือออกความคิดเห็นในทางที่ไม่ยอมรับการมีอำนาจเพียงผู้เดียวของพระมหากษัตริย์⁴⁷ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงแสดงพระราชดำริประการหนึ่งที่มีจุดประสงค์เพื่อที่จะทำให้ข้อขัดแย้งนั้นหมดความแหลมคมลง โดยที่พระองค์ทรงหยิบยกเรื่อง "ความสามัคคี" มาเน้นแก่กลุ่มคนต่าง ๆ ใน พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี แก่ความในศาลาที่มีในอามแผ่นดิน ในปี พ.ศ. 2446

ตอนต้นของพระบรมราชาธิบายชี้ให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับรู้ว่ามีผู้ที่มีความคิดเห็นที่ไม่ยอมรับในพระราชอำนาจของพระองค์อยู่จำนวนหนึ่ง และคนกลุ่มนี้เสนอความคิดเรื่องความสามัคคีในอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งความที่ว่า

⁴⁷ ดังปรากฏในการรับรู้ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในรัชกาลที่ 5 กุ รัชชมนันท์ สมุทวณิช และ สุชาติ เจริญวงศ์ (บรรณาธิการ) การเมืองการปกครองไทยสมัยใหม่ รมงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์, หน้า 226-227.

. . . ข้าพเจ้าจะชอบข้อความซึ่งมีผู้ทุกคนช่วยความสามัคคีขึ้น
กล่าวก่อน มีคนบางพวกที่เป็นคนมีความคิดสูง . . . มักจะพูด
กันว่าคนยุโรปเขาทำการขึ้นโค ๆ ส่าเฟจไปโคตลอด เพราะเขา
เป็นสามัคคีไม่ชักขวางกัน . . . พูดกว้าง ๆ เข้าใจเอาโดย
อนุมานว่าข้างฝ่ายเขานั้นผู้โคคิดทำการขึ้นมาแล้ว ผู้อื่นคงต้อง
ตามกัน . . . 48

และ

. . . ฝ่ายพวกที่รู้ภาษาอังกฤษ และรู้พื้นพระราชกรณียกิจในประเทศ
ยุโรป . . . เห็นว่าจำเป็นจะต้องมีปาลิเมนต์ที่ราษฎรประชุม
ปรึกษาราชการ . . . เพราะเมืองไทยไม่ยอมให้มีความคิดเห็น
ต่าง ๆ กัน เป็นพวกเป็นเหล่าพูดโคคิดโคตามใจ บ้านเมืองจึง
ไม่มีความเจริญเหมือนประเทศยุโรป รวมใจความว่า ปกครอง
บ้านเมืองแต่ด้วยอำนาจผู้ปกครองไม่พร้อมด้วยราษฎร ซึ่งนับว่า
เป็นการปกครองช่วยความสามัคคีในคนหมู่ใหญ่ . . . 49

พระองค์ทรงมีพระราชดำริต่อความคิดเรื่องความสามัคคีของทั้งสองกลุ่มว่า

. . . ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าความคิดของพวกซึ่งกล่าวมาข้างต้นแล้ว
นั้น ไม่ถูกแก่กาลเวลาของบ้านเมือง ไม่เป็นเครื่องที่จะทำให้
บ้านเมืองมีความเจริญไปโคโคเร็ว เพราะเหตุที่จะเป็นสามัคคี
ไปไม่โคตามคณาที่กล่าวมาแล้ว . . . 50

48 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ, "พระบรมราชาธิบายว่าช่วย
ความสามัคคี แก่ความในคณาที่มีในอามแผ่นดิน," ประวัติศาสตร์และ
การเมือง, หน้า 173.

49 เรื่องเดียวกัน, หน้า 174.

50 เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

และความสามัคคีที่พระองค์ทรงพระราชดำริว่าจะเป็นทางที่นำไปสู่ความเจริญของบ้านเมืองอย่างแท้จริงก็คือความสามัคคีที่คนทุกกลุ่มในรัฐ "รวบรวมกันเป็นความคิดอันหนึ่งอันเดียว คือเอากระแสพระราชดำริพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมาณ"⁵¹ โดยพระองค์ทรงให้เหตุผลว่า

. . . เหตุว่าคนในเมืองไทยเคยรวบรวมกันเป็นความคิดอันหนึ่งอันเดียว คือเอากระแสพระราชดำริพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมาณ เมื่อกระแสพระราชดำริเป็นไปอย่างไร คนทั้งปวงเห็นตามโดยจริง เป็นตกลงไปไคไคโดยง่าย เป็นธรรมยั่งยืน เคยฝึกหัดมาหลายชั่วคนแล้ว เหตุว่ากระแสพระราชดำริของพระเจ้าแผ่นดิน ว่าเอาแต่เพียงในพระบรมราชวงศ์ปัจจุบันนี้เป็นประมาณก็ย่อมตั้งอยู่ในความชอบธรรม. . . คนทั้งปวงเคยอ่อนน้อมยอมตามมา ไม่มีผู้ใดจะคิดฝ่าฝืน. . . เป็นธรรมเนียมยั่งยืนมานาน เป็นพื้นเพอันดีอยู่แล้ว ท่อมมาเมื่อคบกับประเทศต่าง ๆ จึงมาความคิดต่าง ๆ เกิดขึ้น คือพวกหนึ่งไม่ชอบในการเปลี่ยนแปลง. . . อีกพวกหนึ่งนั้น. . . อย่างไม่ก็คิดแต่จะเปลี่ยนแปลงใหม่. . . แต่คนสองพวกนี้คงจะมีพวกน้อยกว่าผู้ที่ถือธรรมเนียมเดิม คือถือเอาพระราชดำริเป็นประมาณ. . . เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าเห็นควรว่าควรจะรวมความคิดเข้าเป็นกลางให้ตั้งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน. . . อาศัยเจ้าแผ่นดินเป็นหลัก. . . ⁵²

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงย้ำว่า พระมหากษัตริย์ทรงมีความเหมาะสมที่สุดที่จะเป็น "ศูนย์กลาง" ของความสามัคคี นอกจากด้วยเหตุผลที่ว่า ". . . กระแสพระราชดำริของพระเจ้าแผ่นดิน ว่าเอาแต่เพียงในพระบรมราชวงศ์ปัจจุบันนี้เป็นประมาณก็ย่อมตั้งอยู่ในความชอบธรรม" ดังกล่าว

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 179.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 179-181.

มาแล้ว พระองค์เองยังทรง "ประกาศ" ว่า "ตัวข้าพเจ้าเองเป็นคนแรกหรือเป็นคนหนึ่ง ซึ่งไ้มีความอุตสาหกรรมที่เปลี่ยนแปลงการบ้านเมืองให้มีความเจริญก่อนบ้านเมืองจะต้องการเร่งรัดเอาเสียอีก"⁵³ จะเห็นได้ว่าความสามัคคีในพระราชดำริของพระองค์เป็นความคิดที่มีพื้นฐานอยู่บนสำนักทางประวัติศาสตร์ที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้กำหนดวิถีของประวัติศาสตร์อย่างชัดเจน

จำเป็นที่จะต้องเข้าใจถึงความสามัคคีในพระราชดำริของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีและชนชั้นนำในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้ชัดเจน เพราะว่าในรัชสมัยก่อน ๆ มาความคิดเรื่อง "ความสามัคคี" นี้จะถูกเน้นมากขึ้นเมื่อชนชั้นสูงได้รับรู้ถึงแรงต่อต้านจากคนกลุ่มอื่น ๆ ดังปรากฏในรัชกาลที่ 6 ที่สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยราชานุภาพทรงอธิบายถึงสาเหตุหนึ่งที่ชุมชนไทยค่ารงความเป็นเอกราชได้คือ ความสามัคคี (ภายใต้พระมหากษัตริย์) นี้เอง⁵⁴

และประการสำคัญคือ ความคิดเรื่อง "ความสามัคคี" นี้เกิดขึ้นได้เนื่องจากมีพื้นฐานบางประการรองรับอยู่ ได้แก่ การยอมรับว่าราษฎรเป็นองค์ประกอบของรัฐอันเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจซึ่งได้กล่าวมาแล้ว หากปราศจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ดึงเอาราษฎรเข้ามามีส่วนร่วมด้วย "ความสามัคคี" ในลักษณะเช่นนี้ก็ย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นมาได้ ทั้งนี้ สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยราชานุภาพได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า "แนวความคิดเรื่องความสามัคคี มีปรากฏอยู่แล้วในหลาย ๆ ชาติของพระพุทธศาสนา แต่แนวคิดดังกล่าวไม่เคย

⁵³เรื่องเดียวกัน, หน้า 182.

⁵⁴สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยราชานุภาพ, "พระนิพนธ์อธิบาย," ใน พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า 337.

เป็นองค์ประกอบสำคัญในการอธิบายความเจริญหรือความเสื่อมของสังคมการเมือง
ทั้งระบบ. . ."⁵⁵

ในอีกด้านหนึ่งนอกเหนือจากความคิดชัน้นำไปสู่การปฏิบัติจริงในสังคม
ดังได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น ความพยายามที่จะสร้าง "ราษฎร" ให้เป็นไปตาม
ความต้องการขององค์อภิปรัชญาที่ได้รับการดำเนินการอย่างแข็งขันโดยผ่านทาง
การศึกษา เนื่องจากมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพันอยู่กับเนื้อหาของวิชาต่าง ๆ ของการ
ศึกษาอยู่แล้วจำนวนหนึ่ง⁵⁶ ในที่นี้จึงจะหยิบยกเพียงบางประเด็นมาศึกษา

กล่าวได้ว่า จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาในรัชสมัยนี้ ก็เพื่อที่จะ
สร้างความซื่อสัตย์และ ความจงรักภักดีต่อชาติและพระมหากษัตริย์ โดยแต่ละคนทำ
หน้าที่ของตนเพื่อทำให้ชาติเจริญรุ่งเรืองเท่าเทียมอารยประเทศ⁵⁷ ซึ่ง
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถือว่าเมื่อโลกก็ตาม

. . .หากความรู้ลึกซึ้งก่อนหน้าที่เหล่านี้ทั้งหมดได้เข้าฝังอยู่ในสันดาน
จนปรากฏด้วยอาการกริยาภายนอกแล้ว เมื่อนั้นความสั่งสอนฝึกหัด

---

⁵⁵ สมเกียรติ วันทะนะ, เมืองไทยยุคใหม่ : สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับ
ประวัติศาสตร์สำนัก, "ใน อยู่เมืองไทย รวบรวมบทความทางสังคม : การเมืองเพื่อ
เป็นเกียรติแก่ ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี
(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530) หน้า 111.

⁵⁶ เช่น วารุณี ไอสถารมย์, "การศึกษากับสังคมไทย พ.ศ. 2411 -
2475," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2524).

⁵⁷ สมินทร จุฑางกูร, "กระบวนการกล่อมเกลาทางการเมืองไทยใช้
แบบเรียนหลวง...." หน้า 169.

ชื่อว่าสำเร็จ และผู้ใดเล่าเรียนถึงผลสำเร็จเช่นนี้แล้ว ผู้นั้นชื่อว่า
เป็นราษฎรชั้นสมควรแก่ประเทศสยามปึงนัก. . . 58

การจัดการศึกษาที่จะกล่าวถึงในที่นี้จะเริ่มจากช่วงเวลาที่มีการขยาย
การศึกษาออกไปสู่ราษฎรแล้ว คือหลังจากปี พ.ศ. 2427 ที่โรงเรียนหลวงสำหรับ
ราษฎรแห่งแรกได้รับการจัดตั้งขึ้นในวัดมหาธาตุวรวิหาร เพราะการศึกษาที่จัดขึ้นใน
ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2427 นั้นจำกัดตัวอยู่เฉพาะในกลุ่มลูกหลานขุนนางและบรรดา
เชื้อพระวงศ์เท่านั้น การถ่ายทอดทางด้านการศึกษาจึงยังไม่
จำเป็นเท่าใดนัก เพราะคนกลุ่มนี้มีกระบวนการถ่ายทอดความสำนึกทาง
การเมืองอย่างไม่เป็นทางการอยู่แล้วโดยผ่านทางครอบครัวและการพบปะสมาคม
กันในทางตรง ดังเช่นมีการถ่ายทอดการยอมรับและจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์
ในวังต่าง ๆ เป็นต้น⁵⁹ ดังนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจอันใดที่งานวิจัยเกี่ยวกับการ
ศึกษานับหนึ่งจะพบว่า ". . .แบบเรียนในช่วงนี้จะไม่พบลักษณะของการกล่อม
เกลาทางการเมืองโดยตรงในเนื้อหาของแบบเรียน. . ." ⁶⁰

ภายหลังจากปี พ.ศ. 2427 แล้วปรากฏความเปลี่ยนแปลงในการศึกษา
อย่างมากที่เกี่ยว ที่สำคัญคือความเปลี่ยนแปลงในการบรรจุและเพิ่มเติมวิชาใหม่ ๆ

⁵⁸พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "ประกาศกระแส
พระบรมราชโองการเรื่องการเล่าเรียนของประเทศสยาม" อ้างถึงใน วุฒิสถ
มุลศิลป์, แนวความคิดทางการศึกษาไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2526), หน้า 61-62.

⁵⁹พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร, อภิปรายร่างรัฐธรรมนูญแห่ง
ราชอาณาจักรไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยพานิช,
2488), หน้า 40-41. และ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ความสำเร็จและความ
ล้มเหลว (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิษณุการพิมพ์, 2514), หน้า 16-17.

⁶⁰สุมินทร์ จุฑาทงกูร, "การกล่อมเกลาทางการเมืองโดยใช้แบบเรียน
หลวง....," หน้า 50.

ให้เรียนกัน ซึ่งในหลายวิชานี้จะถ่ายทอดความคิดทางการเมืองโดยตรง เนื่องจาก
กลุ่มนักเรียนในช่วงนี้เปลี่ยนจากกลุ่มเดิมไปแล้ว วิชาสำคัญวิชาหนึ่งที่เพิ่มเข้ามา
คือวิชาภาษาไทยที่มีการกำหนดให้อ่านหนังสือพงศาวดาร กล่าวคือ ในประโยค 1
ชั้น 3 กำหนดให้อ่านพงศาวดารฉบับย่อ (ตอนกรุงเก่า) ประโยค 2 ชั้น 1
กำหนดให้อ่านพระราชพงศาวดารราชวงศ์ปัจจุบันนี้ ประโยค 2 ชั้น 2 อ่าน
พระราชพงศาวดารพิสดาร เล่ม 1 ประโยค 2 ชั้น 3 อ่านพระราชพงศาวดาร
พิสดาร เล่ม 2 เป็นต้น⁶¹ การเล่าเรียนพระราชพงศาวดารเหล่านี้มีจุดมุ่งหมาย
ไว้ว่า

. . .หนังสือพระราชพงศาวดารนี้ เราย่อมนับถือว่าเป็นหนังสือ
สำหรับชาติของเรา ๆ ที่จะไม่รู้จักเลยนั้น เท่ากับเราไม่รู้จัก
ตัวเราเชิง ก็ถ้าตัวเราเชิงไม่รู้จักแล้ว จะรู้จักคนอื่นอย่างไรได้
. . . 62

ซึ่งการรู้จักตนเองตามจุดหมายของแบบเรียนพระราชพงศาวดารก็คือ การรับรู้
พระมหากษัตริย์ทรง "กระทำ" อะไร และอย่างไรที่ทำให้ "ชาติ" ดำรงอยู่มาได้
และให้เกิดอำนาจในบุญคุณ ตลอดจนความสูงส่งอันหาที่เปรียบมิได้โดยของ
พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ที่ทรงครองราชย์มา เมื่อเรียนจบแล้ว ให้ผู้เรียนหรือ
ผู้อ่านทดสอบโดยการ "เล่าเรื่องปากเปล่า"⁶³ หรือตอบข้อสอบที่จะถามถึง

⁶¹กรมวิชาการ, ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา
(กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, 2513), หน้า 33-34.

⁶²กรมศึกษาธิการ, พระราชพงศาวดาร เล่ม 1 (พระนคร:
โรงพิมพ์พิศาลบรรณนิติ, ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444)), หน้า "คำนำ".

⁶³"บทนำ," พระราชพงศาวดาร เล่ม 1 (พระนคร:
โรงพิมพ์อักษรนิติ, ร.ศ. 121).

พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ที่มีผลต่อชาติบ้านเมือง⁶⁴ การเรียนการสอนวิชาพระราชพงศาวดารในสมัยนี้ดำรงอยู่จนแม้กระทั่งภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ในปี พ.ศ. 2445 ได้มีวิชาใหม่ขึ้นอีกวิชาหนึ่ง คือวิชา "ธรรมจริยา" ซึ่งวิชานี้เป็นส่วนเพิ่มและเสริมวิชาพระราชพงศาวดาร เพราะมีเนื้อหาที่เล่าถึงความคลี่คลายของสังคมมนุษย์ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ "กำหนด" ไว้ด้วย และเน้นให้ทุกคนปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดี เพื่อจะได้เกิดความสุข "สิวิสัย"⁶⁵ นอกจากธรรมจริยาแล้ว ยังมีอีกหลายวิชาที่เ้าทำหน้าที่ประการสำคัญนี้ คือการเน้นให้ผู้เรียนสำนึกว่าตนเองได้รับผลดีจากความเจริญที่พระมหากษัตริย์ทรง "กระทำ" ไว้ เช่นในหนังสือแบบสอนอ่าน ที่เปรียบเทียบพระมหากษัตริย์ไว้ว่าเป็นเสมือนดวงอาทิตย์ ดังความว่า

ถามว่า, คนเราโค้อาศัยอยู่เป็นเป็นสุข, ตั้งหน้าทำมาหากิน
ต่างคนต่างกลัวไม่อาจชมเชงกันได้; คุ้มเหตุอันใด?

ตอบว่า, ชาวเมืองโค้อาศัยพระเกษคุณา พระมหากษัตริย์แผ่
คุ้มครองอยู่จึงโค้อมีความสุข ประกอบการงาน แลตั้งบ้านเรือน
เป็นถิ่นสถานอยู่ได้

ถามว่า, พระมหากษัตริย์องค์เดียว ทำไมจึงมีพระเกษคุณาภาพ
ปราบร้ายครองความสุขของคนโค้อตลอดพระราชอาณาเขต?

ตอบว่า, ข้อนี้ฟังแลดูดวงอาทิตย์ในฟ้าันเดิก, ดวงเดียวเท่านั้น
เวลากลางวันทำไมจึงมีรัศมีส่องแสงสว่างทั่วไปโค้อตลอดโลก;

ถ้าหากเป็นคราวเกิดโลกมีกเราจะจุโคมขึ้นในันมากสัก 100 ดวง,

⁶⁴โปรดดูรายละเอียดใน วารุณี โสธารมย์, "การศึกษากับสังคมไทย....," หน้า 150-152.

⁶⁵ดังปรากฏใน ธรรมจริยา เล่ม 4, บทที่ 8 - 9. และ ธรรมจริยา เล่ม 6, บทที่ 16.

ก็คงไม่สว่างเท่าดวงอาทิตย์; พระมหากษัตริย์พระองค์เดียว ก็
พระเชษฐาภาพปกครองแผ่ไปไค้หัวพระราชอาณาเขตร์, เหมือน
ดวงอาทิตย์ดวงเดียว ส่องสว่างไปไค้หัวโลก. . . 66

และขณะเดียวกันก็คอกย้ำถึงหลักชาตวิถึที่เน้นเชื่อพระวงศ์ไว้ ความว่า
ถามว่า, เจ้านายนั้นแปลกกับไพร่พลเมืองอย่างไร, มีสิ่งไรเป็น
สำคัญ?

ตอบว่า, แปลกหลายประการ; เพราะเจ้าเป็นสัคคิยวงศ์ มีตระกูล
สูงสุกกว่าตระกูลอื่น ๆ, ตระกูลเจ้านี้เป็นของเมืองมาแต่บุราณ;
คือเรียกว่าชาติกษัตริย์ สืบวงศ์กันมาเป็นลำดับ, ทำความประพฤติ
แปลกกว่าพลเมือง, เพราะพลเมืองตองนับถือและเกรงกลัว,
ตั้งอยู่ในอำนาจทั้งสิ้น ถ้าพบปะเจ้ากลางถนนหนทาง, ตองหลีกเลี่ยง
ให้, ตองทำความคำนับ;. . . เจ้านั้นคองประพฤติอยู่ในมารยาท
ของเจ้า, . . . เปรียบความประพฤติแลสะอาค ก็คล้าย ๆ
พระอรพัตต์ ซึ่งเป็นสาวกชั้นสูงของพระพุทธเจ้า. . . 67

ท่ามกลาง "มรคคทางการเมือง" ที่ได้รับมาจากรัชกาลที่ 5 เมื่อ
พระบาทสมเด็จพะมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงกระทำ
การหลายอย่างตามความสำนึกของความเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี
แต่ก่อนที่จะกล่าวถึง "การเมืองของราชวงศ์จักรี" สมัยรัชกาลที่ 6 จำเป็นตอง
ทำความเข้าใจเงื่อนไขสภาพแวดล้อมซึ่งมีส่วนกำหนดทางเลือกของพระองค์ว่าจะ
ทรง "กระทำ" อะไร เพียงใด และอย่างไร เงื่อนไขสภาพแวดล้อมสมัย
รัชกาลที่ 6 ที่ควรกล่าวในที่นี้มีหลายประการ ได้แก่ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5
พระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งพระเจ้าน้องยาเธอหลาย

66หลวงประเสริฐอักษรนิติ, แบบสอนอ่าน เอม 4 (พระนคร:
โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2444), หน้า 53.

67เรื่องเดียวกัน, หน้า 51-52.

พระองค์เป็นเสนาบดีคุณกระหรวงสำคัญ ๆ ทำให้เจ้านายเหล่านี้ทรงมีพระอำนาจสูง
ในสมัยนั้นสภาพเช่นนี้ไม่ก่อปัญหาทางการเมืองแก่พระมหากษัตริย์ เพราะพระองค์
ทรงได้รับการยอมรับนับถืออย่างสูงจากบรรดาพระเจ้าันองยาเขอ แต่เมื่อเปลี่ยน
รัชกาลเจ้านายผู้ทรงมีพระอำนาจสูงหลายพระองค์ เช่น สมเด็จพระ กทมพระยา
คำรงราชานุภาพทรงมีฐานะเป็นพระปิตุลา ทั้งยังทรงสั่งสมประสบการณ์และบารมี
ในระบบราชการมาเป็นนาน ปัญหาบางประการจึงเกิดขึ้นก็จะกล่าวต่อไป
ประการที่สอง นับตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 ปัญหาเกี่ยวกับเขตแดนเริ่มลดน้อยลงหลังจาก
ที่ไทยเสียดินแดนครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ. 2452 เมื่อถึงรัชกาลที่ 6 การยอมรับ
ฐานะที่เป็นเอกราชของไทยโดยประเทศตะวันตกก็ชัดเจนขึ้น การปราศจากภัยที่
เห็นได้ชัดจากภายนอกเช่นนี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรง
มีบทบาทในอีกลักษณะหนึ่งที่แตกต่างไปจากพระราชบิดาของพระองค์ ประการที่สาม
ภายหลังจากการสร้างโครงสร้างพื้นฐานในสมัยรัชกาลที่ 5 เศรษฐกิจของไทยถูกผลักดัน
ให้ต้อง "พึ่งพา" ระบบทุนนิยมโลกมากขึ้น เงื่อนไขสภาพแวดล้อมที่สำคัญที่กล่าว
มานี้ล้วนมีผลต่อ "การเมืองของราชวงศ์จักรี" สมัยรัชกาลที่ 6 ทั้งนี้ การศึกษา
ที่มองเห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขสภาพแวดล้อมกับองค์พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะได้พยายามกระทำในที่นี้จะช่วยให้เข้าใจ
พระราชดำริและการกระทำทางการเมืองของพระองค์ได้ชัดเจนกว่าการพยายาม
มองหาร่องรอยของแนวความคิดประชาธิปไตยทั้งที่นิยมทำกัน และที่สำคัญก็คือจะ
ช่วยให้เข้าใจเงื่อนไขสภาพแวดล้อมในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่มีผลต่อ "ความ
เปลี่ยนแปลงของสำนักทางประวัติศาสตร์ของสามัญชน" ด้วย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรก
ที่ทรงรู้พระองค์ล่วงหน้าเป็นเวลานานถึงการที่จะได้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์
พระองค์ที่รู้ล่วงหน้าเป็นเวลาถึง 17 ปีก่อนขึ้นครองราชย์ แม้ว่าในเวลา
17 ปีนี้พระองค์จะทรงศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษถึง 9 ปี แต่พระองค์ก็ได้ทรง
ซึมซับธรรมชาติของการเป็นองค์อธิปัตย์ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์จากประสบการณ์
ที่พระองค์ได้รับในสังคมไทยได้อย่างเต็มเปี่ยมทีเดียว เพราะเมื่อเสด็จกลับมายัง
ประเทศไทยแล้ว ในฐานะขององค์รัชทายาทจึงทรงได้รับโอกาสเรียนรู้กิจการต่าง ๆ

ของราชการบ้านเมือง และในปีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จ
 ประพาสยุโรป พระองค์ได้ทรงเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเป็นเวลา 7 เดือน
 ในปี พ.ศ. 2450 ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่าพระองค์ทรงมีชัยภูมิ
 ของการเป็นองค์อธิปัตย์ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุ
 รายวันในช่วงที่พระองค์ยังไม่ได้ขึ้นครองราชย์ที่แสดงว่าพระองค์ทรงมีปัญหาคำ
 กาง ๆ ที่พระราชบิดาทรงรับรู้ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างส่วนกลางกับเมือง
 ประเทศราชที่วางอยู่บนความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์⁶⁸ การวางระเบียบ
 ยศบรรดาศักดิ์ขุนนาง ที่พระองค์ทรงแสดงอย่างแจ่มชัดว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็น
 ผู้กำหนดหรือก่อกำเนิดขึ้น⁶⁹ หรือความสำนึกที่พระองค์ทรงมีต่อผลึกนิกรของ
 พระองค์ที่ว่า ". . . คนไทยเราต้องการมีผู้ปกครอง . . . ฉะนั้นผู้ที่มีอำนาจวาสนา
 จึงต้องช่วยกันประพฤติกินให้เป็นตัวอย่างแก่ผู้น้อย . . ." ⁷⁰ ซึ่งการมีชัยเช่นนี้
 ได้แสดงออกมาทางกิจกรรมทางการเมืองของพระองค์ในรัชสมัยของพระองค์ที่จะ
 ชี้ให้เห็นในส่วนต่อไป

ถ้าจะสำรวจถึงการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพระราชกรณียกิจของ
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แล้ว ก็จะพบว่าการศึกษาจำนวนหนึ่งจะให้ความ
 สำคัญแก่ต้นกำเนิดทางความคิดที่ส่งผลทำให้พระองค์ทรงประกอบพระราชกรณียกิจ
 บางประการ ว่าเป็นการเฝ้ามองหรือได้รับอิทธิพลตะวันตก เช่น ทรงเฝ้ามองหรือได้รับ
 อิทธิพลจากอังกฤษในการใช้ศัพท์ว่า "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์" หรือทรงตั้ง
 กองเสือป่าเพราะได้รับอิทธิพลจากการตั้งลูกเสือจากสมัยที่พระองค์ไปเรียนที่

⁶⁸ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุรายวันใน
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
 หลอมหลวง ชิวสิต เกษมสันต์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 1 สิงหาคม 2517,
 หน้า 11-13.

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15-16.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

ซึ่งถูกเช่นกัน⁷¹ การอธิบายเช่นที่ผ่านมานี้ไม่สามารถที่จะทำให้เข้าใจสิ่งใดได้
เลยเช่นเดียวกับการศึกษาเรื่องความก้าวหน้า⁷² ในที่นี้จึงจะเสนอแนวคิดที่จะ
พิสูจน์ในส่วนต่อไปว่าพระราชกรณียกิจที่ทรง "กระทำ" นั้นมีความหมายทาง
การเมืองเช่นเดียวกับที่พระราชบิดาทรงกระทำมา ซึ่งอยู่ภายในโครงกรอบใหญ่
ทางความคิดของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยจะศึกษาอย่างมีปฏิสัมพันธ์กับ
สถานการณ์แวดล้อมพระองค์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ ด้วยความ
สำนึกในความเป็นพระมหากษัตริย์ที่จะต้องมีการอ่านาจอสูงสุดเพียงพระองค์
เดียวจึงทำให้พระองค์ทรงไม่พอพระทัยที่มีผู้อื่นมีอำนาจชนอำนาจของพระองค์อยู่
โดยเฉพาะกลุ่มเสนาบดีแม้ว่ากลุ่มนี้จะเป็นพระราชวงศ์ก็ตาม ดังปรากฏใน
พระราชปรารภความว่า

. . . แต่ก่อนนี้ความสามัคคีในหมู่ข้าราชการต่างกระทรวงไม่
ใคร่จะมีต่อกัน เพราะต่างคนต่างมุ่งนิยมอยู่แต่เฉพาะใน
ตัวบุคคลผู้เป็นนายเหนือตน. . .⁷³

และ

. . . ข้าราชการในเวลานี้ เรามีกความเสียใจที่สังเกตเห็นว่า
ผิดกับแต่ก่อนไปเป็นอันมาก. . . คำว่าจงรักภักดีแปลไปเสีย
หมด คือมักแปลว่าจงรักภักดีต่อเจ้ากระทรวง เพราะฉะนั้น
ผู้ใดไม่ฝากเนื้อฝากตัวกับเจ้ากระทรวง มาทำตัวเป็นผู้เข้าแทน

⁷¹ Stephen Green, "King Wachirawut's Policy of Nationalism,"

In Memoriam Phya Anuman Rajadhon Tej Bunnag and Michal Smith (ed.)

(Bangkok: The Siam Society, 1970), p. 254.

⁷² คู่มือบทที่ 3 "ความเปลี่ยนแปลงความคิดทางเวลา."

⁷³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุนายวันใน
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 35.

ตัวเราผู้เป็นเจ้าของดิน เขาก็หากันว่าเป็นผู้ไม่จงรักภักดี กลับ
เรียกว่าเป็นคนหัวประจบ. . . 74

สภาพแวดล้อมพระองค์ที่เป็นผลมาจากการสถาปนาระบบราชการของ
พระราชบิดาทำให้พระองค์ทรงรู้สึกว่าการไม่มีอำนาจอย่างแท้จริงเนื่องจาก
อำนาจการให้คุณโทษแก่ข้าราชการนั้นตกเป็นของเสนาบดีเจ้ากระทรวงเสียหมด
โดยเฉพาะเสนาบดีเจ้ากระทรวงส่วนมากแล้วก็ยังเป็นพระราชวงศ์ที่มีพระชนมายุสูง
กว่าทั้งสิ้น พระองค์ทรงสะท้อนความรู้สึกของพระองค์ในการที่เป็นพระมหากษัตริย์
ในสภาพแวดล้อมเช่นนี้ไว้ว่า

. . . ตัวเราเวลานี้ตกอยู่ในที่ลำบาก ยากที่จะรู้ได้ว่าภัยอันตราย
จะมาถึงตัวเวลาใด เพราะเรารู้สึกประหนึ่งว่าเป็นตัวคนเคียว
หากพวกพ้องมิได้ ถ้าที่เป็นพวกพ้องก็พะเอินเป็นผู้ที่อยู่ในตำแหน่งอัน
หาอำนาจมิได้ ส่วนผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ใหญ่ในราชการนั้น เรารู้สึก
ว่ามีความเชื่อมั่นในตัวเราน้อยกว่าที่ควรจะมี เพราะฉะนั้นเราจะ
คิดว่ากล่าวเตือนอย่างใด มักจะไม่เชื่อฟัง ถือพิธีมานะไปว่าคนใด
เคยเป็นราชการมาก่อนเราบ้าง ถ้าถือว่ามีความรู้และเข้าใจ
ความประสงค์และความคิดของประชาชนดีกว่าเราบ้าง. . . 75

กล่าวได้ว่าแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า ใน
การที่จะแก้ปัญหาที่ประสบอยู่เป็นแนวพระราชดำริที่ต่อเนื่องมาจากพระราชบิดา
ของพระองค์ ดังปรากฏในปลายรัชกาลที่ 5 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
ทรงประสบปัญหาที่มีผู้คัดค้านต่อต้านการใช้อำนาจ พระองค์ทรงเสนอความคิด
เรื่องความสามัคคีเพื่อแก้ไขปัญหาโดยที่พระองค์ทรงเห็นว่าปัญหาเกิดขึ้นเนื่องจาก

⁷⁴ หจช. ร. 6 บ.2 1/34 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาอมรรต, 4 มิถุนายน ร.ศ. 130.

⁷⁵ หจช. ร. 6 ม.3 6ก/6 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาเทพอรชุน, พระยาอุไทยมนตรี และ
พระยาศรีธมมสุกราช, 8 มิถุนายน 2454.

ขาดความสามารถ⁷⁶ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าทรงแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า พระองค์ทรงรับรู้ปัญหาที่เกี่ยวกับพระราชบิดา ดังปรากฏในพระราชปรารภว่า ". . . แต่ก่อนนี้ความสามารถในหมู่ข้าราชการต่างกระทรวงไม่มีใครจะมีต่อกัน. . . โคเคียมียุบย่นอยู่มากแล้วในตอนปลายรัชกาลที่ 5 แต่ยังมีใครมิใครหา ยาวางให้ถูกได้เลย. . ."⁷⁷ และพระองค์เองทรงมีพระราชดำริว่าพระองค์ทรงมี "ยานานที่ถูกต้อง" ที่จะทำให้ ". . . คนไทยรู้จักรักษาสิทธิของตน และรู้จักประโยชน์ของความสามารถ. . ." ⁷⁸ ซึ่งพระองค์ก็ทรงแสดงว่าพระองค์ทรงรับรู้และมองเห็นหนทางแก้ไขตั้งแต่พระองค์ยังดำรงเป็นสยามมกุฎราชกุมารแล้ว หากแต่เวลานั้นยังไม่เหมาะสมที่จะทรงกระทำสิ่งใด⁷⁹ "ยานานที่ถูกต้อง" ในพระราชดำริของพระองค์ที่จะแก้ไขปัญหาที่สังเกตเห็นคือ เสือป่า ดังปรากฏในพระราชดำรัสว่า ". . . ฝ่ายตัวเรานี้ โคนี้กอยู่ว่าเสือป่านี้เองจะเป็นยานานที่ถูกต้อง. . ." ⁸⁰

ก่อนที่จะอธิบายถึงความเป็น "ยานานที่ถูกต้อง" ของเสือป่า ในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จะขอชี้ให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมสำนึกของบุคคลสมัยปัจจุบันไปอธิบายอดีตของนักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับ "เสือป่า"

⁷⁶ ความสามารถที่องค์อธิปัตย์ทั้งสองพระองค์ทรงเน้นนั้นมีกรอบความคิดหลักก็คือ ความสามารถที่ภายใต้พระมหากษัตริย์นั่นเอง.

⁷⁷ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 35.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

⁷⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

ก่อนเนื่องจากผลสรุปจากการศึกษาแนวคิดกล่าวดูเหมือนจะถูกยึดถือเป็นคำทอ
มาครฐานไปแล้ว กล่าวคือ มักจะสรุปว่า "เสียดำเป็นกองทัพส่วนพระองค์"⁸¹
ซึ่งมีผู้ยึดถือนำมาขยายความไปในทำนองว่าเป็นการสร้างฐานพระราชอำนาจ
กลุ่มใหม่ขึ้นแทนที่ฐานอำนาจเก่าที่พระองค์ทรงประสบปัญหาอยู่⁸² ผลสรุปของ
การศึกษาเหล่านี้วางอยู่บนความคิดเรื่องดุลย์อำนาจ (balance of power)
ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะเป็นตัวชี้ขาดในการเมืองสมัยใหม่⁸³ ความขัดแย้ง
ระหว่างทหารกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีลักษณะเป็นสาเหตุที่ทำให้
พระองค์ทรงตั้งเสียดำเป็นกองกำลังส่วนพระองค์ ซึ่งเป็นการพิจารณาที่ยังอาจ
โต้แย้งได้อยู่ ในที่นี้ใคร่ขอเสนอว่า ความขัดแย้งที่ปะทุออกมาเป็นการก่อกบฏ
ในปี พ.ศ. 2454 (ร.ศ. 130) นั้น เป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเนื่องจากมีความ
เปลี่ยนแปลงทางความคิดในกลุ่มทหารหนุ่มที่ทำให้ไม่ยอมรับการใช้อำนาจของ
รัชกาลที่ 6 (จะกล่าวละเอียดต่อไป) ส่วนของคৌสมิพย์แห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์
นั้นก็หาได้มีพระราชดำริที่จะสถาปนาเสียดำขึ้นมาคานอำนาจฝ่ายทหารไม่ เพราะ
พระองค์เองก็ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการทหารและทรงให้ความสำคัญให้
ความสนับสนุนส่งเสริมกองทัพประจำการ เช่น โปรดให้เรียกรื้อเรือรบพระร่วง
และทรงส่งกองทหารเข้าร่วมสงครามโลกในยุโรป เป็นต้น พระองค์มิได้ทรงถือ
ว่าทหารนั้นเป็นอีกกลุ่มการเมืองต่างหากเลย ดังปรากฏในพระราชปรารภแก่

⁸¹ เช่น อัจฉราพร กมฺพทิสมย์, "กบฏ ร.ศ. 130 : ศึกษาการฝึกการ
ปฏิรูปทางการปกครองและกลุ่ม "ทหารใหม่," (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต
ประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523).

⁸² บุภาพร เจือจินดา, "เสียดำ : โครงสร้างขององค์กรและบทบาท
ทางการเมือง," (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2527).

⁸³ ดังที่ปรากฏตามหน้าหนังสือพิมพ์โดยทั่วไปในการวิเคราะห์ถึงแนวโน้มทาง
การเมือง เช่น การโยกย้ายนายทหารอันจะมีผลถึงดุลย์อำนาจของผู้บังคับบัญชาชั้นสูง.

เสนอพิธีกรรมทางศาสนาใหม่ที่ทรงเรียกเหล่าทหารว่าทหารของฉันท⁸⁴ ซึ่งแสดงให้เห็นชัดเจนว่าในกรอบความคิดขององค์อัครราชกุมารแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น กองทัพก็เป็นขององค์อัครราชกุมารอยู่แล้ว และกล่าวได้ว่าไม่ปรากฏหลักฐานใดที่จะชี้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริที่จะนำเอาเสือป่ามาเป็นฐานอำนาจ นอกจากการตีความจากการที่พระองค์ทรงใช้เสือป่าทำหน้าที่ช่วยทหารในบางขณะบางหน้าที่ และมักใช้หลักฐานจากทางทหารบางกลุ่ม เช่น กลุ่มก่อการ ร.ศ. 130 มายืนยันว่าเสือป่าแย่งหน้าที่ทหาร⁸⁵

อนึ่ง หลักฐานเกี่ยวกับการฝึกเสือป่าเองก็สามารถที่จะชี้ได้ถึงควมไร้ประสิทธิภาพของเสือป่าในทางทหาร ยิ่งเป็นการยืนยันได้มากขึ้นอีกว่าแท้จริงแล้วจุดประสงค์ของการก่อตั้งเสือป่าอาจจะไม่ใช่เรื่องกองทัพส่วนพระองค์หรือฐานอำนาจแข่งกับสถาบันทหารเพราะเสือป่าเองปราศจากความสามารถในลักษณะที่ควรจะเป็นในรูปของกองทัพ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีข้อโต้แย้งได้ในบางประการซึ่งที่ใดกล่าวมาแล้ว แต่ก็มิได้หมายความว่าข้อเสนอดังกล่าวคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงทั้งหมด และการพิจารณา "เสือป่า" ซึ่งจะทำต่อไปนี้ก็จะเป็นเพียงความพยายามที่จะมอง "เสือป่า" ในอีกแนวทางหนึ่ง อันน่าจะทำให้เราเข้าใจ "เสือป่า" ได้ลึกซึ้งขึ้นในอนาคต

⁸⁴ หจข. ร.6 ก.1/11, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาสิทธิราชเคโธ, 30 พฤษภาคม ร.ศ. 131.

⁸⁵ งานที่แสดงความคิดเห็นเช่นนี้ คือ แฉมสุข นุ่มนนท์, ยิงเทอร์รี่ วนแรก ร.ศ. 130 (กรุงเทพมหานคร. สำนักพิมพ์เรืองศิลป์, 2522).

อัครราชกุมาร กฤษณิณี, "กบฏ ร.ศ. 130 : ศึกษากรณีปฏิรูปการปกครองกับกลุ่ม "ทหารใหม่,"

บุภาพร เจือจินดา, "เสือป่า : โครงสร้างขององค์กรและบทบาททางการเมือง,"

ซึ่งล้วนแล้วแต่ใช้หลักฐานจากทางกลุ่มทหาร ร.ศ. 130 ทั้งหมด.

ความหมายทางการเมืองที่สำคัญของเสือป่าที่เป็น "ยาขนานที่ถูกต้อง" ในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็คือ " . . . การที่ได้ตั้งเสือป่าขึ้นสำเร็จเช่นนี้ ทำให้เกิดมิตินิ่งกว่าได้ทำสิ่งใด ๆ มาแล้ว เพราะรู้สึกว่าได้เป็นผู้นำทางให้คนไทยรู้จักรักชาติของตน และรู้จักประโยชน์แห่งความสามัคคี . . ." ⁸⁶ และความสำคัญของการเป็นผู้นำทาง เช่นคำกล่าวข้างต้นก็สามารถที่จะเทียบได้กับคำกล่าวอีกตอนหนึ่งที่ว่า

. . . ในประเทศซึ่งใช้วิธีการปกครองโดยมีพระเจ้าแผ่นดินทรงอำนาจสิทธิ์ขาดอย่างในเมืองเรานี้ ถ้าคนทั้งหลายมีความเชื่อถือในตัวพระเจ้าแผ่นดินแล้ว การงานก็อาจจะดำเนินไปโดยเรียบร้อย ทั้งพสกนิกรก็จะไม่มีความเห็นผิดคิดกระด้างกระเดื่องไปต่าง ๆ แต่ถึงแม้ว่า พระเจ้าแผ่นดินจะเป็นผู้ที่มีความมุ่งมิปานใด ๆ ก็ตาม ถ้าผู้ที่รับใช้ไม่พยายามทำกิจการตามหน้าที่ของตน ๆ โดยเต็มสติกำลังและความสามารถแล้ว ก็ยากที่พระเจ้าแผ่นดินจะทำการให้สำเร็จไปด้วยดีได้ . . . ⁸⁷

กล่าวโดยสรุปถึงจุดประสงค์ของการตั้งเสือป่าได้ว่าในคัมภีร์แรกคือเป็นการยืนยันว่าพระองค์ในฐานะขององค์อัครราชกุมารเป็นผู้ "กำหนด" วิถีแห่งประวัติศาสตร์ หรือเป็นผู้นำทาง ปรากฏว่าเมื่อพระองค์ทรงรู้สึกว่าการตั้งเสือป่าได้ประสบผลดี พระองค์ทรงพระราชปรารภว่า " . . . รู้สึกว่าดีอย่างไร ๆ ก็จะไต่เขียนชื่อตัวเองไว้ในพงศาวดารตำนานของชาติไทยแล้ว . . ." ⁸⁸ และในอีกคัมภีร์หนึ่งที่สอดคล้องกันก็คือเป็นการสลายความสำนึกเชิงปัจเจกชนของคนในรัฐ เพื่อที่จะทำให้ทุกคนยอมรับการ "กำหนด" ของพระมหากษัตริย์ซึ่งใน

⁸⁶ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 35.

⁸⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

รัชสมัยของพระองค์สำนักเชิงบัวเจกชนในกลุ่มคนเบื้องล่างเริ่มแรงขึ้น⁸⁹ จึงทำให้
การสลายบัวเจกชนที่เป็นกระบวนการทางการเมืองที่สำคัญนั้นต้องเข้มข้นตามไป
ด้วย (การกระทำการเพื่อสลายสำนักเชิงบัวเจกชนในรัชกาลที่ 6 ซึ่งจะกล่าวโดย
ละเอียดต่อไปข้างหน้า มีความเข้มข้นมากถึงระดับที่เรียกได้ว่าเป็นการต่อต้าน
สำนักเชิงบัวเจกชนทีเดียว) และนอกจากการต่อต้านสำนักเชิงบัวเจกชนแล้ว
ก็ยังประกอบไปด้วยการเน้นให้บุคคลสำนักที่จะต้องปฏิบัติตามที่ของคนที่เพื่อที่จะ
ยังให้เกิด "ผลรวมของหน่วยย่อย" ในสังคมอีกด้วย ทั้งหมดนี้มีคำรองอยู่ใน
"เสือป่า" ทั้งในกระบวนการปฏิบัติการของเสือป่า และการถ่ายทอดสำนักทาง
ประวัติศาสตร์แก่เสือป่า และทั้งหมดนี้มีความต่อเนื่องมาจากรัชสมัยก่อนหน้า แต่
ก็มีความเปลี่ยนแปลงไปตามสภาวะแวดล้อมด้วย

ประเด็นแรกที่จะกล่าวถึงก่อนในเรื่อง "เสือป่า" คือ การแต่งตั้ง
ผู้บังคับบัญชา ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการแต่งตั้งโดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
แต่เป็นไปในทางสลับกันกับระบบราชการ กล่าวคือ ผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็น
ผู้บังคับบัญชาระดับต่าง ๆ ของเสือป่ามักจะเป็นข้าราชการผู้น้อยที่มีความสนิท
ใกล้ชิดพระองค์⁹⁰ ส่วนพระราชนัดหรือข้าราชการชั้นสูงมักจะถูกกีดกันให้ได้รับ
ตำแหน่งที่ไม่มีความสำคัญในสายการบังคับบัญชา และพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าฯ ทรงย้ำว่าเสือป่าจะต้องเชื่อฟังผู้บังคับบัญชาผู้เป็นหัวหน้าของตน
ไม่ว่าผู้นั้นจะมียศ มีตำแหน่ง ทางราชการสูงหรือต่ำกว่าคนในเวลาปกติ สมาชิก

⁸⁹ ดังปรากฏในปี ร.ศ. 130 มีกลุ่มทหารหนุ่มโค่นการกบฏขึ้นมา
เอกสารของทหารกลุ่มนี้ที่ยืนยันถึงสำนักเชิงบัวเจกชน ได้แก่ "บันทึกว่าด้วยความ
เจริญและเสื่อมของชาติ" คู่มือประกอบในหัวข้อเรื่อง การขยายตัวของระบบ
ราชการ

⁹⁰ ภัณฑา เกษมถล, "การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์เรื่องการเมือง
และการปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-
2468)," (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า

เสือป่าทุกคนไม่ว่าจะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ ชุนนางหรือสามัญชนโดยทั่วไป ต้องปฏิบัติตนในข้อนี้เหมือนกันหมดไม่มีข้อยกเว้น⁹¹ กระบวนการนี้มีความสำคัญอย่างไพศาลต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะนอกจากจะเป็นการสลายอำนาจเชิงปัจเจกชนแล้วยังเป็นการแก้ปัญหาทางการเมืองที่พระองค์ประสบอยู่คือ ความรู้สึกของพระองค์ที่ว่าความจงรักภักดีของข้าราชการไปอยู่ที่เสนาบดีเจ้ากระทรวง โดยเหตุที่เสนาบดีเจ้ากระทรวงส่วนใหญ่เป็นพระราชมวงศชั้นสูงซึ่งได้รับการแต่งตั้งโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสืบทอดอำนาจบริหารราชการมาจากรัชกาลนั้น มิใช่มาจากการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งของพระองค์เอง บังในระคับข้าราชการชั้นรองลงไป เมื่อระบบราชการพัฒนาขึ้นจนค่อนข้างอยู่ตัวแล้วในช่วงรัชกาลที่ 6 ข้าราชการจะปฏิบัติงานในกระทรวงและกรมกองต่าง ๆ ตามระเบียบปฏิบัติที่มีอยู่แล้วมากกว่าจะปฏิบัติตามพระบรมราชโองการเป็นเรื่อง ๆ ไป การเลื่อนยศ เลื่อนชั้นเงินเดือนก็ขึ้นอยู่กับผู้บังคับบัญชาโดยตรง ทั้งนี้พระมหากษัตริย์ย่อมจะทรงรู้สึกว่าการห่างเหินจากพระองค์ กระบวนการแต่งตั้งข้าราชการชั้นผู้น้อยเป็นผู้บังคับบัญชาเลื่อนป่าระดับต่าง ๆ เป็นการยืนยันอย่างเข้มแข็งต่อข้าราชการทั้งหลายทั้งปวงว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ก่อเกิดยศศักดิ์ทั้งหลาย รวมทั้งการที่จะทำให้ผู้ใหญ่เป็นผู้น้อย ผู้น้อยเป็นผู้ใหญ่ ไม่ใช่ช่วยยศศักดิ์นั้นจะเกิดเพราะตัวข้าราชการเอง ซึ่งพระองค์ก็ทรงแสดงพระราชดำริในทำนองเดียวกันกับที่ทรงปฏิบัติไว้ในงานพระราชนิพนธ์เรื่อง หลักราชการในปี พ.ศ. 2457 ที่ทรงย้ำว่าข้าราชการรุ่นใหม่ที่ทรงหวังว่าคนมีความรู้และคาดหวังว่าจะได้รับความสำเร็จในวงราชการ จะต้องเข้าใจว่าวิชาการความรู้อย่างเดียวไม่เพียงพอจะต้องประกอบไปด้วยคุณสมบัติอีกหลายประการ และข้อที่ถือว่า เป็นคุณวิเศษที่จะ

⁹¹ กุฎายละเอียดยุคใน แจ่มจันทร์ วงศ์วิเศษ, "การปรับปรุงกองทัพของไทยตามแบบตะวันตก ตั้งแต่ พ.ศ. 2394-2475," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 266-268.

ทำให้ประสบกับความเจริญก้าวหน้าได้คือ ความจงรักภักดี⁹² ซึ่งความทั้งหมดในพระราชนิพนธ์เรื่อง หสักราชการ นี้ แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีความซัดแย้งอยู่กับระบบราชการสมัยใหม่และรากฐานความซัดแย้งที่สำคัญที่เห็นได้คือ ความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ก่อกำเนิดสรรพสิ่งต่าง ๆ นี้เอง

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งใน "เสื่อป่า" ก็คือการถ่ายเทความคิดโดยที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงเป็นผู้ถ่ายเทเองโดยตลอด แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงส่วนสำคัญส่วนที่สองนี้ จำเป็นต้องเข้าใจพื้นฐานทางความคิดบางประการที่พระองค์ทรงได้รับหรือมีร่วมกับพระราชบิดาของพระองค์ก็คือ การรับรู้ถึงการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนทุกกลุ่มในรัฐที่จะยังผลทำให้เกิด "ผลรวมของหน่วยย่อยในสังคม" และผลรวมนี้จะนำมาซึ่งความเจริญของชาติ⁹³ ดังปรากฏในพระราชดำรัสของพระองค์ ความว่า

. . .บุคคลในคณะเป็นอวัยวะส่วนหนึ่ง ๆ ของร่างกาย ถ้าอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง จะงกไม่กระทำตามหน้าที่ อวัยวะส่วนอื่น ๆ อาจที่จะพลอยชำรุดทรุดโทรมไปด้วยทั่วกัน และอวัยวะส่วนหนึ่งก็เสียไม่ทำงานนั้น ไซ้ว่าจะได้รับผลคืออันใดก็หาไม่ไค้เลย คงต้องพลอยทรุดโทรมไปพร้อมกับอวัยวะส่วนอื่น ๆ เหมือนกัน. . .⁹⁴

⁹² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, "หสักราชการ," ใน วาทะพระมงกุฎ, หน้า 229-268, ส. วัฒนเศรษฐ, รวบรวม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมเสวี, 2506.

⁹³ การก่อตัวความคิดนี้ในหัวข้อ "รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับการเกิดสำนักเชิงปัจเจกชน".

⁹⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ปลุกใจเสื่อป่าและโคตรคิด พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรี สวัสดิ์ สิมานนท์ปรีญา ณ รัตนกฤตภัทรวิหาราม 29 พฤษภาคม 2494, หน้า 95.

แม้ว่าในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ โดยส่วนรวมแล้ว เศรษฐกิจจะซบเซาลง แต่ระบบเศรษฐกิจก็เป็นไปในทิศทางเดิม ดังนั้นความคิดนี้ จึงดำรงอยู่อย่างมั่นคงในพระราชดำริของพระองค์ และจากการที่พระมหากษัตริย์ ทรงดำรงอยู่ได้ในทางเศรษฐกิจด้วยภาษีที่เก็บจากราษฎรส่วนใหญ่ จึงยิ่งทำให้องค์อริยทรัพย์แห่งรัฐสมบูรณ์มาตาสหิราชย์เน้นถึง "ผลรวมของหน่วยย่อย" มากยิ่งขึ้น และความคิดนี้เองเป็นพื้นฐานที่สำคัญของพระองค์ที่ทรงถ่ายทอดใน "เสือป่า"

สาระที่สำคัญที่สุดในกระบวนการถ่ายทอดใน "เสือป่า" ก็คือ การย้ำให้เห็นถึงผลรวมของคนทุกคนในสังคมไทย ชันนำมาสู่การต่อต้านอย่างแข็งขันต่อสำนักเชิงปัจเจกชน และผลรวมจะเกิดขึ้นได้ก็ภายใต้การนำของพระมหากษัตริย์เท่านั้น

การย้ำให้เห็นถึงผลรวมของคนทุกคนในสังคมไทยชันจะนำความเจริญมาสู่สังคมปรากฏอย่างค้ำคั้นในงานพระราชพิธีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทุกฉบับ ตัวอย่างที่จะยกมานี้เป็นเพียงตัวอย่างเดียวเท่านั้น แต่ก็มี ความชัดเจนพอที่จะทำให้เข้าใจถึงพระราชดำริของพระองค์ คือ

. . . คนไทยซึ่งรักชาติไทยจริง ควรที่จะตั้งหน้ามาเพียรเพียรช่วยกันรักษาธรรมแห่งชาติเราให้มั่นคงอยู่ต่อไป และอาศัยเหตุที่คนไทยทุกคน ๆ เป็นส่วนหนึ่งแห่งชาติไทย จึงจำเป็นที่จะต้องต่างคนต่างประพฤตีสืบมาจากรักษาธรรมสุจริต, เพื่อประโยชน์แห่งชาติเราทั้งหลาย ขอจงเข้าใจเสียเถิดว่า ชาติใดมีพลเมืองที่ประพฤติอยู่ในท่านองคละงธรรมมากที่สุด ชาตินั้นแหละเป็นชาติที่ศิวิไลซ์. . . ขอคนไทยทั้งหลาย ที่อยากเห็นความเจริญรุ่งเรืองแห่งชาติไทย จงตั้งใจปฏิบัติกิจการทั้งปวงให้อยู่ในท่านองคละงธรรม. . . 95

ในขณะที่เกี่ยวกับที่พระองค์ทรงมุ่งเน้นที่ผลรวมของหน่วยย่อยที่จะต้อง
ประกอบกัน จึงทำให้ทรงมีใจเชื่อว่าคนที่ไม่ยอมเห็นด้วยและปฏิบัติตามส่วนรวม
เป็นผู้ที่ "เห็นแก่ตัว"⁹⁶ หรือกล่าวได้ว่าในรัชสมัยของพระองค์นั้น ปรากฏการณ์ที่มี
ความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนมากขึ้น แต่พระองค์ทรงเห็นว่าไม่ว่าคนนั้นจะมี
ความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเพียงใด แต่ก็ต้องคิดถึงส่วนรวมด้วยเพราะส่วนรวม
นั้นเป็นส่วนสนับสนุนศักยภาพนั้น ดังปรากฏในพระราชดำรัสว่า

. . . คนเราถึงแม้ว่าจะเป็นผู้ที่มีกำลังกาย, กำลังทรัพย์, และ
กำลังปัญญาสามารถเกินกว่าสามัญชนปานใดก็ดี, ที่จะอยู่โดย
ลำพังตน ไม่ต้องอาศัยความช่วยเหลือของผู้อื่นบ้างเลยนั้น
หาไม่ได้ อย่างน้อยก็มีปิตามารดา, วงศาคณาญาติ, บุตร
ภรรยา, หรือข้าที่ใส่สอยซึ่งทำให้บังเกิดความจำเป็นที่จะต้อง
ระลึกถึงประโยชน์และความผาสุกของผู้อื่นบ้าง นอกจากตนเอง
ผู้เดียว. . . การตามใจตนเองผู้เดียวย่อมจะมีผลร้าย ภายลต
มิได้เลย. . . 97

และด้วยเหตุที่พระองค์ทรงมีพระราชดำริดังกล่าวข้างต้น "สาระ"
ที่สำคัญที่ปรากฏอยู่เสมอในการถ่ายทอดหรือให้การศึกษาใน "เสื่อป่า" ก็คือ ความ
ต้องการที่จะสลายสำนักเชิงปัจเจกชน ดังปรากฏว่าพระองค์ทรงโจมตีกลุ่มที่มี
สำนักเชิงปัจเจกชนไว้มากมาย ดังตัวอย่างคือ

. . . ทลเมือง ผู้ที่ประพฤติกินไม่อยู่ในศีลในธรรม, ประพฤติตาม
ใจตนเอง, นิกจะทำอะไรก็ทำไม่ต้องนึกถึงผู้อื่น, จะเป็น ชิวไรซ์
ไม่ได้. . . เพราะฉะนั้นเป็นที่น่าอัศจรรย์ที่คนชั้นใหม่บางจำพวก
อ้างตนว่า ชิวไรซ์ แต่ความประพฤติไม่ชิวไรซ์เลย, คือความ

⁹⁶ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง
จึงจะอธิบายต่อไปว่าความเข้าใจผิดดังกล่าวเกิดขึ้นจากพื้นฐานเช่นไร

⁹⁷พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เทศนาเสื่อป่า, หน้า 95.

ประพาศินิกแต่จะตามใจตัวเองอย่างเคียว, สิ่งโกสะทวแก่ตนเอง
แล้ว สิ่งนั้นว่าไซ้ไค้ทั้งนั้น

คำที่ยกขึ้นแก่ว่า คนเรา ไซ้ไค้แล้ว, มีอิสรภาพแก่ตนเช่นนี้,
มาจากอะไร พุกตามปากของคนที่ไม่เข้าใจคำว่าอิสรภาพเลย
คำว่าอิสรภาพดูเหมือนจะตั้งใจแปลภาษาฝรั่งว่า อินทิเบนเคนท์ ซึ่ง
แปลว่าไม่ไค้ขึ้นอยู่กัใคร, ไม่ไค้อาศัยใครเลี้ยงตัวเอง. . . 98

จะเห็นไค้ว่าพื้นฐานทางความคิดที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
ทรงมีพระราชดำริในท่านองที่ว่า ผู้ที่มีสำนึกของความเป็นปัจเจกชนนั้นเป็นผู้ที่เห็น
แก่ตัวและจะทำให้เกิดผลร้ายแก่ชาติ ก็เนื่องจากการที่พระองค์ทรงเน้นอยู่ที่ผลรวม
ของหน่วยย่อยที่แต่ละหน่วยควรทำตามหน้าที่ของตน ทั้งที่พระองค์ทรงพยายาม
แสดงความคิดแก่ชนกลุ่มอื่นว่า

. . . การที่จะแสดงให้ปรากฏว่ารักชาติมากกว่ารักตน มุ่งประโยชน์
ของชาติยิ่งกว่าของตน. . . ที่เป็นทางที่ดีที่สุดคือผู้ไค้มีหน้าที่อย่างไร
ควรตั้งใจกระทำหน้าที่อันนั้นไปให้ดีที่สุดที่สามารถจะกระทำไค้
. . . ทุก ๆ คนมีหน้าที่อันควรจะทำเพื่อประโยชน์แก่บ้านเมือง
แต่หากยังมีไค้มีผู้ซึ่งให้แลเห็นจึงมีผู้รู้สึกน้อยนัก ประหนึ่งเส้นผมบัง
ภูเขาอยู่เท่านั้น. . . 99

และประการสำคัญก็คือหน่วยย่อยของสังคมจะสามารถทำงานหรือค่าเป็นไปไค้ควบไค้
นั้นก็ต้องมีผู้รับผิดชอบคอยสอดส่องดูแลเพราะ ". . . ถ้าแม่ปล่อยให้ต่างคนคึกหรือ
ต่างประพาศิไปตามความพอใจของตน เมื่อมีภัยอันตรายมาถึงคณะ ก็ต่างคนต่าง
เอาตัวรอด ตกลงเป็นการที่ไค้อุคสาหะรวบรวมกันเข้าเป็นคณะนั้น ไม่มีผลอันไค้

98 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เทศนาเสือป่า, หน้า 106.

99 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ปลุกใจเสือป่าและโคลน
กิลอ, หน้า 30.

เลย เท่ากับต่างคนต่างอยู่กันตามลำพัง. . ." ¹⁰⁰ และพระองค์ก็ไ้ทรงแสดง
พระองค์ว่า ". . . ชาติบ้านเมืองเปรียบเสมือนเรือ พระราชาธิบดีก็คือนายท้ายเรือ
ประชาชนคือผู้ที่ไปช่วยกันในเรือลำนั้น. . ." ¹⁰¹ และไ้ทรงแสดงถึงสำนักทาง
ประวัติศาสตร์ของพระองค์ออกมาอย่างชัดเจน คือ ทรงประกาศตนว่า
". . . ชาติไทยเราซึ่งข้าพเจ้าไ้รับเกียรติยศเป็นผู้นำไ้ไปสู่ความเจริญ. . ." ¹⁰²

ด้วยพื้นฐานทางความคิดดังกล่าวมาข้างต้น จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปลงพระทัยว่า กลุ่มคนที่ทำงานนอกเหนือจากหน้าที่ของตนนั้น
เป็นกลุ่มที่ทำงานด้วยความต้องการส่วนตัว ทั้งที่พระองค์ทรงเรียกกลุ่มที่แสดง
ความคิดเห็นทางการเมืองว่า "ปอสิติก" ¹⁰³ ซึ่งในรัชสมัยของพระองค์นั้นปรากฏ
ขึ้นมากกว่าเดิม จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงรับรู้ความสำคัญเชิงปัจเจกชนที่มีในกลุ่ม
ข้าราชการและพลเมืองบางกลุ่มนั้นคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงไป อันเกิดขึ้น
จากรากฐานทางความคิดของพระองค์เองนั่นเอง

ในขณะที่เกี่ยวกับที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสลายสำนัก
เชิงปัจเจกชนด้วยการสร้าง "เสือป่า" ขึ้นมา อีกด้านหนึ่งพระองค์ก็ไ้ทรง
พยายามแก้ไขความสำคัญเชิงปัจเจกชนในหมูชนที่อยู่เบื้องล่างลงไปให้กว้างขวาง
มากขึ้น ความพยายามที่จะแก้ไขนี้กล่าวไ้ว่าเป็นความพยายามที่จะทดแทนการ
ควบคุมคนแบบระบบไพร่ที่สูญสลายไปแล้ว คือ ความพยายามที่จะสร้างความรู้สึก
ทางค่านายสมพันธระหว่างคนในสังคมให้แน่นแฟ้นมากขึ้น พระองค์ทรงมี
พระราชดำริในเรื่องนี้ว่า

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37-38.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

¹⁰² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เทศนาเสือป่า, หน้า 134.

¹⁰³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, จดหมายเหตุรายวันใน
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 54.

. . . ยังมีอีกเรื่อง ๑ ซึ่งได้พูดถึงลงความเห็นกัน คือว่าด้วยชื่อเสด็จตระกูล ซึ่งในเมืองอื่น ๆ เขาก็มีกันแบบทั่วไป แต่ในเมืองเรายังหาไม่ เห็นว่าคงถึงเวลาอยู่แล้วที่จะต้องจัดให้มีขึ้น . . . มีผลสำคัญยิ่งกว่านั้น คือจะทำให้คนเรารู้จักว่าได้ถึงบรรพบุรุษของคนที่ได้ออกสาคอร่างสร้างตัวมา และได้ตั้งตระกูลไว้ให้มีชื่อในแผ่นดิน เราผู้เป็นเฝ้าพันธุของท่านได้รับมรดกมาแล้ว จำจะต้องประพฤติกินให้สมกับที่ท่านได้ทำดีมาไว้ และการที่จะตั้งใจเช่นนี้ ถ้ามีชื่อที่ต้องรักษามีให้เสื่อมทรามลงไปแล้ว บ่อมจะทำให้เป็นเครื่องบึ้กเหนี่ยวหน่วงใจคนมิให้ตามใจตนไปฝ่ายเดียว จะถือว่า ตัวใครก็ตัวใคร ไม่ได้สีกต่อไป จะต้องรักษาทั้งชื่อของตนเอง ทั้งชื่อของตระกูลด้วยอีกส่วน ๑

. . . 104

ความพยายามที่จะผูกพันด้วยความสัมพันธ์ที่จะต้องรักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูล โดยการตั้งนามสกุลขึ้นนี้¹⁰⁵ กล่าวได้ว่าเป็นภาพสะท้อนของสำนึกในความเป็นราชวงศ์จักรีของพระองค์ได้อย่างชัดเจน ว่ามาครฐานที่พระองค์ทรงสังเกตเห็นว่าสายสัมพันธ์หา สายตระกูล เช่นนี้ส่งผลต่อคนอย่างไร นั่นก็คือมาครฐานที่เกิดขึ้นเนื่องมาจากความสัมพันธ์ที่พระองค์ทรงมีอยู่ในความเป็นราชวงศ์จักรี ทั้งที่พระองค์ทรงย้ายอยู่ เสมอว่าพระองค์จะทรงรักษาพระเกียรติยศของราชวงศ์จักรี¹⁰⁶ และได้

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 47-48.

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน, และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงเน้นถึงการรักษาชื่อเสียงในที่ต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น การอธิบายเรื่องการตั้งนามสกุล.

¹⁰⁶ พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในงานเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2453 อ้างจาก ศ. วัฒนเศรษฐ, วาทะพระมงกุฎ, หน้า 277-280.

ทรงสถาปนาวันที่ 6 เมษายน อันเป็นวันเฉลิมฉลองราชสมบัติในรัชกาลที่ 1 เป็นวัน
สำหรับชาติไทยขึ้นมา ซึ่งเป็นการสถาปนาบนความสำคัญของความเป็นราชวงศ์จักรี
อย่างชัดเจน¹⁰⁷

และเมื่อตั้งนามสกุลอันมีความหมายไปถึงการปล่อยให้กำเนิดเป็นเครื่อง
กำหนดและผูกพันกัน พระองค์ในฐานะองค์อัครราชกุมารสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มี
ความคิดว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ก่อให้เกิดสรรพสิ่งต่าง ๆ จึงทรงเป็นผู้
พระราชทานนามสกุล ขณะเดียวกันก็ทรงอธิบายว่า

. . . ข้าพเจ้ามีหน้าที่เป็นประมุขแห่งรัฐบาลสยาม . . . ข้าพเจ้า
เป็นกุลเชษฐแห่งสกุลใหญ่อันหนึ่งกล่าวคือชาติไทย ความผาสุกและ
ความเจริญของชาติ จึงเป็นข้อคำนึงอันใหญ่ของข้าพเจ้า ส่วนท่าน
ทั้งหลายก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งชาติไทยจึงนับว่าเป็นส่วนหนึ่งแห่งสกุล
ของข้าพเจ้าอยู่แล้ว แต่นอกจากนั้นท่านยังเป็นราชสกุลหรือสกุล
อำมาตย์ในบ้านเมืองซึ่งเป็นเหมือนหนึ่งสกุลย่อยขึ้นอยู่ในสกุลใหญ่
อันข้าพเจ้ามีหน้าที่เป็นหัวหน้าโดยตรงอีกชั้นหนึ่ง . . . 108

ซึ่งก็มีความหมายชัดเจนว่าพระองค์ก็ยังคงทรงอยู่ในที่สูงสุดของสายสกุลทั้งหมดเพราะ
"สกุล" ของพระองค์คือชาตินั้นเอง

¹⁰⁷ ดู "เรื่องรัฐบาลขอพรในวันกำหนดสำหรับชาติแห่งกรุงสยาม
และมีพระราชนิมิตให้ใช้วันที่ 6 เมษายน" ใน พระราชบัญญัติขนานนามสกุล
พุทธศักราช 2456 พระราชนิมิตในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว,
หน้า 43-44, อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ พลโท อรรถ ศศิประภา ณ.
เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 22 กรกฎาคม 2515.

¹⁰⁸ พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาท,
ใน วาทะพระมงกุฎ, หน้า 183.

อนึ่งนอกจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงใช้ "เสือป่า" เป็นเครื่องกำบังปัญหาในการที่เสนาบดีเจ้ากระทรวงมีอำนาจมากเกินไปแล้ว พระองค์ยังได้ทรง "กระทำการ" ที่สำคัญอีกประการหนึ่งซึ่งชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าพระองค์ไม่ทรงพอพระราชหฤทัยที่จะไม่มีอำนาจเด็ดขาด คือในปี พ.ศ. 2458 ได้ทรงเปลี่ยนแปลงระบบราชการเพื่อที่จะดึงอำนาจมาสู่พระองค์โดยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้โอนตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลประจำมณฑลที่เคยขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยมาขึ้นตรงต่อพระองค์ กับได้โปรดเกล้าฯ ให้รวมเขตการปกครองมณฑลที่ใกล้เคียงขึ้นเป็นภาค และตั้งตำแหน่งอุปราชเป็นผู้บังคับบัญชาแต่ละภาค อุปราชเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีฐานันดรระหว่างเสนาบดีและสมุหเทศาภิบาล ทำหน้าที่ต่างองค์พระมหากษัตริย์ มีอำนาจเหนือข้าราชการทั้งปวงและที่สำคัญคือขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์เช่นเดียวกับสมุหเทศาภิบาล¹⁰⁹ ซึ่งกระบวนการนี้เองถือได้ว่าเป็นการรวมอำนาจเข้าสู่องค์พระมหากษัตริย์อย่างแท้จริงที่สุดอันเกิดมาจากสำนักขององค์อธิปัตย์ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีต่อสภาวะแวดล้อมทางการเมืองของยุคสมัยนั่นเอง

ผู้ที่ศึกษาที่เกี่ยวกับรัชกาลที่ 6 หลายคนมักจะลงความเห็นว่าเป็นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงใช้เวลาในการบริหารงานราชการ¹¹⁰ ซึ่งโดยมากแล้วมักจะมองเปรียบเทียบกับกรปฏิบัติราชการกิจของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงสร้างสิ่งต่าง ๆ ที่เห็นได้มากมาย ในความเป็นจริงนั้นเราต้องพิจารณาเงื่อนไขสภาพแวดล้อมทางบ้านต่าง ๆ ด้วย เช่น รัชกาลที่ 5 ทรงใช้เวลาอย่างมากในการสร้างหรือสั่งการเกี่ยวกับระบบราชการ แต่เมื่อ

¹⁰⁹ กองวิชาการ กรมการปกครอง, การปรับปรุงการปกครองในสมัยสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ระหว่าง พ.ศ. 2458 - 2464) (พระนคร: กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2510), หน้า 29.

¹¹⁰ โดยเฉพาะผู้ที่ใช้ข้อมูลจาก เหวียน สุวีจนทร์, "กบฏ ร.ศ. 130,"

ระบบราชการลงหลักหรือมีระบบแล้วในระดับหนึ่งในรัชกาลที่ 6 ระบบราชการนี้ก็จะ "ทำงาน" เองโคโคยที่องค์อิมพิเรียลไม่จำเป็นต้องใช้เวลาอีกเท่าในระยะเวลาเริ่มแรก¹¹¹ เงื่อนไขสภาพแวดล้อมนี้เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่มีผลต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะพระองค์ทรงสังเกตเห็นระบบราชการที่เป็นระบบมากขึ้นนี้เป็นปัญหาที่พระองค์จะต้องทรงแก้ไขในฐานะขององค์อิมพิเรียลของรัฐบาลบูรณาการชาติที่ราชย์ตั้งไกลเข้ามาแล้ว

เงื่อนไขสภาวะแวดล้อมอีกประการหนึ่งที่มีผลอย่างสำคัญต่อการเมืองของราชวงศ์จักรีในรัชกาลที่ 6 คือ นับตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 ปัญหาเรื่องเขตแดนเริ่มลดลง และเมื่อขึ้นรัชกาลที่ 6 การยอมรับฐานะที่เป็นเอกราชของประเทศไทยโดยประเทศจากตะวันตกก็ชดเชยมากขึ้น ในฐานะขององค์อิมพิเรียลของรัฐที่เพิ่งปรากฏในนานาประเทศประกอบด้วยสำนักทางประวัติศาสตร์ที่ว่าพระมหากษัตริย์จะต้องทำให้ประเทศไปสู่ความก้าวหน้าหรือความเจริญ จึงเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง "กระทำ" ในสิ่งที่พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นเครื่องหมายที่บ่งบอกถึงความเจริญของประเทศที่ทำให้นานาประเทศยอมรับประเทศไทยว่าเป็นหนึ่งในบรรดาประเทศทั่วโลก ดังปรากฏเมื่อพระองค์ทรงได้รับตำแหน่งนายพลเอกพิเศษในกองทัพอังกฤษ พระองค์ทรงแสดงความรู้สึกไว้ความว่า

. . . การที่พระราชาธิบดีประเทศใด ๆ ในบูรพาทิศจะได้รับการเกียรติยศเป็นนายพลพิเศษในกองทัพบกประเทศยุโรปยังหาได้เคยมีมาก่อนไม่ และการที่พระราชาธิบดีแห่งมหาประเทศใด ๆ ในยุโรป จะได้ทรงรับพระยศเป็นนายพลพิเศษในกองทัพบก

¹¹¹ในที่นี้ การพิจารณาว่าระบบราชการนั้นจะ "ทำงาน" เองมิได้ของที่บ่งบอกของการ "ทำงาน" ของระบบราชการ เพราะว่ามีทางเป็นไปได้อย่างมากที่ระบบราชการจะ "ทำงาน" เพื่อตัวเอง.

ของประเทศใด ๆ ในบูรพาทิศนี้ ก็ยังไม่เคยมีมาเลยเหมือนกัน

. . . 112

จะเห็นได้ว่างานเงื่อนไขสภาวะแวดล้อมที่ระบบราชการสามารถที่จะ "ทำงาน" ไปได้แล้วระดับหนึ่งประกอบด้วยเงื่อนไขของการก่อกำเนิดของรัฐแบบใหม่ท่ามกลางรัฐอื่น ๆ อีกมากมาย จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าทรงมีความพยายามที่จะผลักดันให้ประเทศไทยให้เป็นที่ยอมรับในนานาประเทศมากขึ้น กระบวนการนี้ในท้ายที่สุดที่ปรากฏอย่างเห็นได้ชัดเจนก็คือ การเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่พระองค์ทรงถือว่าการนำประเทศเข้าร่วมสงครามโลกครั้งนี้เท่ากับการเชิดชูประเทศไทยให้ก้าวสู่ความเสมอภาคกับนานาประเทศ ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์ตอนหนึ่งว่า

. . . ผู้ปกครองของชาติเราตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวลงมาใต้อุตสาหะพยายามที่จะให้กรุงเทพฯ ได้รับความเสมอภาคกับนานาประเทศมานานแล้ว สิ่งที่จะไ้มาถึงความสำเร็จปรารถนาโดยบริบูรณ์เมื่ออาทิตย์ที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 อันจะคงนับเป็นศุภวาระคติในพระราชพงศาวดารและตำนานของชาติเราสืบไปชั่วกีนฟ้า. . . 113

และเมื่อทรงส่งทหารอาสาไปยังยุโรป พระองค์ก็ทรงแสดงออกถึงความรู้สึกนี้อย่างเด่นชัด ดังปรากฏความว่า ". . . เป็นโอกาสสำคัญอย่างยิ่ง . . . ที่จะแสดงแก่ชาติที่อย่างไร ๆ เราก็คงยอมรับว่าเคยคร่ำครวญมาแล้ว

¹¹² พระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในงานเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2458 ใน ศ. วัฒนเศรษฐ, วาทะพระมงกุฎ, หน้า 146.

¹¹³ ทอวิธราชานุสรณ์, แผ่นที่ 2.01124/บ.3 สำนักร่างบทความพระราชนิพนธ์ เรื่อง "ของควรวีเคราะห์."

แต่เวลานี้เราได้เพิ่มขึ้นแล้ว. . . ในครั้งนี้และเวลาต่อไปประเทศสยามจะขึ้น
เสมอและเทียบกับชาติอื่น. . .¹¹⁴ เมื่อสงครามยุติ สถานะของประเทศก็ได้
รับการยอมรับจากประเทศต่าง ๆ มากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการยอมรับในฐานะ
ประเทศผู้ชนะสงครามอันนำมาสู่การเป็นสมาชิกวิเริ่มขององค์การสันนิบาตชาติ
ตลอดจนการแก้ไขสนธิสัญญากับบางประเทศ¹¹⁵ และก็ได้ขยายความสัมพันธ์ทาง
การทูตออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้น¹¹⁶ ดังปรากฏว่าในรัชสมัยของพระองค์
มีการส่งทูตไทยไปประจำประเทศต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น 16 ประเทศ ส่งกงสุล
ประจำตำแหน่ง (de service) และกงสุลกิตติมศักดิ์ (honorary) อีก
59 เมืองใน 24 ประเทศ ตลอดจนมีการแลกเปลี่ยนผู้ช่วยทูตทหารไปประจำเป็น
ครั้งแรกที่ยุโรปถึง 9 ประเทศ¹¹⁷

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรง
"กระทำ" การต่าง ๆ ไม่น้อยที่เกี่ยวซึ่งเป็นการกระทำตามความสำคัญของ
ความเป็นพระมหากษัตริย์ที่จะต้องนำพาชาติไปสู่ความก้าวหน้า แต่อย่างไรก็ตาม
กระแสของความเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมธุรกิจ-สังคมก็ได้ทำให้กลุ่มคนกลุ่มอื่นมี
มาตรฐานการตัดสินให้คุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ แตกต่างออกไปแล้ว ดังนั้น การกระทำ

¹¹⁴ "พระบรมราชาบาทแห่งทหารไทยที่ไปราชการสงคราม ณ ประเทศ
ยุโรป เมื่อ พ.ศ. 2460," ใน ศ. วิชาเศษฐ, วาทะพระมงกุฎ, หน้า 172.

¹¹⁵ ฑูรายละเอียคใน กรรกริรมย์ สุวรรณานนท์, "พระบาทสมเด็จ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย," (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต
ประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523).

¹¹⁶ ฑูรายละเอียคใน อัญชลางกรณ โทมลเสวิน, "ความสัมพันธ์ระหว่าง
ประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-
2468)," (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 35.

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35, 177.

ของพระองค์จึงสื่อสารไต่ถามคนเพียงบางกลุ่ม ว่าเป็นการกระทำอันมีค่า มีความหมายแก่ชาติ ส่วนกลุ่มคนกลุ่มใหม่ที่เป็นผลผลิตจากกระแสความเปลี่ยนแปลงนี้ก็จะได้สร้างคำอธิบายใหม่ที่มีความหมายแก่คนชั้นมาอีกชุดหนึ่ง¹¹⁸

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดความรู้สึกไม่เห็นด้วยและต่อต้านกรอบโครงสร้างความคิดของรัฐในกลุ่มคนหลายกลุ่ม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับรู้และพยายามที่จะแก้ไขอยู่ในหลายแนวทางดังที่ได้กล่าวมา อีกด้านหนึ่งที่เป็นความพยายามที่สำคัญของพระองค์ที่จะเป็นตัวชี้ให้เห็นว่าสำนักทางประวัติศาสตร์นี้เป็นปัจจัยสำคัญของการเมืองในราชวงศ์จักรี ก็คือ ความพยายามที่จะชี้ให้คนทั่วไปรับรู้ว่าการเมืองในรัชสมัยของพระองค์ ทรงเป็นผู้ที่ทำให้ชาติก้าวหน้า อันความพยายามนี้อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่สำนักทางประวัติศาสตร์ที่เดิมเป็นพลังผลักดันพระมหากษัตริย์ให้ทรง "กระทำ" การต่าง ๆ ได้ถูกถ่ายเทออกไปสู่ประชาชนในวงกว้างแล้ว ความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงทำให้ชาติก้าวหน้าจึงมีฐานะใหม่เพิ่มขึ้น คือกลายเป็นสิทธิธรรมขององค์อธิปไตย กล่าวคือ องค์อธิปไตยจะมีสิทธิธรรมก็ต่อเมื่อพิสูจน์ได้ว่าทรงทำให้ชาติก้าวหน้าจริง ดังนั้นเมื่อเริ่มมีเสียงต่อต้านชัดเจนหรือไม่ยอมรับองค์อธิปไตยขึ้นมา จึงได้มีการตอบโต้โดยพยายามที่จะชี้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้ทำให้ชาติก้าวหน้า ดังปรากฏอยู่อย่างชัดเจนในหนังสือที่ระลึกสยามรัฐพิธีทศพิธราชธรรม ๒๕๐๐ ปี พระพุทธศักราช ๒๔๖๘ ที่ย้ำไว้ว่า ". . . ถ้าเราท่านลองย้อนกลับไปพิจารณาเหตุการณ์ในเบื้องหลัง. . . จะรู้สึกได้ทันทีว่าโดยความเป็นอยู่ของชาติภายใต้ลัทธิรัฐบาลชนิคราชาธิปไตยเป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์. . . การที่พลเมืองจะเจริญเปลี่ยนแปลงจากอนารยชน ขึ้นเป็นอารยชาติอันใหญ่ล้นพร้อมนั้น ย่อม

¹¹⁸ ดูหัวข้อ "สำนักทางประวัติศาสตร์กับการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง."

อาศัยอุปกรณณ์อันเกี่ยวพันอยู่กับประมุขของชาติเป็นข้อใหญ่. . .¹¹⁹ และโค้ไร
 เนื้อเรื่องของหนังสือกว่าครึ่งเล่มที่จะแสดงให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
 ทรงมีพระราชหฤทัยที่ฝังใจอยู่ในการทำหน้าที่ทำให้ชาติก้าวหน้า¹²⁰ และ
 พระราชกรณียกิจที่พระองค์ได้ทรงกระทำลงไปก็ล้วนแล้วแต่เน้นความเจริญก้าวหน้า
 มาสู่ชาติทั้งสิ้น¹²¹ อาจกล่าวได้ว่าหนังสือเล่มนี้มีใจเพียงการเขียน
 ประวัติศาสตร์เท่านั้นหากแต่ชี้ให้เห็นถึงความพยายามที่จะสร้างสิทธิธรรมให้ชัดเจน
 มากขึ้นในขณะที่เกิดวิกฤตการณ์ในสิทธิธรรม (Crisis of Legitimacy) นอกจาก
 หนังสือเล่มนี้แล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ เองก็ได้ทรงพยายามที่จะชี้ให้
 กลุ่มพระราชวงศ์ ข้าราชการให้เห็นถึงความพยายามที่จะทำให้เกิดความก้าวหน้า
 จนทำให้มีการรายงานผลงานของรัฐขึ้นมาว่าได้ทำความก้าวหน้าอะไรไปบ้าง
 ดังปรากฏในพระราชดำรัสของงานเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 1 มกราคม
 พ.ศ. 2462¹²³ ซึ่งน่าจะถือได้ว่าเป็นรายงานผลงานของรัฐครั้งแรก

อย่างไรก็ตามไม่ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จะทรง "กระทำ"
 ในหลายแนวทางเพื่อที่จะยืนยันแก่กลุ่มคนทั่วไป หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าแสดงตน
 ว่าเป็นผู้ทำให้ชาติก้าวหน้า แต่เงื่อนไขสำคัญที่ระบบเศรษฐกิจของประเทศไทย
 ได้อยู่ในระบบของการพึ่งพามากขึ้น เพราะสินค้าออกที่เป็นที่มาแหล่งเดียวของ
 ประเทศคือข้าวนั้นได้ประสบกับปัญหาล้มเหลวในการผลิตข้าวไม่พอบริโภคใน

¹¹⁹ หนังสือที่ระลึกสยามรัฐพิธีภิรมย์ สอนอุดมศิลป์ พระพุทธศักราช 2468,
 (พระนคร: โรงพิมพ์กรุงเทพเคลิเมต์, 2470), หน้า 109.

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110-252 หนังสือทั้งหมดมี 256 หน้า.

¹²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 123-252.

¹²² ในรัชสมัยของพระองค์ได้ปรากฏมีผู้ "ก่อกวน" และไม่ยอมรับระบอบ
 การปกครองของพระองค์แล้ว ดังเช่น กบฏ ร.ศ. 130.

¹²³ พระราชดำรัสของงานเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 1 มกราคม
 2462, อ้างแล้ว.

ประเทศจนถึงขนาดที่ตองระงับการส่งออก¹²⁴ จึงทำให้สังคมโดยรวมประสบกับ
ปัญหาทางคานเศรษฐกิจอันนำไปสู่วิกฤตความชอบธรรมขึ้นมา (ดังจะกล่าวในส่วน
ต่อไป)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงครองราชย์ พระองค์ทรง
รับรู้อยู่ว่าทรงได้รับปัญหาอันต่อเนื่องมาจากพระมหากษัตริย์องค์ก่อนหน้า และ
ปัญหาต่าง ๆ เริ่มสั่นคลอนความเชื่อมั่นของราษฎรที่มีต่อพระมหากษัตริย์ ดังที่
พระองค์ทรงพระราชปรารภไว้ว่า " . . . ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระมหากษัตริย์ยังทรงเป็นที่เกรงกลัว และเคารพ
นับถือ แม้กระนั้นในปลายรัชสมัยของพระองค์ ก็ยังมีคนหนุ่มคณะหนึ่งเริ่มวิจารณ์
พระองค์ในหลายเรื่องด้วยกัน แต่ก็มิได้กระทำอย่างเปิดเผย ในรัชกาลที่เพิ่ง
จะสิ้นไปเร็ว ๆ นี้สภาพการณ์ยิ่งเลวร้ายลงไปมากด้วยเหตุผลหลายประการ
 . . . ¹²⁵ และพระองค์ก็ทรงตระหนักที่ว่า " . . . ความเคลื่อนไหวทาง
ความคิดในทางประเทศนี้ชี้ให้เห็นสัญญาณอันแน่ชัดว่า วันเวลาของการปกครองแบบ
ผู้นำถืออำนาจสิทธิขาดแต่เพียงผู้เดียวใกล้จะหมดลงทุกที. . . ¹²⁶

แม้ว่ารัชกาลที่ 7 จะทรงมองเห็นหรือคาดการณ์ถึงอนาคตของ
รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไว้ว่าใกล้จะหมดเวลาแล้วก็ตาม แต่กระบวนการแก้ปัญหา
ของพระองค์ก็เป็นไปตามสำนักทางประวัติศาสตร์เคิมที่หล่อหลอมมาอย่างหลีกเลี่ยง
ไม่ได้ ดังปรากฏในพระราชดำรัสอย่างชัดเจนความว่า

. . . ฉันรู้สึกได้ว่า เวลานี้ถึงเวลาแล้วที่จะต้องคิดแก้ไขระเบียบการ
หลายอย่าง แต่จะทำไปโดยรีบด่วนหาไม่ได้ เพราะเป็นการ

¹²⁴ จูรีร์กิ้น เกียร์ทุม่าพันธ์, ประมุข หรัพยสาร และ อัจฉรา ชุมดี,
"วิกฤตการณ์ข้าวกับปัญหาเศรษฐกิจไทย," ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจจนถึง พ.ศ.
2484, หน้า 343.

¹²⁵ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, การเมืองการปกครองไทยสมัยใหม่ รวมงานวิจัย
ทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์, หน้า 227.

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน.

รับนิคมครอบครองบ้านเมืองอย่างใหญ่หลวงนัก. . . ส่วนที่ว่าถ้าอะไร
ไม่ตีมันจะตี และโทษพระองค์พระเจ้าแผ่นดินพระองค์เดียว
เท่านั้น. . . พระเจ้าแผ่นดินจะต้องทรงรับอุทกษัตริย์ทุกอย่าง

127

และทรงยืนยันไว้ว่าหลักการที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจเค็ดขาด
ในทุกสิ่งทุกอย่างเป็นหลักการที่ตีมาก "ทราบดีเท่าที่เรามีพระมหากษัตริย์ที่ดี"¹²⁸

ดังนั้นการแก้ไขปัญหาของรัชกาลที่ 7 จึงออกมาในรูปของความพยายาม
ที่จะสร้างอำนาจสูงสุดของพระมหากษัตริย์ไว้ แต่มีหลักเกณฑ์บางอย่างคอยป้องกัน
ไม่ให้พระมหากษัตริย์ที่ไม่มีอำนาจมากนัก ซึ่งแสดงออกมาอย่างชัดเจนในการที่
พระองค์ทรงตั้งอภิรัฐมนตรีขึ้นมาคอยช่วยราชการบ้านเมือง¹²⁹ หรือความพยายาม
ที่จะลดความตึงเครียดของราษฎรลงด้วยการดำริที่จะใช้รัฐธรรมนูญทั้ง ๆ ที่
พระองค์ทรงสังเกตเห็นว่าไม่เหมาะสมกับสังคมไทย ดังพระราชปรารภที่ว่า
". . . ประเทศบางประเทศได้นำประชาธิปไตยมาใช้ด้วยความจำเป็นเท่านั้นเอง
โดยที่รัฐอยู่เต็มอกว่าไม่เหมาะสมกับลักษณะนิสัยของประชาชน นั่นคือคำอธิบายว่า
เหตุใดจึงมีหลายประเทศที่เล่นกับการมีรัฐสภา ข้าพเจ้ารู้สึกที่เราต้องเล่นไฟ
แบบนี้ ในสยามในเวลาใดเวลาหนึ่ง. . ."¹³⁰ และร่างรัฐธรรมนูญที่พระองค์

¹²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 239-240.

¹²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 220.

¹²⁹ นายชัย รัตนะวิบูลย์, "บทบาทของอภิรัฐมนตรีสภาในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), 2519.

¹³⁰ การวิเคราะห์ประเด็นนี้ใน เสกสรรค์ ประเสริฐกุล,
"ความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนไหว 24 มิถุนายน 2475,"
วารสารธรรมศาสตร์ 11 (มิถุนายน 2525): 62-69.

ทรงเสนอให้ร่างขึ้นนั้นก็มีสาระสำคัญที่ให้พระมหากษัตริย์ทรงยังมีอำนาจอย่างสูง
อีกด้วย¹³¹

สำหรับการแก้ปัญหาความไม่พอใจในหมู่ราษฎรที่พระมหากษัตริย์ทรงไม่
"กระทำ" ให้สภาพทางเศรษฐกิจดีขึ้น อภิรัฐมนตรีมีมติให้ร่าง "ประกาศ
ชักชวนราษฎรชานา" ในวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2475 ว่า ". . . มูลเหตุ
แห่งความขัดศกศกคือเนื่องครั้งนี้มิได้เกิดขึ้นในพระราชอาณาเขต อันพึงจะปกป้อง
ได้ด้วยพระบรมเดชานุภาพ. . ." * ผลค้ำหนึ่งของการยอมรับว่าปัญหาอยู่
นอกเหนือพระราชอำนาจเช่นนี้กลับยังผลเสียให้แก่พระมหากษัตริย์ เพราะราษฎร
จะมองว่าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงมีศักยภาพและพระปรีชาสามารถที่จะทรงกำหนดวิถี
ของประวัติศาสตร์ไทยได้อย่างแท้จริง

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมการเมืองกับการเกิดสำนักเชิงปัจเจกชน

ในที่นี้จะอธิบายถึงความเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาที่เปลี่ยนแปลงไปใน
แนวทางที่ขัดแย้งกับภูมิปัญญาที่เป็นรากฐานของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่เกิดขึ้น
ในกลุ่มคนหลายกลุ่มในสังคมก่อนการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง พ.ศ. 2475
ว่าความเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นมาได้ด้วยสาเหตุใดภายในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่
สถาบันและระบบต่าง ๆ ล้วนรวมศูนย์อยู่ภายใต้พระมหากษัตริย์ และความคิดหรือ
ภูมิปัญญาของคนเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปในสาระสำคัญประการใด โดยแบ่งออกเป็น
2 ประเด็น คือ การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบเงินตรา การขยายตัวของระบบ
ราชการ อันนำไปสู่การเกิดสำนักเชิงปัจเจกชนซึ่งเป็นสำนักที่ขัดแย้งกับภูมิปัญญาที่
เป็นรากฐานของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์

¹³¹ การวิเคราะห์ใน เรื่องเดียวกัน.

* หจช. ร.7 รล. 20 สำเนารายงานการประชุมเสนาบดีสภา
ครั้งที่ 8/2475 16 พฤษภาคม 2475.

การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบเงินตรา

ภายหลังการทำสนธิสัญญาการค้าเสรี ปี พ.ศ. 2398 แล้ว สังคมไทย ก็ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอันยิ่งยดอย่างไพศาลต่อคนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับควย กล่าวคือ นอกจากในส่วนที่กระทบขึ้นสูงที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมคือ การเลิกไพร่และเลิกทาสแล้ว ผลกระทบของการค้าเสรีที่ขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ ก็ได้ส่งผลกระทบต่อกลุ่มคนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมเช่นกัน

ความเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดภายหลังจากการทำสนธิสัญญาคือ การเกิดอาชีพเฉพาะใหม่ ๆ ขึ้นมากมาย สินค้าหรือเครื่องมือเครื่องใช้ที่แต่ละครอบครัวเคยผลิตเองใช้เองก็ได้เริ่มหันมาพึ่งตลาดมากยิ่งขึ้น อาชีพค้าขายและอาชีพบริการต่าง ๆ ได้เริ่มขยายตัวไปตามเมืองแถบที่ราบลุ่มภาคกลางและตามหัวเมืองที่เป็นศูนย์กลางค้า ส่วนในกรุงเทพฯ ที่เป็นศูนย์กลางของการค้ากับต่างประเทศก็ปรากฏมีร้านค้าต่าง ๆ มากมาย ทั้งที่หลักฐานร่วมสมัยบันทึกไว้ว่ามีร้านค้าเพิ่มขึ้นตามการขยายตัวของการค้าในเมืองทำให้เกิดการค้าที่คึกคักและสร้างตึกแถวให้เข้า ปรากฏมีการขยายตัวของย่านการค้าตามแนวถนนเพิ่มขึ้น ตลาดที่สำคัญในช่วงนี้ได้แก่ ตลาดปากคลองตลาด ตลาดท่าเตียน ตลาดท่าเตียนบุญ ตลาดน้อยที่ถนนเจริญกรุง ตลาดบางรัก ตลาดยอดที่บางลำภู พาหุรัด สะพานหิน และที่สำคัญที่สุดได้แก่สำเริง นอกจากนั้นยังปรากฏมีห้างร้านของฝรั่งและไทยเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่น ห้างปิกนิกแอนด์โกที่ปากคลองตลาด ห้างสรรพสินค้า เอ. แคมแมนที่ถนนบำรุงเมือง เชียงสะพานข้างโรงสี ห้างเอสทิสแมนขายนาฬิกา ที่ถนนเฟื่องนคร ห้าง บ.ร. อินเครเบอรัมิน และห้างแอล. บี. วินกันตี ที่สี่กั๊ก พระยาศรี ห้างโฮวาร์ตเอสกินที่พาหุรัด ห้างโรเบิตเลนซ์ที่สี่แยกถนนเจริญกรุง ห้างเอสมิชแอนด์ซันที่ริมคลองโองอ่าง ห้างปิกเกนบักที่เชิงสะพานมอญ ห้างบัคเลอร์ที่ถนนเฟื่องนครใกล้สี่กั๊กพระยาศรี ห้างบาโรบราร์นที่เชิงสะพานหัวทะเล นอกจากนั้นยังมีห้างฝรั่งที่อยู่นอกกำแพงเมืองอีก เช่น ห้างยอนแซมสันที่เชิงสะพานผ่านฟ้า ชายผ้าฝรั่งและตึกสุท ห้างเอส. เอ. บี. ขายนาฬิกา ห้างเฟรเซอร์แอนด์นิตาน้ำโซดาสมอนเนคและน้ำซิงที่สี่พระยา ห้างไวท์อเวเลคเอ

ที่หน้ากรมไปรษณีย์ ห้างฟอกแอนคิปโตเก้ก ห้างคล้าก และห้างหลุยส์ที่เสียวโนเวนส์
ที่ตรอกชาเตอร์แมงก์ เป็นต้น ตลอดจนมีห้างของคนไทยที่สำคัญ เช่น สิทธิพันธ์ที่
ถนนเพื่องนครรับตกแก่งบ้าน ห้างสันตโกธน์ทำกิจการค้าขนมอบและอาหารที่ถนน
เจริญกรุง บริษัทหลวงสุวรรณกิจข่านายูทำการค้าเพชรพลอยที่ถนนวรจักร
ร้านขายยาวิรัตน์จันทร์ คิสเปินซารี บริษัทสุวรรณิจค้าเพชรพลอยที่ถนนเจริญกรุง
มีพนักงานถึง 40 คน และกิจการโรงพิมพ์ที่สำคัญ เช่น โรงพิมพ์บำรุงนุกูล และ
โรงพิมพ์ชัชชรมิตี เป็นต้น¹³²

ในกิจการอุตสาหกรรมที่สำคัญที่ก่อกำเนิดขึ้นมาในสมัยนี้คือกิจการโรงสี
ในระยะแรกเป็นโรงสีมือ ต่อมาได้พัฒนามาเป็นโรงสีเครื่องจักร โรงสี
เครื่องจักรโรงแรกเป็นของชาวอเมริกันตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2401 ซึ่งต่อมาโรงสีที่
ดำเนินโดยชาวจีนก็ขยายตัวขึ้นตามลำดับ¹³³

จำนวนของผู้ประกอบอาชีพเฉพาะหรือประกอบอาชีพกัวยวิชาชีพอิสระได้
ขยายตัวมากขึ้นเรื่อย ๆ นับตั้งแต่การทำสนธิสัญญาการค้าเสรี การสำรวจกลุ่ม
อาชีพของรัฐบาลในปี พ.ศ. 2472 พบว่ามีผู้ประกอบกิจการกัวยวิชาชีพอิสระอยู่
จำนวนไม่น้อยทีเดียว¹³⁴ การขยายตัวของผู้ประกอบอาชีพอิสระเช่นนี้มีความหมาย
ที่เกี่ยวพันอยู่กับตัวผู้ประกอบการเองและสังคมทั้งสังคมด้วย

¹³²โปรดดูรายละเอียดใน Arnold Wright & Oliver T. Breakspear, Twentieth Century Impression of Siam (London: Lloyd's Greater Britain Publishing Company, 1908).

¹³³ทวีศิลป์ สืบวัณณะ, "การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลาง (พ.ศ. 2411 - 2475)," ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจจนถึง พ.ศ. 2484, หน้า 288.

¹³⁴ข้อมูลทางสถิติในรายงานฉบับนี้แม้ว่ายังมีข้อสงสัยอยู่ แต่ก็สามารถ
ยืนยันได้ว่า ผู้ประกอบการกัวยอาชีพอิสระนั้นมีอยู่จริงและมีจำนวนไม่น้อยทีเดียว

๑ Statistical year Book, No. 19.

ในค่านแรกคือส่วนที่เกี่ยวข้องอยู่กับตัวผู้ประกอบการเองนั้น จะเห็นได้ว่า การประกอบการในลักษณะนี้เป็นการค้ารังชีพที่ขึ้นอยู่กับความสามารถหรือศักยภาพ ทั้งหมดของผู้ประกอบการ แม้ว่าจะปรากฏอยู่ว่าผู้ประกอบการร้องขอความช่วยเหลือจากรัฐแต่ก็เป็นส่วนน้อย และการได้รับการช่วยเหลือหรือไม่ขึ้นอยู่กับอำเภอใจของรัฐบาลอย่างมาก ดังปรากฏในกรณีของบริษัทเคิน เรือที่พยายามจะ ชูเรื่องชาคินิยมเพื่อขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลในการต่อสู้ทางการค้ากับบริษัท เคิน เรือทะเลวันตกก็ได้รับการปฏิเสธที่จะช่วยเหลือจากรัฐบาล¹³⁵ การปราศจาก ความช่วยเหลือจากรัฐบาลอย่างเป็นระบบและเป็นทางการ ทำให้ในความสัมพันธ์ ของผู้ประกอบการนั้น การดำรงอยู่หรือเสื่อมสลายของธุรกิจหรือผู้ประกอบการ ใด ๆ ล้วนขึ้นอยู่กับศักยภาพและความสามารถของตนเป็นหลัก

ในระบบเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพิงอยู่กับความสามารถหรือศักยภาพของตนเอง เป็นหลักเช่นนี้จึงทำให้บรรดาผู้ประกอบการต่าง ๆ พยายามชวนชวนที่จะพัฒนา หรือเพิ่มศักยภาพของตน ดังปรากฏว่าชาวจีนจำนวนหนึ่งได้ส่งลูกหลานของตนเอง ไปศึกษาวิชาค้าขายในต่างประเทศทั้งที่ประเทศจีน ฮองกง สิงคโปร์ และในยุโรป เช่น นายจูลินห์ ฉ่ำซ่า นายตัน มูญเค็ก นายกิจ จงวัฒนา เป็นต้น นอกจากนี้ ผู้ที่ทำการค้าขายแล้ว อาชีพอิสระอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นก็ล้วนแล้วแต่เรียกร้องศักยภาพ ส่วนตัวของผู้ประกอบการทั้งสิ้น อาชีพเสมียนในบริษัทห้างร้านไม่ว่าจะเป็นของ คนต่างชาติหรือคนไทยก็เรียกร้องให้ผู้ประกอบการมีความรู้พิเศษ เช่น การทำ บัญชี ความสามารถในการใช้ภาษาต่างประเทศ อาชีพหนึ่งคือพิมพ์อิงต่องการมาก กว่าปรกติเสียอีก แม้ว่าการหนึ่งการค้าของหนังสือพิมพ์นั้นได้รับการสนับสนุนทาง

¹³⁵ ตัวอย่างของการปฏิเสธไม่ช่วยเหลือแก่ธุรกิจเอกชน ปรากฏใน เอกสารการประชุมอภิรัฐมนตรีที่ปรากฏการแสดงความเห็นว่า " . . . รัฐบาลที่ เข้าไปเกี่ยวข้องกับการค้าของราษฎร ก็มีแต่รัฐบาลโซเวียตและญี่ปุ่น . . ." (พ.จ.ช. ร.7 พ 8/8 สำนักการประชุมอภิรัฐมนตรี ครั้งที่ 29/2473 อ้างถึง ใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, "ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนแปลงระบอบ การปกครอง พ.ศ. 2470 - พ.ศ. 2480," หน้า 127.

ค้ำกรเงินจากหลาย ๆ ฝ่าย¹³⁶ แต่ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ผู้ประกอบการ
หนังสือพิมพ์จำเป็นต้องมีศึกษาภาพทางบัญชีและจิตใจที่ค่อนข้างสูง เพราะต้อง
ทำงานภายใต้การควบคุมดูแลของผู้มีอำนาจเคหะการสูงสุด

ในอีกด้านหนึ่ง การขยายตัวของผู้ประกอบการอาชีพอิสระหมายความว่า
ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรานั้นขยายตัวตามไปด้วย งานวิจัยทางด้าน
ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชี้ให้เห็นว่า เศรษฐกิจแบบเงินตรานั้นขยายตัวจากที่รวม
ภาคกลางไปสู่หัวเมืองชั้นชั้นตามลำดับ¹³⁷ จำนวนประชากรที่ถูกดึงเข้าสู่
ระบบการค้าวงชีวิตด้วยเศรษฐกิจแบบใหม่จึงทวีเพิ่มมากขึ้นทุกขณะ ชำรภาพการที่
หึ่งได้รับเงินเคอนเป็นค่าตอบแทนในรัชกาลที่ 5 ก็ได้ขยายตัวตามไปจนกระทั่งมี
ความพยายามที่จะจัดระบบเงินเคอนให้อยู่ในระบบเดียวกันทั้งหมดในปี พ.ศ.

2471

การขยายตัวของระบบเงินตรานี้ได้ทำให้การปะทะสังสรรค์ทางสังคมมี
สื่อกลางเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างมาก เกณฑ์วัดความสำเร็จของคนเริ่มกลายมาเป็น
การครอบครองทรัพย์สินหรือเงินตรามากขึ้นเพราะเงินตรากลายมาเป็นความ
จำเป็นในการดำรงชีวิตมากขึ้นทุกขณะ ดังปรากฏในการรับรู้ของชนชั้นสูงใน
ขณะนั้นว่า " . . . แต่ก่อนนี้คนมักจะมีนิยมศรัทธาศักดิ์มาก อยากรเป็นขุนนาง
มากกว่าอื่น แต่เดี๋ยวนี้ถึงเงินก็มากกว่าทั้งลาภและยศรวมกันยอมเป็นสิ่งที่
แสวงหากันมากที่สุดเป็นธรรมดาแต่ถ้าไม่ไค้ดังนี้แล้วก็ชวนจะหันไปข้างเงินมากกว่า
. . . "¹³⁸ ในแถบที่ราบภาคกลางและกรุงเทพฯ นั้นรัฐบาลไม่สามารถที่จะเกณฑ์
แรงงานไค้แล้วต้องไ้การจ้างในกรณีที่ต้องการก่อสร้างหรือปรับปรุงสิ่งไค้

¹³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

¹³⁷ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต (กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์สร้างสรรค์).

¹³⁸ รายงานของพระเจ้าพี่ยาเชอ กรมขุนชัยนาทนเรนทร เติวยมเสนอต่อ
ที่ประชุมคณะกรรมการกำรัูปการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 1 พฤษภาคม 2475.

ซึ่งปรากฏในหลักฐานราชการของรัชกาลที่ 6 ว่า ". . . พลเมืองกรุงเทพไม่
 คู้นเคยค่อการเกณฑ์ จึงแนะนำให้จ้างคนมา. . ." ¹³⁹ และคนที่มีความสามารถ
 พิเศษเฉพาะตัว เช่น ภาษาอังกฤษ ก็มักจะมุ่งไปทำงานในที่ทำงานที่ให้เงินเดือน
 มากกว่า ทั้งที่มีผู้บันทึกไว้ว่ามีผู้ที่ทำงานกับฝรั่งเพราะได้เงินมากกว่า ". . .
 เสมียนฝรั่ง. . . ได้เงินเดือนอย่างต่ำ 50 บาท อย่างสูงถึง 240 บาท ส่วน
 เสมียนที่เป็นข้าราชการได้เงินเดือนเหมือน 20 บาทเท่านั้น ซึ่งเป็นชั้นต่ำ เมื่อ
 เป็นเช่นนี้ ผู้ที่มีความรู้ภาษาอังกฤษไปทำงานตามห้างฝรั่งมากกว่าสมัครมาทำงาน
 ตามกรมต่าง ๆ ของทางราชการ. . ." ¹⁴⁰

การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมเดิมของชนชั้นสูง คือ การยกเลิก
 ระบบไพร่และทาสนั้นได้ยังผลทำให้โอกาสในการเลือกทางดำเนินชีวิตของไพร่ที่
 กลายเป็นราษฎรเปิดกว้างมากขึ้น แม้ว่าจะยังคงต้องเสียเงินรัชชูปการอยู่
 ก็ตาม แต่ก็กล่าวได้ว่าราษฎรสามารถที่จะเลือกทางเดินชีวิตของตนได้กว้างขวาง
 มากขึ้น และเมื่อโครงสร้างทางเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงมาสู่ระบบเงินตรามากขึ้น
 จึงทำให้ราษฎรสามารถที่จะครอบครองโภคทรัพย์ได้หากมีโอกาสและความสามารถ
 เพียงพอ หรือแม้ว่าไม่มีความสามารถพิเศษใด ๆ ก็สามารถที่จะขายแรงงานที่ใด ๆ
 กับใครก็ได้

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมานี้ ได้หล่อหลอมคนที่มีส่วนสัมพันธ์อยู่กับ
 ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวให้มีความรู้สึกนึกคิดที่เกี่ยวกับตนเองในฐานะ "มนุษย์"
 ที่แตกต่างไปจากเดิม กล่าวคือ ได้ทำให้เกิดสำนึกที่ว่าตนเองก็เป็นมนุษย์

¹³⁹ น.จ.ช., ร.6 น. 1/33 อ้างถึงใน เขาวรัตน์ พุฒิมานรทีกุล,
 "การเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพในช่วงรัชกาลที่ 5 - 7 และผลกระทบทางสภาวะ
 แวกฉลัมค่อประชาชน," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ วิทยาศาสตร
 บัญชีวิทยาสิย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516), หน้า 134.

¹⁴⁰ พระยาอรรณราชชน, พื้นความหลัง เล่ม 3, หน้า 122.

เช่นเดียวกับมนุษย์คนอื่น ๆ เป็นมนุษย์ที่สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้ และตนเองเป็นผู้ที่หาเลี้ยงตัวด้วยศักยภาพของตน

ความสำคัญในความเป็น "มนุษย์" ของสามัญชนที่เกี่ยวพันอยู่กับระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรานี้ ใ้ปรากฏอย่างชัดเจนในวิถีคิดของเขา ในกลุ่มพ่อค้าหรือผู้ประกอบการอุตสาหกรรม ผู้ประสบผลสำเร็จจะได้รับการยกย่องว่าสร้างตัวขึ้นมาได้ด้วยตนเอง ดังที่เพื่อนที่อยู่ในวงการค้าของพระยาภักดีนร เศรษฐ (เสิศ เศรษฐบุตร) ได้กล่าวยกย่องท่านไว้ว่า ". . . ถ้าจะกล่าวว่าคุณภักดีนร เศรษฐเป็นผู้ปลูกปล้ำตั้งตนเองด้วยลำแข้งอย่างที่ยังเรียกว่า เซอเฟลมเคเมอร์เชนท์. . ." ¹⁴¹ ซึ่งมีความหมายว่ากลุ่มผู้ประกอบการนั้นมีความสำคัญกว่าตนเองในฐานะปัจเจกชนมีความหมายและความสำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตของตน ซึ่งความสำคัญเชิงปัจเจกชนในกลุ่มผู้ประกอบการนี้แสดงออกอย่างชัดเจนในการศึกษาค้นและต่อต้านระบบชาตินิยม (ดังจะกล่าวในส่วนต่อไป)

ความสำคัญในศักยภาพของปัจเจกชนนี้ ยังได้แสดงออกให้เห็นอย่างชัดเจนในการสื่อสารในสังคมด้วย ดังจะเห็นได้ว่านับตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาปรากฏว่ามีหนังสือพิมพ์ออกจำหน่ายอย่างกว้างขวางมากขึ้น การเกิดขึ้นมาของหนังสือพิมพ์นั้นมิได้มีความหมายเพียงแค่ว่ารัฐบาลเปิดโอกาสให้สิทธิเสรีในการทำหนังสือพิมพ์จึงทำให้จำนวนของหนังสือพิมพ์เพิ่มมากขึ้นเท่านั้น หากแต่ปัจจัยสำคัญคือ การเกิดความสำคัญในศักยภาพของปัจเจกชนในกลุ่มคนที่ต้องการรับรู้อาสาให้มากขึ้นกว่าเดิม และในกลุ่มผู้ประกอบการหนังสือพิมพ์ จึงทำให้หนังสือพิมพ์ปรากฏขึ้นมาในบรรณพิภพอย่างมากมาย หลวงวิจิตรวาทการได้เปรียบเทียบกล่าวไว้ไว้เห็นว่าความสำคัญในศักยภาพของปัจเจกชนนั้นมีผลต่อการเกิดหนังสือพิมพ์ ความว่า ". . . หนังสือพิมพ์เป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด. . . คนที่มีหนังสือพิมพ์อ่าน ก็เหมือนพระเจ้าแผ่นดิน พอขึ้นเขาก็ได้รับรายงาน

¹⁴¹ พระยาภักดีนร เศรษฐ, เกร็ดความเป็นอยู่บางเรื่อง. พระนคร: โรงพิมพ์ศรีหนังสือ, พ.ศ. 2475 หน้า 3

เหตุการณ์ต่าง ๆ ทั่วประเทศ. . ."¹⁴² ซึ่งมีความหมายไต่คว้าศักยภาพของ
ปัจเจกชนนั้นสามารถที่จะพัฒนาได้โดยการรับรู้เรียนรู้ที่กว้างขวางโดยผ่านทาง
หนังสือพิมพ์ และสถานภาพเองก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่จะมีมาได้ด้วยการพัฒนาศักยภาพ
ดังกล่าว ซึ่งความคิดเช่นนี้ก็เข้าไปในทำนองเดียวกันกับที่หลวงวิจิตรวาทการ
เสนอไว้ในหนังสือ "มันสมอง" ดังจะกล่าวต่อไป

การพิจารณาการออกหนังสือพิมพ์จำนวนมากในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์
ในแง่มุมของความต้องการของผู้อ่านและผู้ผลิตจากความสัมพันธ์เชิงปัจเจกชน
ดังกล่าวข้างต้น น่าจะทำให้เข้าใจถึงกระบวนการการสื่อสารในสังคมแจ่มชัด
มากขึ้น หากไม่เข้าใจพื้นฐานทางความคิดของการเกิดหนังสือพิมพ์เช่นนี้แล้วก็ไม่
อาจจะอธิบายถึงการแสดงออกของหนังสือพิมพ์ที่ต่อต้านชักขวางหรือแสดง
ความไม่พอใจต่อระเบียบทางสังคมของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ไม่ยอมรับในการ
มีสำนักเชิงปัจเจกชนของคนภายในรัฐ¹⁴³ นอกจากจะอธิบายการแสดงออกของ
หนังสือพิมพ์ทำนองดังกล่าวว่าได้รับ "ความคิด" บางประการมาจากตะวันตก

ในช่วงเวลาเดียวกันกับที่เกิดการขยายตัวของหนังสือพิมพ์ งานเขียน
ทางค่านิยมกรรมก็ขยายตัวควบคู่กัน โดยมากแล้วนักหนังสือพิมพ์และ
นักประพันธ์มักจะเป็นคนกลุ่มเดียวกัน หรือไม่ก็มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด
ดังเช่น หลวงวิจารณ์ประพันธ์ซึ่งเป็นนักประพันธ์ที่มีชื่อเสียงและขณะเดียวกันก็เป็น
บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ เสนาศึกษา และ แฉวีวิทยาศาสตร์ ต่อมาก็นำหนังสือ
สารานุกรม ซึ่งได้รับความนิยมมาก่อนปี พ.ศ. 2467 หรือ กุหลาบ สายประดิษฐ์

¹⁴² หลวงวิจิตรวาทการ, "กำเนิดหนังสือพิมพ์," ใน ปรากฏการณ์และ
คำบรรยาย (กรุงเทพมหานคร: เสริมวิทย์บรรณาการ) แสดงในเครื่อง
กระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์ ที่ สถานีศาลากลาง วันเสาร์ที่ 16 สิงหาคม พ.ศ.
2473), หน้า 44.

¹⁴³ คูในหัวข้อ "สำนักทางประวัติศาสตร์กับการเปลี่ยนแปลงระบอบ
การปกครอง."

ที่แรกเริ่มนั้นเขียนวรรณกรรมเพียงอย่างเดียว แต่ต่อมาก็ได้ทำหน้าที่สื่อพิมพ์เชิง
 เริงรมย์ชื่อ สุภาพบุรุษ และในปี พ.ศ. 2472 ก็ได้ออกหนังสือพิมพ์รายวันขึ้นโดย
 ใช้หัวหนังสือว่า บางกอกการเมือง¹⁴⁴ และบางกอกการเมืองนี้ก็ได้นำ
 ความคิดเห็นต่อระเบียบทางสังคมของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ไม่ยอมรับการมีสำนัก
 เริงบันเทิงของคนอย่างรุนแรงที่เกี่ยว หม่อมเจ้าอากาศคำแกิงเองก็มี
 ความใฝ่ฝันที่จะเป็นนักหนังสือพิมพ์อย่างแรงกล้า ดังที่ทรงแสดงออกในงาน
 วรรณกรรมของพระองค์¹⁴⁵

งานวรรณกรรมที่ขยายตัวในช่วงก่อน พ.ศ. 2475 ก็ได้ปรากฏการ
 แสดงออกเช่นเดียวกันกับปัจจัยพื้นฐานทางความคิดที่ทำให้เกิดหนังสือพิมพ์
 พฤติกรรมและความรู้สึกต่าง ๆ ของตัวละครที่ถูกบรรจงสร้างขึ้นในงานวรรณกรรม
 นั้น กล่าวได้ว่าเป็นการสื่อสารอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของบุคคลสมัยโดยแท้
 พฤติกรรมทั้งหมดของตัวละครแต่ละตัวถูกสร้างขึ้นให้มาจากการกำหนดโดยอารมณ์
 และความรู้สึกนึกคิดของตัวละครตัวนั้นเอง ซึ่งตัวละครแต่ละตัวจะมีบุคลิกภาพ
 เฉพาะ หรือวิงเงกภาพที่มาจากภูมิหลังและประสบการณ์อันแตกต่างจากผู้อื่นของ
 ตัวละครนั้น ๆ ไม่ว่าจะมีความต้องการสร้างฐานะหรือความต้องการเอาชนะ
 อุปสรรคใด ๆ ดังปรากฏอย่างชัดเจนในบทบาทของตัวละครที่ กุหลาบ สายประดิษฐ์
 เขียน เช่น ความพยายามทำงานอย่างหนักเพื่อคนที่ตนเองรักและความเสียใจที่ถูก
 สสักรักอันยังให้เกิดการตัดสินใจที่มีผลทำให้มีเหตุการณ์อันน่าสลดใจเกิดขึ้นของ
 นายประยูร และจิตใจที่เลวร้ายที่ทำให้พระอารีอิดิษฐ์ทำในสิ่งที่ก่อความกระทบ
 กระเทือนแก่คนรอบข้าง ใน "มารมบุรุษ"¹⁴⁶ การต่อสู้และชัมเกี่ยวกับระหว่าง

¹⁴⁴ สุภา สิริमानนท์, "ความทรงจำ : ชีวิตและการต่อสู้ของกุหลาบ
 สายประดิษฐ์," ใน โลกหนังสือ 2 (พฤศจิกายน 2521): 65-66.

¹⁴⁵ หม่อมเจ้าอากาศคำแกิง, ละครแห่งชีวิต (กรุงเทพมหานคร:
 สำนักพิมพ์แพรวศึกษา, 2534).

¹⁴⁶ กุหลาบ สายประดิษฐ์, มารมบุรุษ (กรุงเทพมหานคร:
 สำนักพิมพ์ดวงศึกษา, 2510).

คีรีกับมานะในเรื่อง "อุกฤษฏาย" ก็เป็นไปเพราะความเป็นมนุษย์ปดุนของทั้งสองคน¹⁴⁷ ในงานเขียนวรรณกรรมของ บศ วัชรเสถียร บทบาทของ แตน และ บุส วัทยวิทย์ สองพี่น้องในเรื่อง "ชาติชาย" ก็ดำเนินไปโดยแรงผลักดันจากวิถีคิดของคนทั้งสองเอง¹⁴⁸ ตัวละครที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ยังปรากฏในงานของ กอกไม้สค ป.อินทราปาสิก บาชอบ มาสชัย ชุทธินิจ บ.กาทะนาก และท่านอื่น ๆ อีกมากมาย

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งนอกเหนือจากการสร้างตัวละครให้เป็นมนุษย์ซึ่งเป็นผู้กำหนดทางเดินชีวิตของตนแล้ว บรรดานักประพันธ์ยังได้สร้างอารมณ์ของตัวละครที่เน้นอยู่ที่ความเป็น "มนุษย์" ที่มีความเป็นปัจเจกชนอย่างมากด้วย ตัวอย่างของอารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร เช่นนี้ที่เห็นได้ชัดก็เช่นความรัก การอธิบายหรือกล่าวถึงความรักในวรรณกรรมยุคนี้เป็นการอธิบายหรือกล่าวถึงความรู้สึกรักที่ปัจเจกชนจะมีต่อปัจเจกชนอีกคนหนึ่งโดยขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของคน ๆ นั้นเอง มิได้มีสิ่งแวคธมขึ้นไทมากำหนดการเกิดขึ้นของความรักไม่ว่าจะเป็นอำนาจเหนือธรรมชาติ ฐานะ บศศักดิ์ หรือเชื้อชาติ ภาษา ดังปรากฏในความรักระหว่างมาเรียมกับวิสุทร ใน ละครแห่งชีวิต การแต่งงานโดยปราศจากความรักก็จะถูกเสนอแนวคิดว่าน่ามาซึ่งความชื่นชมชื่นของชีวิต ดังปรากฏใน มารมนุษย์ และ ยงฉุมาร ของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ รวมไปถึงการเสนอความคิดที่ปฏิเสธการแต่งงานโดยปราศจากความรัก ใน ศักรของเจ้าหล่อน ของ กอกไม้สค¹⁴⁹ หรือการปฏิเสธพุทธศาสนิกโดยหันมาเน้นโลกสันนิวาสน์ที่เกิดขึ้น เพราะการกระทำของมนุษย์ ที่ปรากฏในงานของ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ในเรื่อง อุกฤษฏาย ที่มีความว่า

¹⁴⁷ กุหลาบ สายประดิษฐ์, อุกฤษฏาย, (พระนคร: มกุฎกัศิกา, 2510).

¹⁴⁸ บศ วัชรเสถียร, ชาติชาย, ม.ป.ท.

¹⁴⁹ กอกไม้สค, ศักรของเจ้าหล่อน, (พระนคร: แพรวพิทยา, 2505).

. . . ชาติหน้าสำหรับพวกพระ พวกที่หวังโลกุตรธรรมจะไป
 สำราญอารมณ์กันต่างหาก เราผู้เป็นปุถุชนไม่มีชาติหน้า เรายังของ
 เราชาติเดียว บุพเพสันนิวาสมีสิทธิ์อะไรที่จะมาช่นแห่งรังนก
 ความรักของเราเช่นนี้ . . . 150

และเพราะวรรณกรรมในช่วงนี้ถูกเขียนขึ้นบนรากฐานทางความคิดที่ไ้
 ความสำคัญแก่มนุษย์ในฐานะปัจเจกชนอย่างมากนี้เอง จึงทำให้การบรรยายฉาก
 ประกอบเรื่องเน้นฉากที่เป็นจริงมากขึ้น ทั้งที่คอกไม้สคโค้เขียนคำนำชี้แจงไว้ใน
 งานวรรณกรรมของเธอว่า ". . . ข้าพเจ้าหาญที่จะเขียนท่านที่เคารพว่า
 ข้าพเจ้าเขียนเรื่องนี้โดยอาศัยอุปนิสัยที่ข้าพเจ้าเคยเห็น เคยได้ยิน และเคยเขียน
 จากบุคคลที่ข้าพเจ้าเคยพบมาเป็นหลัก. . ." 151 ซึ่งการเน้นฉากประกอบเรื่อง
 ที่เป็นจริงหรือเหมือนจริงทำให้เกิดการฟ้องร้องกันขึ้นมาในบางกรณี เนื่องจากมี
 ความเหมือนจริงหรือคล้ายคลึงมากเกินไปกับชีวิตจริงของบุคคลที่ดำรงอยู่ในขณะนั้น
 จนทำให้เกิดความเสื่อมเสียขึ้น 152

นอกจากวรรณกรรมที่ถูกเขียนขึ้นใหม่จะมีความเปลี่ยนแปลงปรากฏอยู่
 ทั้งที่ไ้กล่าวมาแล้ว วรรณกรรมอีกประเภทหนึ่งที่ได้รับการนิยมนามากเช่นกัน คือ
 นิทานรักเกาะ ซึ่งเป็นการหยิบยืมโครงเรื่องเก่าเจ้าพวกจักร ๆ วงศ์ ๆ มา
 เรียบเรียงและพิมพ์ขึ้นจำหน่ายใหม่ ก็มีความเปลี่ยนแปลงไปในแนวเดียวกัน
 คือแม้ว่าอาศัยโครงเรื่องแบบเก่าแต่ก็ปรากฏความเปลี่ยนแปลงที่เน้นถึงความเป็น
 "มนุษย์" และความเป็นจริงของฉากประกอบเรื่องมากขึ้นกว่าเดิมเช่นกัน 153

150 กุหลาบ สายประดิษฐ์, ลูกผู้ชาย. หน้า

151 คอกไม้สคโค้, ศักรของเจ้าหลอน, หน้าคำนำ.

152 ลาวัวลัว โสตามระ, "นวนิยายของนักประพันธ์ไทย 2 เรื่อง"

โลกหนังสือ 5 : 12 กันยายน 2525 หน้า 55

153 กู เคือนใจ สันตะเกิก, "วรรณคดีชาวบ้าน จาก รักเกาะ,"
 ปริญญาบัตรการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
 2520.

ความเปลี่ยนแปลงทางความคิดดังกล่าวยังมีผลกระทบไปถึงการแสดงออกในการเขียนงานประเภทนิราศอีกด้วย นิราศที่ถูกเขียนขึ้นในช่วงนี้ส่วนมากได้สะท้อนถึงจารีตการเขียนนิราศแบบเดิมที่เน้นการคร่ำครวญทวนนางอันเป็นที่รัก และการมีความเปรียบที่เน้นจินตนาการอันเกินเลยจากความจริงเชิงประสบการณ์เสีย โดยหันมาเขียนถึงชีวิตมนุษย์จริง ๆ ที่ดำรงตนอยู่ในระบบสังคมที่เป็นจริง ดังปรากฏใน นิราศชาวานา ที่บรรยายถึงชีวิตชาวานาโดยสัมพันธ์อยู่กับวิธีการดำเนินชีวิต เช่น บรรยายถึงความรู้สึกของชาวานาที่ถูกเก็บค่า¹⁵⁴ เป็นต้น หรือ นายเจริญ ที่เขียนนิราศจำนวนหนึ่งที่เน้นหรือจับต่อนเอาตรงเหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ ที่เกิดขึ้นจริง ๆ มาเขียนเป็นเรื่องนิราศ เช่น นิราศมหาวาริปีมะเส็ง อันเป็นการเขียนถึงเหตุการณ์ตอนน้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ. 2460¹⁵⁵ หรือ นิราศเป็นทหาร ที่เขียนขึ้นภายหลังจากประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหารหัวราชอาณาจักรเพียงปีเดียว¹⁵⁶ และปรากฏการเขียนนิราศในลักษณะที่เน้นความเป็นจริงของงานนี้อย่างหลากหลายมากมายทีเดียว เช่น นิราศชมสาวเพ็ง ที่เป็นการชมร้านขายของและตรอกซอกซอยที่มีชื่อเสียงในย่านต่าง ๆ แถบสาวเพ็ง¹⁵⁷ หรือการเขียนเน้นถึงกระบวนการตัดสินใจของมนุษย์ใน นิราศเลิกไฟ¹⁵⁸ เป็นต้น

นอกจากนั้นยังปรากฏการเขียนวรรณกรรมที่อิงหรือใช้ฉากในประวัติศาสตร์เกิดขึ้นด้วย ทั้งนี้เพราะเป็นการเน้นว่าเป็นเรื่องเกิดขึ้นจริง และตัวละครแต่ละตัวเคยเป็นปัจเจกบุคคลที่มีชีวิตจริง แต่ประเด็นนี้จะขอกล่าวละเอียดในเรื่องความเปลี่ยนแปลงของสำนักทางประวัติศาสตร์ในส่วนต่อไป

¹⁵⁴ นายจั้น, นิราศชาวานา. 2460

¹⁵⁵ นายเจริญ, "นิราศมหาวาริปีมะเส็ง," ใน สมิทท เทเวศร์, กรุงเทพฯนิราศ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เรืองศิลป์, 253.).

¹⁵⁶ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵⁷ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵⁸ นายเจริญ, นิราศเลิกไฟ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เรืองศิลป์,

นอกจากงานวรรณกรรมแล้ว คำสอนของพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ในสมัยรัชกาลที่ 6 คือ ท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์แห่งวัดบรมนิवास ซึ่งมีพื้นเพเดิมเป็นลูกชาวนา จากหมู่บ้านในเมืองอุบลราชธานีก็สะท้อนความสำนึกในศักยภาพของปัจเจกชน ถึงความว่า

"...เมื่อได้เกิดเป็นมนุษย์แล้ว จะปรารถนาสุขหรือทุกข์เพียง ขึ้นไหนยอมจะสำเร็จได้ทุกประการ... อัครภาพซึ่งเป็นมนุษย์นี้ เปนบ่อเกิดแห่งสรรพวิชาในโลก เว้นเสียแต่เป็นคนวิการ... มนุษย์จำพวกเหล่านี้ขาดมนุษย์สมบัติ เป็นผู้ไม่สามารถจะบำรุง มนุสสรรม... ใ้บริบูรณ์ขึ้นในตนเองได้ ไม่นับเข้าในชาติ มนุษย์แท้... ถ้าเป็นชาติมนุษย์แท้ก็ต้องเป็นเจ้าวิชาแท้ คือจะ เล่าเรียนสิ่งไรอาจสำเร็จได้หมด เปนแต่ว่าวิชาในโลกไม่ใช่ ของเล็กน้อยอายุของมนุษย์เพียง 70 ปี 80 ปีเท่านั้น... แต่พึง เข้าใจว่าวิชาสิ่งใด ที่ตนพอใจแล้วจะต้องสำเร็จหมด เพราะ อัครภาพที่เป็นมนุษย์แท้ตนเองเป็นเจ้าของวิชาอยู่ทั่วโลก... อัคร ภาพร่างกายนี้... ส่งถึงเป็นพระราชามหากษัตริย์ เสนาบดี เศรษฐี พ่อค้า นักปราชญ์ราชบัณฑิต เป็นได้ทุกหน้าที่ สุดแต่ ความปรารถนา... เพราะมีตัวอย่างท่านแตก่อน ได้เคยชี้ขั้บไป ถึงแล้วทุกสถาน..." 159

ข้อความยาว ๆ ที่อ้างอยู่นี้ ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าความสำนึกในศักยภาพ ของปัจเจกชน แต่ละคนว่ามีพลังอย่างไพศาลที่สามารถจะทำอะไรก็ได้ หรือจะเป็น อะไร ทำหน้าที่อะไรก็ได้ทั้งนั้นหากมีความตั้งใจที่จะทำหรือที่จะเป็นจริง ๆ

การที่ความสำนึกในความเป็น "ปัจเจกชน" และสำนึกในศักยภาพของ ปัจเจกชน ได้แพร่ขยายออกไปพร้อม ๆ กับการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบเงินตรา

159

พระเทพโมลี สิริขันธ์ (จันทร์) วัดบรมนิวาสนวิหาร, ธรรมวิद्याนาสาส ทิมพ์แจกในการณูปนกิจ หม่อมราชวงศ์ ควงใจ พ.ศ. 2458 อ้างถึงใน สุสัถษณ์ ศิวร์กัษ์ รวบรวม หนังสือสนุก (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เศลลัทธิไทย, 2529), หน้า 246-252.

ได้ทำให้เกิดงานเขียนประเภทหนึ่งขึ้นมา คือ งานเขียนที่มีจุดประสงค์หรือเป้าหมายที่จะพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในฐานะปัจเจกชน งานเขียนประเภทนี้อาจจะแบ่งได้เป็นสองลักษณะ ลักษณะแรกนั้นต้องการที่จะฝึกฝนให้คนมีความสามารถมากขึ้นในวิชาชีพเฉพาะ งานลักษณะแรกนี้ ได้แก่ หนังสือ แบบเจาะคำชายกับวิธีแสดงสินค้า เล่ม 1 แบบที่ 1 - 8 เรียบเรียงโดย นาย มารค โมชคารา ซึ่งต่อมาท่านผู้นี้ได้ตั้งโรงเรียนฝึกหัดชายของจีน¹⁶⁰ ซึ่งหนังสือชุดนี้มุ่งที่จะพัฒนานักชายให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น คำรการท่านา โดย ชุนมงคลประศาสน์ ที่มีจุดประสงค์จะพัฒนาการท่านาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น¹⁶¹ วิชาค้าขาย เขียนโดย พระยาพนิตยศาสตร์¹⁶² การบัญชี โดย นายกันบุญเค็ก เป็นต้น¹⁶³

ส่วนงานเขียนที่มีจุดประสงค์เป้าหมายที่จะพัฒนาศักยภาพของมนุษย์โดยรวมที่มีชื่อเสียงได้รับความนิยมมากที่สุด ได้แก่ งานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการ เรื่อง "มันสมอง" ที่กล่าวว่า ได้รับความนิยมมากก็เพราะว่า ในช่วงเวลาตั้งแต่พิมพ์ครั้งแรกในปีพ.ศ. 2471 ถึงพ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นการพิมพ์ครั้งที่ 4 ปรากฏว่า มีหนังสือ "มันสมอง" อยู่ในมือของราษฎรของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ถึง 4000 เล่ม¹⁶⁴ หนังสือเล่มนี้มีแนวคิดที่ชัดเจน คือ ต้องการที่จะพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในฐานะปัจเจกชน โดยเน้นที่จะพัฒนาสมอง ดังจะเห็นได้จากการประกาศคุณสมบัติของหนังสือในหน้าคำนำ

¹⁶⁰ มารค โมชคารา แบบเจาะคำชายกับวิธีแสดงสินค้า แบบที่ 1-8
พระนคร : โรงพิมพ์จันทว่า พ.ศ. 2475.

¹⁶¹ ชุนมงคลประศาสน์ คำรการท่านา ม.ป.ท. 2471.

¹⁶² พระยาพนิตยศาสตร์วิชาน, พระยา วิชาค้าขาย พระนคร :
โรงพิมพ์ศรีหงส์ 2478.

¹⁶³ กันบุญเค็ก การบัญชี พระนคร : โรงพิมพ์เกสแมล 2477.

¹⁶⁴ หลวงวิจิตรวาทการ หลวง มันสมอง พระนคร : เสริมวิทยบรรณาการ
ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 8 พ.ศ. 2504.

ว่า "...หนังสือนี้จะช่วยให้สมองของท่านดีขึ้น...ถ้าท่านรู้สึกว่ามันสมองของท่าน
ยังไม่ดีพอ และยังไม่มีทางจะอบรมแล้วหนังสือเล่มนี้ช่วยท่านได้เป็นอย่างดี..."¹⁶⁵

โดยความคิดนี้วางอยู่บนความเชื่อมั่นว่า สามารถที่จะพัฒนาศักยภาพของปัจเจกชน
บนพื้นฐานของความเชื่อที่ว่า "...มันสมองเป็นสิ่งเพาะปลูกกันได้..."¹⁶⁶

รากฐานทางความคิดของผู้เขียนที่เสนองานเขียนชิ้นนี้ปรากฏอย่างชัดเจน คังปรากฏ
ในการแนะนำให้คนมีความเชื่อมั่นในตัวเอง ความว่า

"...ในบรรดาคำร้องทุกข์ต่าง ๆ (ในหนังสือพิมพ์ : ผู้เขียน)
ข้าพเจ้าได้พบเรื่องหนึ่งที่สทกใจข้าพเจ้า คือ สภามุขผู้หนึ่ง
ร้องทุกข์ว่า ตนเองเห็นจะเอาดีไม่ได้แล้วในชาตินี้ เพราะไม่มี
ที่พึ่ง ไม่มีใครสนับสนุน ต้องพึ่งตนเอง ตกอยู่ในฐานะ อตกาทิ
อตกโนนาโต คำร้องทุกข์อันนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้ร้องทุกข์ไม่รู้จัก
ตนเองว่ามีค่ามากเท่าใด ที่ราคาตนเองอย่างต่ำที่สุด
เห็นคนของผู้อื่นประเสริฐกว่าคนของตัวเองสิ่งสำคัญที่ตัวมีอยู่
อย่างดีที่สุด...ถ้าหากข้าพเจ้าอยู่ในคณะหนังสือพิมพ์...ข้าพเจ้า
จะออกความเห็นแนะนำว่า ขอให้ท่านที่ร้องทุกข์มานั้นรู้สึกภูมิใจ
เสียเถิด เพราะเขาหาที่พึ่งซึ่งเหมาะที่สุดแล้ว และถ้าเขามี
ความจำเป็นต้องพึ่งตัวเองจริง คังที่เขาเขียนร้องทุกข์มาแล้ว
ก็เป็นการแน่นอนว่า เขาจะบรรลุผลที่ดีที่สุดในวันหนึ่ง..."¹⁶⁷

¹⁶⁵ เรื่องเดียวกัน หน้า 46.

¹⁶⁶ เรื่องเดียวกัน หน้า 16.

¹⁶⁷ เรื่องเดียวกัน หน้า 280-281.

ในส่วนเนื้อหา "มันสมอง" นั้นปรากฏว่า ในบางตอนมีการเสนอให้สร้าง "สายสัมพันธ์" ของข้อมูล¹⁶⁸ ซึ่งถือได้ว่าเป็นแนวทางที่น่าสนใจในการสร้างมันสมอง จึงไม่น่าแปลกใจที่หนังสือเล่มนี้ได้รับความนิยมมากในหมู่ราษฎรที่เกี่ยวข้องอยู่กับระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งได้มีความสำคัญในศักยภาพของปัจเจกชนขึ้นมาอย่างกว้างขวางแล้ว

อย่างไรก็ตาม ควรกล่าวไว้ในที่นี้ก่อนว่า การแสดงออกของสำนักเชิงปัจเจกชนนั้นปรากฏอย่างชัดเจนเมื่อกลุ่มคนเหล่านี้แสดงออกในการวิพากษ์ของค้อธิปไตย และความคิดที่เป็นกรอบโครงของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งจะกล่าวละเอียดในส่วนต่อไป

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นจากการขยายตัวของเศรษฐกิจแบบเงินตรา คือ ความเท่าเทียมกันในการครอบครองสินค้าต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างของบุคคลมีได้อย่างชัดเจน ในรัฐแบบจารีตนั้น สินค้าบางชนิดบางประเภท นอกจากพระมหากษัตริย์แล้ว ผู้อื่นไม่สามารถที่จะหาหรือมีไว้ครอบครองด้วยตัวเอง การที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจากว่าโครงสร้างทางเศรษฐกิจในรัฐแบบจารีตนั้นไม่เปิดโอกาสให้มีความเท่าเทียมกันในการครอบครองสินค้าต่าง ๆ¹⁶⁹

¹⁶⁸ ดังปรากฏในบทที่ว่าด้วย มโนคติ (imagination) ซึ่งการนำเสนอในทำนองเดียวกันนี้ นักวิชาการสมัยใหม่ก็ให้ความสำคัญเช่นเดียวกัน ดังเช่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้เสนอความคิดที่คล้ายกับในบทความเรื่อง ประวัติศาสตร์และการวิจัยทางประวัติศาสตร์ ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ สุชาติ สวัสดิ์ศรี (บรรณาธิการ) ปรัชญาประวัติศาสตร์ กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช 2529 หน้า 218 - 219.

¹⁶⁹ ดูในหัวข้อ "สำนักทางประวัติศาสตร์กับการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง."

มีคนเพียงกลุ่มเดียวสามารถครอบครองสินค้าได้ทำให้ความแตกต่างของกลุ่มคนในสังคมปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดเกือบจะเป็นหนทางเดียวสำหรับขุนนางที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการค้าต่างประเทศ หรือชนชั้นล่างที่จะได้สินค้าไว้ใช้สอยหรือบริโภคก็คือ การได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์หรือเจ้านายเท่านั้น

ความสามารถในการครอบครองสินค้าของคนในสังคมเริ่มแปรเปลี่ยนไปภายหลังจากการทำสนธิสัญญาการค้าเสรี เพราะวาระบบการผลิตพอยังชีพนั้นเริ่มสลายตัวไป จึงทำให้คนในสังคมไทยต้องการสินค้าจากต่างประเทศมากขึ้น สินค้าเข้ามีจำนวนมากและหลากหลายมากขึ้น และได้กระจายไปสู่คนในสังคมในวงที่กว้างมากขึ้น¹⁷⁰ กังทิวอย่างสินค้าผ้าที่เข้ามาทดแทนการทอผ้าของชาวชนบท ซึ่งยังผลให้ "...ในปีหลัง ๆ นี้การผลิตผ้าฝ้ายด้วยมือแบบพื้นบ้านลดลงอย่างมาก ผ้าจากต่างประเทศแม้ไม่ทนทาน แต่ก็ถูกกว่ามาก..."¹⁷¹ ซึ่งมีความหมายอย่างชัดเจนว่า สินค้านั้นไม่จำกัดตัวอยู่เพียงกลุ่มคนกลุ่มเดียวอีกแล้ว สินค้าเข้าจากต่างประเทศจะได้รับความนิยมจากคนทั่วไปด้วย กังคักลาวของคนร่วมสมัยว่า "...การที่คนไทยสมัยนั้นนิยมของกินของใช้ที่เป็นของนอก ก็เพราะว่าของเหล่านั้นเป็นของดี ของแปลก ของใหม่ และเมืองไทยไม่มี..."¹⁷² สินค้าต่าง ๆ แต่ละชนิดเหล่านี้ได้มีมาตราฐานกลางไว้สำหรับแบ่งระดับของสินค้าไว้คือ ราคา ตัวอย่างที่เห็นอย่างชัดเจนคือ สินค้าผ้า ในหนังสือเกี่ยวกับการค้าขายหรือธุรกิจในสมัยนั้นได้บ่งบอกไว้ถึงการแบ่งคุณภาพของผ้าโดยแบ่งเป็นผ้าดีและผ้าเลวโดยมีราคาเป็นเกณฑ์¹⁷³

¹⁷⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สุธี ประศาสน์เศรษฐ, "ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2394-2453," ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484, หน้า 170-172.

¹⁷¹ British Consular Report (1885), p. 6 อ้างถึงในเรื่องเดียวกัน, หน้า 171.

¹⁷² ลาร์ลีย์ โขทามาระ, ชีวชีวการกรงเมื่อก่อนศตวรรษมาแล้ว. หน้า 93

¹⁷³ สยามพานิช 2 (ตุลาคม 2464). 1272-1276.

งานเขียนจำนวนหนึ่งที่มีลักษณะ เป็นงานเขียนเกี่ยวกับความหลังของตนเอง โดยคนที่อยู่ร่วมสมัยกับช่วงที่มีสินค้าจำนวนมากมายลหลังไหลเข้าสู่สังคมไทย¹⁷⁴ ล้วนแต่เป็นงานเขียนที่มีความหมายอย่างยิ่งที่ทำให้เข้าใจถึงความรู้สึกนึกคิดของคนร่วมสมัยที่มีต่อยุคสมัยของตนเอง ความรู้สึกอย่างแรกที่เป็นสาเหตุให้ผู้เขียนเหล่านี้เขียนถึงความหลังของตนเองหรือเล่าเรื่องต่าง ๆ ในช่วงรัชกาลที่ 5 และ 6 เป็นส่วนใหญ่ น่าจะไค้แก่ ความรู้สึกประทับใจอันเกิดจากประสบการณ์ของตนเองที่มีต่อความเปลี่ยนแปลงรอบ ๆ ตัว จึงมีการพรรณนาถึงความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อย่างมาก¹⁷⁵ และความเปลี่ยนแปลงที่ผู้เขียนทั้งหลายสะท้อนออกมานั้นก็จะเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกนึกคิดของคนในยุคสมัยนั้นไค้เป็นอย่างดี

ในสายตาของผู้ที่มีชีวิตอยู่ร่วมสมัยไค้มองถึงความหลากหลายและจำนวนที่มากมายของสินค้าซึ่งรอกอยคนซื้อหาไปใช้สอยหรือบริโภคว่า "...รอยสีพันอย่าง ขอให้เงินพอเติมเป็นไค้ของดี ของสวยงามตามค้องการทั้งสิ้น...ถ้าพอจะมีเงินซื้อหาเอามากินมาใช้ โดยที่ครอบครัวทางบ้านไม่เคือรอนแล้วไซร์ ก็มักซื้อหามาให้ตนเองและลูกหลานไค้กินไค้ใช้..."¹⁷⁶ จะสามารถเห็นไค้ถึงความรู้สึกท่านองเกี่ยวกับค้อสินค้าหลายหลากชนิดในเวลานั้นในบันทึกความหลังเรื่องอื่น ๆ เป็นค้ันว่า

¹⁷⁴ หนังสือเหล่านี้เช่น ยศวิชรเสถียร เกล็ดจากอดีต อัมพร หาญนภา ประกายพริก (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา) 2506, พระยาอนุমানราชชน พันความหลัง, พัทธ์ เนตรรังษี เด็กบ้านสวน อนุสรณ์งานฉาปนกิจ คุณพัทธ์ เนตรรังษี ณ วิกประยูรวงศาवास, และงานอีกจำนวนไม่น้อยของ ลาวัลย์ โชท มาระ

¹⁷⁵ เป็นข้อที่น่าสังเกตุว่า งานเขียนประเภทนี้จะกล่าวถึง เรื่องราวที่กระจุกตัวอยู่ในช่วงสมัยเดียวเท่านั้น มีปรากฏน้อยมากกว่ามีงานเขียนประเภทความหลังนี้ที่เขียนถึงช่วงเวลาอื่นแม้ว่าจะมีอยู่บ้างก็มักจะเป็นการบันทึกเหตุการณ์ทางการเมืองเป็นส่วนใหญ่ทั้งในงานของนักหนังสือพิมพ์เป็นค้ัน

¹⁷⁶ ลาวัลย์ โชทามาระ, ชีวิตชาวกรุงเมื่อค้อนศตวรรษมาแล้ว, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพร่พิทยา, 2527. หน้า 94

พื้นความหลัง นัยยะของความรู้สึกที่ว่า "มีสินค้า" "ร้อยสี่พันอย่าง" ก็คือ "ใครก็ได้" สามารถครอบครอง "สินค้าใครก็ได้" หากมีเงินซึ่งหมายถึงอำนาจซื้อเพียงพอ คั้งนั้น คำสรรพนามของลูกค้าที่ร้านค้าต่าง ๆ ไซ้ จึงกลายมาเป็นคำกลาง ๆ ที่สามารถหมายถึงคนทุกชั้น เช่น ท่าน¹⁷⁷ หรือไซ้หลายคำหลายสถานะภาพ เช่น "...กราบพุด กราบเรียนเชิญท่านมาชมเร็ว ของรับประทานได้สั่งเข้ามาใหม่..."¹⁷⁸ ในค้ำน ที่เห็นชัดเจนมากอีกค้ำนหนึ่งก็คือ ที่อยู่อาศัย จากเดิมที่วังเจ้านายเท่านั้นที่จะมีความโอ้อ่าสมฐานะ แต่เมื่อเศรษฐกิจแบบเงินตราได้ขยายตัวมากขึ้น รูปแบบความโอ้อ่าก็ได้ถูกถ่ายทอมาสร้างเป็นที่อยู่ของคนในระดับกว้างมากขึ้น ดังค้ำกล่าวที่ว่า

"...ผู้มีฐานะค้ำมักพุ่มเทกกับการสร้างที่อยู่อาศัยให้ใหญ่โตหรูหรา... มักเป็นค้ำ 2 ชั้นขนาดใหญ่ออริถึอปูน มีจำนวนห้องและเนื้อที่ ไซ้สอยมากเพราะมีจำนวนผู้อยู่อาศัยมาก บริเวณบ้านมีอาณาเขต กว้างขวางมีอาคารหลายหลังในบริเวณเดียวกัน... เริ่มแสดงให้เห็น ถึงการใช้บ้านเป็นเครื่องแสดงฐานะของเจ้าของยิ่งกว่าในยุคก่อน ๆ ...มีการตกแต่งประดับประค้ำ... ซึ่งเป็นสิ่งพุ่มเพอຍ ไม้มีความ จำเป็นในค้ำนโครงสร้างและประโยชน์ไซ้สอย แต่ก็เป็นสิ่งที่ลงทุน ทำกัน... สำหรับบ้านใหญ่... บางหลังมีการใช้รถม้าเป็นพาหนะ และ เริ่มมีการใช้รถยนต์ในหมู่ผู้มีฐานะค้ำ จึงค้องมีโรงเก็บม้า คอกม้า และโรงเก็บรถยนต์ในบริเวณบ้านค้วย..."¹⁷⁹

¹⁷⁷ อุมลวรรณ ปิตักณะโฆมิก และอวยพร พานิช วิวัฒนาการ ภาษาโฆมณในหนังสือพิมพ์ไทย (2387-2527) งานวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ลำค้ำบที่ 14 หน้า 62-68, 77-84, 93-100.

¹⁷⁸ ลาวลัถย์ โสค้ำมาระ ชีวิตชาวกรุงเมื่อก่อนศตวรรษมาแล้ว หน้า 131.

¹⁷⁹ บุสค้ำ ทิพทัส และมานพ พงศทัก, บ้านในกรุงเทพฯ (กรุงเทพฯ มหานคร : เอกสารวิจัยโครงการไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 408-410.

การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบเงินตราอันส่งผลทำให้มีความเท่าเทียมกันในการครอบครองสินค้าเกิดขึ้น ยังทำให้เกิดปรากฏการณ์บางอย่างที่ดูน่าจะเป็นเรื่องเฉพาะสำหรับบรรดากลุ่มเจ้านายเชื้อพระวงศ์ ซึ่งเดิมมันสามารถที่จะกระทำเป็นเรื่องเฉพาะได้ แต่เมื่อระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราได้ขยายตัวมากขึ้น ก็ทำให้เรื่องที่น่าจะเป็นเรื่องเฉพาะกลุ่มก็ไม่สามารถที่จะกระทำได้อีกต่อไป ดังเช่น สร้อยพระศอที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานให้แก่บรรดาเชื้อพระวงศ์ที่ขอพระราชทานชื่อ ซึ่งเมื่อพระองค์พระราชทานให้ก็จะพระราชทานเสมออีกขรมีพระปรมาภิไธยย่อว่า ร.ร. 6 ไว้ด้วย¹⁸⁰ ต่อมาไม่นานร้านทองก็จะทำที่ห้อยคอในรูปลักษณะเดียวกันออกมาขาย คือ รูปเสมานั้นเอง หากแต่ไม่มีพระปรมาภิไธยกำกับอยู่เท่านั้น และปรากฏว่าขายดีเป็นอันมาก¹⁸¹ ในขณะที่เดียวกันชนชั้นสูงเองก็ทราบถึงสถานะของตนเองที่ว่า หากปราศจากเงินตราสถานะภาพของตนเองก็ค่อยลง¹⁸² ดังนั้นเมื่อประกอบกับการเห็นความสำคัญของเงินตราจึงทำให้ชนชั้นสูง เช่น บรรดาเชื้อพระวงศ์ได้หันมาทำธุรกิจเพื่อหาเงินตรามากขึ้น¹⁸³

¹⁸⁰ ลาวีธย์ โขทามาระ, ชีวิตชาวกรุงเมื่อก่อนศตวรรษมาแล้ว, หน้า 136-139.

¹⁸¹ เรื่องเดียวกัน และนอกจากรูปเสมอ ก็ยังปรากฏการเลียนแบบสิ่งอื่น ๆ อีก.

¹⁸² ความรู้สึกดังกล่าวเป็นได้อย่างชัดเจนจากงานนวนิยายของ หม่อมเจ้าอากาศคำแดง เรื่อง "ละครแห่งชีวิต," "วิมานหลาย" และอีกหลาย ๆ เรื่องที่พระองค์ทรงนิพนธ์ขึ้น.

¹⁸³ ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, "การลงทุนทางเศรษฐกิจของเจ้านายไทย," ใน รวมบทความประวัติศาสตร์, ฉบับที่ 5, หน้า 54-93.

เนื่องจากสถานภาพของคนถูกวัดด้วยเงินตรามากขึ้น และชนชั้นสูงเป็นจำนวนมาก ไม่สามารถรักษาสถานภาพของตนไว้ได้ เนื่องจากไม่สามารถมีเงินตราไว้ครอบครอง ความพยายามที่จะรักษาสถานภาพเดิมของคนที่เคยเรียกว่า "ผู้ดี" นั้น จึงทำให้มีความคลี่คลายในความคิดเรื่อง "ผู้ดี" จากผู้ดีโดยชาติกำเนิด มาสู่ "ผู้ดี" โดยความประพฤติ ทั้งนี้โดยพยายามปฏิเสธความสำคัญของเงินตรา¹⁸⁴

เนื่องมาจากความเท่าเทียมกันในการครอบครองสินค้าอันหมายถึงสถานภาพของคนนั้นเกิดมาจากความสามารถของตนเอง จึงทำให้คนเหล่านี้แสดงความไม่พอใจต่อการถือยศถือศักดิ์ไว้อย่างชัดเจนในหนังสือพิมพ์ทางพาณิชย์ ในบทความที่ชื่อว่า "อย่าให้เงินไปจงดูแค่พอควร" ว่า¹⁸⁵

"...เรื่องการถือยศถือศักดิ์ก็ดู ๆ ชาวเราออกจะหนักมือ แต่ความจริงเกี่ยวกับค้อยังชั่วชั้น..."

ความสำนึกในศักยภาพของปัจเจกชนนั้น มิได้จำกัดอยู่เฉพาะในกลุ่มชนผู้ประกอบการธุรกิจเท่านั้น เนื่องจากการปะทะสังสรรค์ในสังคมที่ดูเหมือนว่าแคบเข้า ในความรู้สึกของคนในสังคม¹⁸⁶ จำนวนของหนังสือพิมพ์ที่ขยายตัวขึ้น ท่าทีการสื่อสารข่าวสารต่าง ๆ ในระหว่างกลุ่มชนทำให้การสื่อสารทางความคิดเป็นไปได้โดยง่าย หรือการสื่อสารกันโดยผ่านทางวารสารของกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เช่น วิทยาสาร ของกลุ่มอาชีพครู และระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรานั้นได้ก่อให้เกิดอาชีพใหม่ขึ้นมา ซึ่งเป็นอาชีพที่ก่ออาศัยศักยภาพของตนเองอย่างมหาศาล เช่น อาชีพนักประพันธ์ นักหนังสือพิมพ์ คิงได้กล่าวมาแล้ว

¹⁸⁴ ความเปลี่ยนแปลงทางความคิดนี้ได้จาก คอกไม้สัก ผู้ดี หอสมุดแห่งชาติ พ.ศ. 2524.

¹⁸⁵ สยามพาณิชย์ ปีที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2465 เล่มที่ 4 หน้า 1023.

¹⁸⁶ ดูรายละเอียดจาก พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ กำนันของหนังสือพิมพ์ : ปรากฏตาและคำบรรยาย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสรีมหาวิทยาลัยบรรณาคาร, 2516), หน้า 45 - 51.

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ใค้ก่อให้เกิดความสำนึกใน ศักยภาพของปัจเจกชนขึ้นมาในหมู่ราษฎรที่มีการดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความสามารถ ของตนเอง ความสำนึกนี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของความเปลี่ยนแปลงของสำนึกทาง ประวัติศาสตร์ และความสำนึกนี้เองเป็นรากฐานที่สำคัญเช่นกันที่ทำให้ผู้ที่มีความสำนึก นี้ปฏิบัติสวกรอบไคร่งทางความคิดที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์กำหนดไว้ หากปราศจาก รากฐานนี้ราษฎรก็คงจะสามารถที่จะยอมรับการกระทำขององค์อภิไคย์ได้ทุกประการ ไม่ว่าจะกระทำสิ่งเลวร้ายประการใด

กล่าวได้ว่าสำนึกเชิงปัจเจกชนนี้ใค้มีพลังแรงมากขึ้นในความรู้สึกนึกคิดของ ราษฎรเมื่อประกอบเข้ากับความคิดบางประการที่เป็นผลผลิตจากชนชั้นสูงซึ่งใค้ กระทำการ "ถ่ายทอก-ปลุกฝัง" ให้แก่ราษฎร เช่น ความคิดเรื่องชาติ ดังจะกล่าว ต่อไป

การขยายตัวของระบบราชการ

ระบบราชการแบบใหม่ใค้ได้รับการสถาปนาขึ้นในต้นรัชกาลที่ 5 และขยายตัว อย่างรวดเร็วใค้ มีพลวัตภายในที่ส่งผลให้ข้าราชการ เกิดมีความคิดที่ไม่ลงรอยกับ กรอบความคิดที่ชนชั้นนำถ่ายทอก-ปลุกฝัง หรืออาจกล่าวใค้ว่ามีพลวัตที่ไม่สอดคล้องกับ "การเมืองของราชวงศ์จักรี" หลายประการ ความไม่ลงรอยหรือไม่สอดคล้องนี้เอง เมื่อประกอบเข้ากับเงื่อนไขเฉพาะของการรวมกลุ่มของข้าราชการจึงทำให้เกิด ความเปลี่ยนแปลงของสำนึกทางประวัติศาสตร์ขึ้นในกลุ่มข้าราชการหลายกลุ่ม และมี ผลให้ข้าราชการเหล่านั้นเป็นกลุ่มนำในการ "กระทำการ" ที่มีความหมายอย่างยิ่ง ตามความสำนึกของพวกเขา

ประเด็นสำคัญที่สุดที่ควรทำความเข้าใจเป็นเบื้องต้นเกี่ยวกับพลวัตภายใน ระบบราชการที่ส่งผลให้ข้าราชการบางกลุ่มมีความคิดและความสำนึกแตกต่าง ไปจากที่ รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต้องการ ก็คือ การที่ระบบราชการสมัยใหม่ใค้เกิดขึ้นและดำรง อยู่ในสังคมที่ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราขยายตัว ซึ่งมีผลกระทบทั้งต่อตัวข้าราชการ โดยตรงและต่อความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างข้าราชการกับคนกลุ่มอื่นอาทิเพื่อนในสังคม ในส่วนที่กระทบต่อตัวข้าราชการโดยตรงนั้นภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงชักจูงกลุ่มอำนาจอ่อนหรือบันทอนฐานอำนาจของกลุ่มอำนาจอื่น และดึงอำนาจ

เข้าสู่ศูนย์กลางคลังไค้กล่าวมาแล้วในบทก่อน ก็ได้เกิดการให้ "เงินเคื่อน" แก่ข้าราชการโดยในระยะแรกจะให้เงินเคื่อนแก่ข้าราชการกระทรวงการคลังก่อนเพื่อแก้ปัญหาเรื่องการแสวงหารายได้แบบเดิมของข้าราชการที่มีหน้าที่เก็บรวบรวมภาษีให้แก่พระคลังสมบัติ ซึ่งทำให้พระคลังมหาสมบัติได้เงินภาษีไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย¹⁸⁷ ต่อจากนั้นการให้เงินเคื่อนแก่ข้าราชการก็ขยายไปสู่นายงานอื่น ๆ จนในปีพ.ศ. 2440 ก็ได้มีพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 กำหนดให้ข้าราชการรับเงินเคื่อนจากรัฐบาล อย่างไรก็ตามการกำหนดอัตราเงินเคื่อนข้าราชการเรียบร้อยสมบูรณ์ในอีกห้าปีต่อมาคือใน ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445)¹⁸⁸ จึงอาจสรุปได้ว่าหลังจากปี พ.ศ. 2445 ซึ่งเป็นปีที่การปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลได้รับการจัดขึ้นจนครบทุกมณฑลแล้วนั้น การให้เงินเคื่อนแก่ข้าราชการก็มีอยู่โดยทั่วไปแล้ว

การได้รับเงินเคื่อนเป็นค่าตอบแทนได้มีผลต่อความรู้สึกนึกคิดของข้าราชการอย่างมากทีเดียว เพราะข้าราชการเองก็ดำรงอยู่ในสังคมที่เงินตรากลายเป็นเครื่องวัดความสำเร็จหรือศักยภาพของคนและเงินตรากลายเป็นสื่อกลางในการดำรงชีวิตอย่างเต็มที่มากขึ้น จึงทำให้ข้าราชการจำนวนไม่น้อยที่มีความรู้สึกว่าเขาเองทำราชการก็เหมือนกับอาชีพอื่น ๆ คือ เป็นการเลี้ยงชีพด้วยตัวของตัวเอง ดังปรากฏในการปรารภของพระเจ้าพี่ยาเธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถที่สะท้อนให้เห็นความรู้สึกนี้ไว้ว่าฐานะของข้าราชการนั้น "...กวัดแกว่งอยู่ในระหว่างเป็นข้าแผ่นดินที่ท่านไซ้กับถูกจ้างที่ได้รับเงินเคื่อนและเบียดเบียนอุปการการตอบแทนงานการ..."¹⁸⁹ และพระองค์

¹⁸⁷ สุทธิพันธ์ จุทรานนท์, "การจัดเก็บภาษีอากรและผลกระทบต่อสังคมไทย พ.ศ. 2416 - 2475" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524),

¹⁸⁸ จักรกฤษณ์ นรินดิษฐการ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา คำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย, หน้า 326

¹⁸⁹ ก.พ. (ผู้รวบรวม), ประวัติ ก.พ. และการร่างพระราชบัญญัติ ข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2471 (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสารการพิมพ์, 2507), หน้า 192.

ทรงยอมรับว่า อัคราเงินเคื่อนที่เกี่ยวข้องอยู่กับยศและตำแหน่งนั้น "...เป็น เครื่องหมายความสามารถ หฤฯ เป็นราคาของข้าราชการพลเรือนที่นับโดยทาง ความสามารถ ส่วนราคาที่นับเป็นเงินนั้น...ย่อมปรากฏอีกทางหนึ่งคือ ในอัคราเงินเคื่อน ..."¹⁹⁰ หรือในปลายปี พ.ศ. 2474 ก็ได้มีกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ว่า ทหารและข้าราชการจะต้องรู้สึกดีว่าเป็น "ข้าแผ่นดิน" ไม่ใช่ "ลูกจ้าง"¹⁹¹ จะเห็นได้ว่าชนชั้นสูงนั้น มองเห็นว่าการได้เงินเคื่อนของข้าราชการ ทำให้ข้าราชการมีความรู้สึกว่าเป็นลูกจ้างที่ปราศจากความรู้สึกผูกพันกับผู้ให้เงินเคื่อน ในความเป็นจริงนั้นข้าราชการกลับรู้สึกว่าการได้รับเงินเคื่อนเป็นผลมาจากความสามารถ ในการปฏิบัติราชการของตน มิใช่การที่พระมหากษัตริย์ทรงพระกรุณาพระราชทาน ดังปรากฏในความเห็นของ "จันทราภา" ที่เสนอในหนังสือพิมพ์ไทยให้พิจารณา การเลื่อนชั้นเงินเคื่อนให้โดยให้ดูที่ผลงานที่ข้าราชการทำให้เกิดความก้าวหน้าแก่ บ้านเมือง ซึ่งมีความหมายอย่างชัดเจนว่าการได้รับเงินเคื่อนขึ้นเป็นผลสืบเนื่อง มาจากความสามารถของข้าราชการเอง

นอกเหนือไปจากความเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมธุรกิจที่ทำให้ข้าราชการ โดยทั่วไปไม่มีความรู้สึกว่าตนเองได้รับเงินเคื่อนด้วยการทำงานของตนมิใช่การ รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์อันเป็นรากฐานทางความคิดที่สำคัญของข้าราชการ สมัยนั้นแล้ว ยังมีปัจจัยอีกประการหนึ่งที่มีความหมายคือความรู้สึกนึกคิดของข้าราชการ คือ ผู้ที่จะเป็นข้าราชการ ใค้ นั้นจะต้องมีความรู้ในระดับหนึ่งดังปรากฏในระเบียบ ข้าราชการพลเรือนที่กำหนดคุณสมบัติความรู้ของผู้ที่จะสามารถเข้ารับราชการ¹⁹² ซึ่งใน

¹⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 192

¹⁹¹ "จ.ช.", ร.7 ก.1/37 "กระแสพระราชดำรัส" 8 พฤศจิกายน 2474 อ้างถึงใน นครินทร์ เมฆไตร์ ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการเปลี่ยนแปลง ระบอบการปกครองสยามระหว่างพ.ศ. 2470 - 2480 หน้า 78.

¹⁹² จันทราภา "การพิจารณาตำแหน่งเลื่อนชั้นเวลา ของเจ้าพนักงาน ปกครองท้องที่" หนังสือพิมพ์ไทย 1 ธันวาคม พ.ศ. 2470.

ความเป็นจริงก็ขัดแย้งกับรากฐานทางความคิดของชนชั้นสูงอยู่ที่เน้นหลักชาตินิยม แต่ก็ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงได้เนื่องจากราชการแบบใหม่จำเป็นต้องอาศัยผู้มีความรู้ คิงที่สมเด็จเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพทรงสะท้อนเอาไว้ว่า "...เมื่อต้องการคนใช้ จะประกาศโฆษณาให้มาสอบไล่แล้วคนที่ไม่เคยเห็นหน้ากัน เลยก็ให้เข้าสอบไล่ ยกตัวอย่างเช่น ยอมให้ลูกจีนในสำเพ็งเข้ารับราชการใน กระทรวงฯ ไม่ เพราะเจ้ากระทรวงบางคนยอมเป็นผู้รู้ความมั่นคงของตระกูล ถ้าเจ้ากระทรวงรับคนมีตระกูลแล้ว ก็ยอมมีคนที่มีความรู้อื่น..."¹⁹³ และ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า ทรงมีพระราชดำรัสตอบว่าถ้าจะ เน้นตระกูลแล้วเกรงจะมีคนนับหน้าจึงไม่สมควร เน้น¹⁹⁴ ดังนั้นจึงไม่ปรากฏว่าหลักชาตินิยมจะได้รับการ ปฏิบัติอย่างเต็มที่เพียงแต่ถูกเน้นมากขึ้น โดยที่ค่านิยมของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น องค์อธิปัตย์ไม่จำเป็นต้องเอาใจใส่ขุนนางหรือตระกูลขุนนางอย่างแต่ก่อนแล้ว¹⁹⁵ ดังนั้นหลักชาตินิยมจึง เน้นหรือให้ความสำคัญมากเฉพาะพระราชวงศ์เป็นส่วนใหญ่

ด้วยเหตุที่ข้าราชการส่วนใหญ่แล้วจะต้องมีความรู้ในระดับหนึ่งนี้เอง เมื่อ ประกอบกับมีความคิดอยู่แล้วว่าการที่ตนได้รับเงินเดือนนั้นเป็นผลมาจากการทำงานของตัวเอง จึงยิ่งทำให้ความสำนึกในศักยภาพของตนในฐานะปัจเจกชนมีพลังมากขึ้น ซึ่ง ได้แสดงออกในหลายด้านด้วยกัน เช่น การออกหนังสือที่เน้นทางด้านความรู้ในแต่ละ สายอาชีพ ดังปรากฏว่า ทหารมีหนังสือวารสาร ยุทธโภษ ตั้งแต่ปี พ.ศ. และ เสนาศึกษาและแม่วิทยาศาสตร์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2458 ข้าราชการกระทรวงธรรมการ มีหนังสือ วิทยาจารย์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2444 กระทรวงยุติธรรม มีหนังสือ และ วารสาร บทอันพิศ กุลพาหะ ธรรมศาสตร์วินิจนัย นิติสาส์น มโนสาร ปัญหาวิจนัย เป็นต้น การทำและเผยแพร่หนังสือทางวิชาการ เหล่านี้ล้วนวางอยู่บนความสำนึกในศักยภาพของตนในฐานะปัจเจกชนที่มุ่งจะแสวงหาความรู้พัฒนาตนเองต่อไปอีก หนังสือทางวิชาการ

¹⁹³ ก.พ. (รวบรวม) ประวัติ ก.พ. และการรวมพระราชบัญญัติ
ข้าราชการพลเรือน พุทธศักราช 2471, หน้า 195.

¹⁹⁴ เรื่องเดียวกัน

¹⁹⁵ ภายหลังจากการสถาปนารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว ถือได้ว่าขุนนางเองก็หมกมุ่นบทบาทไป

เหล่านี้ล้วนมีผู้เสพยาจำนวนหนึ่งทศอนข้างแน่นอน คงปรากฏในการพิมพ์รายชื่อสมาชิกประจำปีของหนังสือหนังสือ วิทยาคาร ที่มีรายชื่อซ้ำกับปีก่อน ๆ เป็นจำนวนมาก การทำและการเสพยาหนังสือทางวิชาการเหล่านี้ของข้าราชการทั้งหลายล้วนวางอยู่บนความสำนึกในศักยภาพของคนในฐานะปัจเจกชนอย่างเต็มเปี่ยมที่จะพัฒนาความรู้ของตนให้เพิ่มมากขึ้นด้วยตนเอง

หนังสือทางวิชาการเหล่านี้ มิได้จำกัดตัวอยู่เฉพาะสาขาวิชาความรู้เฉพาะเท่านั้น หากแต่ได้แทรกความรู้เรื่องต่าง ๆ นอกสาขาวิชาเฉพาะของคนไว้ด้วย ดังเช่น หนังสือวิทยาคาร ที่นำเรื่องเกี่ยวกับการค้าขายมาลงด้วย¹⁹⁷ ในหนังสือ นิตินิทัศน์ ปรีดี พนมยงค์ ก็ได้เขียนอธิบายความหมายของ "เศรษฐวิทยา" ไว้ และได้แสดงความคิดเห็นว่า ผู้ศึกษาวิชากฎหมายควรศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ด้วย¹⁹⁸ หรือ ใน เสนาศึกษาและแม่วิทยาสาสตร์ ก็ปรากฏมีการที่พิมพ์เรื่องบันเทิงคดี ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และความรู้ทางประวัติศาสตร์ด้วย ซึ่งมีความหมายไปในทำนองเดียวกับข้าราชการในกระทรวงต่าง ๆ เขียนบทความ ความคิดเห็นของตน ไปลงยังหนังสือพิมพ์ที่มีได้แยกสาขาวิชาแต่ประการใด เช่น "จันทราภา" (พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์) เขียนบทความลงหนังสือพิมพ์ไทยในหลายเรื่องหลายสาขาความรู้¹⁹⁹

¹⁹⁶ ดูรายชื่อสมาชิกของหนังสือวิทยาคารได้ใน วิทยาคาร เล่ม 5.

¹⁹⁷ คงปรากฏว่าได้นำเอาคำบรรยายของหลวงวิมเนศประสิทธิ์วิทย์ เรื่อง การค้าขาย มาสรุปไว้ใน วิทยาคาร เล่ม 5 ตารางที่ 20 หน้า 592 เป็นต้น.

¹⁹⁸ ปรีดี พนมยงค์ "คำอธิบายเศรษฐวิทยา" นิตินิทัศน์ ปีที่ 1 เล่มที่ 1 พ.ศ. 2471.

¹⁹⁹ พระยาสุนทรเทพกิจจารักษ์ ความเห็น "จันทราภา" คัดจากหนังสือพิมพ์ไทย พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พ.ศ. 2474.

"ศรทอง" (พระยาศรราชพิพัฒน์) ที่เขียนทั้ง เศรษฐศาสตร์และอื่น ๆ ในหนังสือพิมพ์ไทยใหม่²⁰⁰ อันมีนัยยะหมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมโดยรวมที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเอนักเชิงปัจเจกชนที่ยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยแต่ละคนมีความคิดความสนใจต่าง ๆ กันไป มิได้มุ่งการสื่อสารเฉพาะภายในกลุ่มอาชีพเท่านั้น ดังปรากฏว่า พระยาศรราชพิพัฒน์เองก็มีความสนิทสนมกับพ่อค้ามีชื่ออย่าง เอก วิสฤต²⁰¹ หรือ หลวงวิจิตรวาทการกับ ปรีดี พนมยงค์ ก็คุ้นเคยกันถึงขนาดที่หลวงวิจิตรวาทการเขียนคำอุทิศในหนังสือ ประวัติศาสตร์สากลของตนแก่ "ปรีดี พนมยงค์ เพื่อนผู้สามารถตายแทนกันได้"²⁰²

การเกิดความสำนึกในศักยภาพของคนของข้าราชการยังปรากฏในการปรากฏที่สำนักคณาจารย์สมาคม หรือตามที่ต่าง ๆ เช่น สถานีวิทยุ เป็นต้น โดยจุดมุ่งหมายของการจัดปรากฏนั้นก็เป็นที่แรกทีเดียวให้เห็นถึงความต้องการที่จะเพิ่มพูนศักยภาพของคนทั้งที่มีผู้กล่าวถึงไว้ว่า "...เรื่องที่เลือกเซอร์นั้นเป็นประโยชน์มาก...การที่ท่านผู้เลือกเซอร์ได้มาและได้เรื่อง...ก็เชื่อว่ามาเปิดช่องให้แลเห็นท่าเลกวาง อันเราจำจะต้องขยายตัวออกเพื่อความเจริญของบ้านเมือง..."²⁰³ รวมทั้งการเลือกองค์ปรากฏก็เลือกผู้ที่มีชื่อเสียงในทางต่าง ๆ ดังเช่น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ปรีดี พนมยงค์ หลวงวิจิตรวาทการ เป็นต้น ซึ่งคงเป็นการเลือกที่ผู้เลือกเชื่อว่าองค์ปรากฏเป็นผู้ที่สามารถที่จะถ่ายทอดความรู้ได้ และส่วนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความสำนึกในศักยภาพของคนในฐานะปัจเจกชนในที่นี้ คือ คำกล่าวขององค์ปรากฏคือ ปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวในเรื่อง ปัญหาเกี่ยวกับการลงอาชญาผู้กระทำผิดกฎหมาย โดยอธิบายถึงการป้องกันการทำผิดที่ไซ้การแก้ปัญหามาทางเศรษฐกิจไว้ ความว่า

²⁰⁰ ศรทอง (พระยาศรราชพิพัฒน์), ชีวิตของประเทศ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศรราช 2512.

²⁰¹ เอก วิสฤต, การเก็บเรือพาณิชย์ในประเทศไทย ม.ป.ท. พิมพ์เป็นที่ระลึกนายไป ศรราชพาณิชย์ ณ วัดมฤคทายวัน 27 มิถุนายน 2493 (คำนำ)

²⁰² หลวงวิจิตรวาทการ, ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 3 หน้า (คำอุทิศ)

²⁰³ "การคำชาย" ใน วิทยากรย์ เล่ม 5 ตอนที่ 20 หน้า 592

"...การบำรุงเผยแผ่ในทางเศรษฐกิจนั้น ก็จำต้องอาศัย
ชนหมู่มากและเอกชนเป็นรายบุคคล

สำหรับชนหมู่มากนั้น เกี่ยวแก่รัฐประศาสนโยบายของ
รัฐบาล ข้าพเจ้าจะไม่อาจเอื้อมไปพูดถึงว่า จะคงทำ
อย่างไร เพราะข้าพเจ้าไม่ใช่ทั้งตัวเป็นศาสตราจารย์ผู้พิเศษ
ข้าพเจ้ามาพูดฐานะเอกชน เพราะฉะนั้น จึงจะกล่าวแต่การบำรุง
เศรษฐกิจของเอกชน ซึ่งเป็นหน้าที่อันคนสามัญอาจปฏิบัติได้เท่านั้น"²⁰⁴

หรือการปรากฏา ของหลวงวิจิตรวาทการก็เป็นการเน้นให้ผู้พึงสำนึกในศักยภาพของตน
อย่างเต็มเปี่ยม ดังในการปรากฏาเรื่อง "ลักษณะของคน" แสดงโดยทางวิทยุ
กระจายเสียง ซึ่งเน้นไว้อย่างเด่นชัดว่า ลักษณะของคนนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง
แต่อย่างหนึ่งที่มีความสำคัญก็คือ การฝึกตนเอง²⁰⁵

การขยายตัวของระบบราชการก็มีส่วนทำให้ข้าราชการเกิดความสำนึกใน
ศักยภาพของตนด้วย กล่าวคือ เมื่อเริ่มสถาปนาระบบราชการแบบใหม่ในรัชกาลที่ 5
นั้น ได้เกิดความต้องการผู้มีความรู้ความสามารถแบบใหม่อันมีพื้นฐานอยู่บนการศึกษา
แผนใหม่ ปรากฏว่า ได้เกิดปัญหาขาดแคลนข้าราชการทั้งที่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการขาดคนที่มีความรู้ความสามารถมาใช้งาน
หลายต่อหลายครั้ง²⁰⁶ เมื่อจำเป็นต้องขยายระบบราชการเพื่อเป็นกลไกของ

²⁰⁴ปรีดี พนมยงค์ "ปรากฏาเรื่องปัญหาเกี่ยวกับการลงอาญาผู้กระทำผิด
กฎหมาย "ปรากฏา" ซึ่งแสดงที่สามัคยาจารย์สมาคม ทั้งแก่พ.ศ. 2470 ถึง 2474
(พระนคร : โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2474), หน้า 132.

²⁰⁵วิจิตรวาทการ หลวง "ลักษณะของคน ตอนที่ 1 - 4" รวมปรากฏา
ของหลวงวิจิตรวาทการ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2515), หน้า
139 - 189.

²⁰⁶ดังปรากฏอยู่ใน เอกสารจัดการศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว จัดทำโดย กรมการจังกงานฉลองวันเฉลิมถวัลย์ราชสมบัติครบ 100 ปี
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2511 (กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์คุรุสภา, 2522), หน้า 10, 91 เป็นต้น.

รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงทำให้ต้องเปิดโอกาสแก่คนทั่วไปมากขึ้นในการที่จะเข้ามาเป็นข้าราชการดังปรากฏว่า มีการผ่อนปรนหลักเกณฑ์ในการรับนักเรียนนายร้อยเพื่อที่จะได้คนมีความสามารถมาเป็นนายทหารอย่างเพียงพอในปี พ.ศ. 2445 โดยผู้สมัครเข้าเรียนไม่จำเป็นต้องเป็นผู้มีชาติวุฒิ²⁰⁷ ทำให้คนธรรมดาสามัญได้มีโอกาสเข้าเรียน ในส่วนราชการอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน คือ เปิดโอกาสมากขึ้นสำหรับใครก็ได้ที่มีความรู้ความสามารถที่จะสอบเข้ารับราชการ จะเห็นได้ว่าพระราชบัญญัติข้าราชการพลเรือนมิได้กำหนดชาติวุฒิของผู้ที่จะเป็นข้าราชการแต่อย่างใด ซึ่งบ่งชี้ว่าน่าจะมีการรับคนเข้าเป็นข้าราชการโดยไม่จำกัดชาติวุฒิมาตั้งแต่ช่วงก่อนหน้านั้นแล้ว ดังปรากฏว่ามีข้าราชการจำนวนมากในระยะก่อน พ.ศ. 2475 ที่มาจากครอบครัวคนธรรมดาสามัญ รวมทั้งหลวงวิจิตรวาทการซึ่งมาจากตระกูลที่ค่อนข้างยากจนในเมืองอุทัยธานี²⁰⁸ หลวงประดิษฐมนูธรรมที่มาจากตระกูลชาวนาที่อยุธยา²⁰⁹ และข้าราชการทหารและพลเรือนอีกหลายคนในคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 และคณะผู้ก่อการ พ.ศ. 2475 ด้วย

การเปิดโอกาสให้คนที่พินทุพหลากหลายเข้าสู่ระบบราชการได้น่าจะมีส่วนทำให้ข้าราชการที่มาจากครอบครัวคนธรรมดาสามัญได้เปรียบเทียบระหว่างตนเองกับข้าราชการที่มาจากครอบครัวชนชั้นสูง ซึ่งทำให้เกิดความกระตือรือร้นในศักยภาพของคนมากยิ่งขึ้น เพราะแม้ตระกูลจะ "ต่ำ" แต่ก็สามารถรับราชการในตำแหน่งที่

²⁰⁷ อัจฉราพร กุณฑิสัมย์, "กบฏ ร.ศ. 130 : ศึกษาการดำเนินการปฏิรูปทางการปกครอง...", หน้า

²⁰⁸ ประวิทย์ผลศรี หลวงวิจิตรวาทการ" - ใน วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 1 คณะรัฐมนตรีพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพลตรีหลวงวิจิตรวาทการ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 16 สิงหาคม 2505, หน้า 1 - 2.

²⁰⁹ ปรีดี พนมยงค์, ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบาลราษฎรปรีดี พนมยงค์ นิตยสาร นาดสุภา สัมภาษณ์รัฐบาลราษฎรปรีดี พนมยงค์ เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2525 (กรุงเทพมหานคร : โครงการปรีดี พนมยงค์ กับสังคมไทย , 2526) หน้า 20 - 21.

เท่ากันหรือสูงกว่า ผู้ที่มาจากตระกูล "สูง" ได้ หรือสามารถมีความรู้ความสามารถ ในการปฏิบัติราชการได้เช่นกัน ดังเช่นกลุ่มผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ได้เขียนบันทึก ซึ่ง แสดงถึงการรับรู้และเปรียบเทียบระหว่างคนระดับต่าง ๆ²¹⁰ ข้าราชการที่มีพื้นเพ ทางครอบครัวเป็นคนธรรมดาสามัญจึงน่าจะเป็นกลุ่มที่มีความสำนึกในศักยภาพของตน มากกว่าผู้ที่มาจากครอบครัวตระกูลสูง ทั้งนี้ของหลวงวิจิตรวาทการที่มีความสำนึก นี้สูงมากจนแปรเป็นความเชื่อในมหาบุรุษไป (ทั้งจะได้กล่าวในส่วนต่อไป)

อนึ่ง ในระบบราชการของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มี "ความขัดแย้งภายใน ระบบ" ที่สำคัญประการหนึ่งที่สำคัญกล่าวไว้ในที่นี้ คือ การที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ชิดเส้นแบ่งกลุ่มคนด้วยชาติกำเนิด ซึ่งในค่านหนึ่งส่งผลให้ระบบราชการเปิดโอกาสให้ คนที่มาจากตระกูลธรรมดาสามัญได้เข้าสู่ระบบราชการมากขึ้น ซึ่งทำให้เกิดคนที่สำนึกใน ศักยภาพของตนมากขึ้น แต่อีกค่านหนึ่งทำให้ข้าราชการที่มาจากตระกูลธรรมดาสามัญ เหล่านี้เกิดความไม่พอใจต่อผู้อ่านาจรรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์กล่าวคือ ถึงแม้คุณวุฒิ จะกลายเป็นคุณสมบัติอันสำคัญของข้าราชการ แต่ชาติวุฒิก็ถูกเน้นควบคู่กัน โดยหลัก ชาติวุฒิจะมีความสำคัญสูงสุดในการที่องค์อภิปักย์จะใช้ในการ "เลือก" หรือ "เลื่อน" คนมาดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ การให้ความสำคัญแก่ชาติวุฒิเป็นอันดับแรกสำหรับตำแหน่ง สูง ๆ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้คนที่มีโอกาส "เจริญก้าวหน้าในระบบราชการ" และ ใช้อำนาจในระบบราชการผลักดันให้ชาตินบ้านเมืองเจริญก้าวหน้าไปค่านั้น จำกัดตัวอยู่ ในวงที่แคบมาก เพราะในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์โครงสร้างของความสัมพันธ์ทาง สังคมเปลี่ยนไปจากสังคมจารีต โดยองค์อภิปักย์ทรงทำให้สังคมประกอบด้วยคนเพียง 2 ชั้นชั้น คือ พระราชวงศ์กับราษฎร ชุนนางซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของชนชั้นสูง หรือ "ชนชั้นมูลนายถูกลดสถานภาพให้เป็น "ข้าราชการ" ที่ต้องอยู่ภายใต้พระราชอำนาจ อย่างแท้จริง ดังนั้น ชาติวุฒิของคนจึงมีเพียง 2 ระดับ คือ พระราชวงศ์กับราษฎร ผลจากการใช้หลักชาติวุฒินี้ทำให้องค์อภิปักย์ ซึ่งมีอำนาจสูงสุดไม่จำเป็นต้องจำกัด การรับคนเข้าสู่ระบบราชการไว้เฉพาะในกลุ่มบุตรหลานชุนนางผู้มีตระกูลสูง สามารถ เปิดโอกาสให้คนที่มาจากครอบครัวธรรมดาสามัญเข้าสู่ระบบราชการเพื่อให้ได้คนมาใช้

²¹⁰ ร.ศ. เทวัญ ศรีจันทร์ และ ร.ศ. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. 130, หน้า 54-66.

ในราชการอย่างเพียงพอ ขณะเดียวกันก็สามารถเลือกพระราชวงศ์ ซึ่งถือว่ามี
 ชาติภูมิสูงมากำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ได้ พระราชวงศ์จึงได้รับสิทธิต่าง ๆ มากขึ้น
 ไม่ว่าจะเป็นทางสังคมหรือการเมือง ดังปรากฏการอธิบายโครงสร้างทางสังคมที่
 แบ่งพระราชวงศ์ให้เป็นกลุ่มที่อยู่สูงสุดในแบบเวียนต่าง ๆ ซึ่งนำมาสู่การปฏิบัติจริง
 ในสังคมด้วย หรือทางด้านการเมืองการปกครองพระราชวงศ์ก็มักจะได้รับตำแหน่ง
 ในระดับสูงที่สุดเป็นส่วนใหญ่ แม้ว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงอยู่บ้างในรัชกาลที่ 6 แต่
 จะเห็นได้ว่า พระราชวงศ์ที่มีอำนาจมากเกินไป เช่น สมเด็จฯ กรมพระยาดำรง
 ราชานุภาพเท่านั้นที่ทรงขัดแย้งกับองค์อัครราชกุมารจนต้องทรงถอนตัวออกมา พระราชวงศ์
 โดยทั่วไปยังทรงมีสถานะทางการเมืองที่เด่นที่สุดอยู่ และมีอำนาจสูงมากขึ้นตามเดิม
 ในรัชกาลที่ 7 ดังเป็นที่ทราบกันคืออยู่แล้ว

ด้วย "ความขัดแย้งภายในระบบ" ดังที่ได้กล่าวมา ได้ทำให้ข้าราชการ
 ส่วนใหญ่อยู่ในสถานะที่ต่ำกว่าพระราชวงศ์อย่างมากทีเดียว จึงทำให้คานหนึ่ง
 ข้าราชการเหล่านี้ไม่พอใจการใช้อำนาจแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่ แม้ว่าบางกลุ่ม
 อาจยอมรับสภาพ แต่ก็ไม่ขัดขวางผู้ที่คิดจะกระทำการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง
 ดังปรากฏในคำบอกเล่าของผู้มีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475
 ท่านหนึ่งที่ได้ชักชวนเพื่อน นายทหารให้เข้าร่วมในการเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งนั้น
 แม้นายทหารท่านนั้นจะปฏิเสธแต่ก็ได้ให้คำมั่นสัญญาว่าจะไม่นำเรื่องนี้ไปบอกผู้ใด²¹¹

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อความรู้สึกนึกคิดของข้าราชการโดย
 ทำให้ความสำนึกในศักยภาพของคณนิกกลายเป็นความสำนึกที่มีเป้าหมายชัดเจนว่าจะ
 ใช้ศักยภาพที่มีอยู่เพื่อบรรลุเป้าหมายอะไร นั่นคือ การที่ระบบราชการที่ข้าราชการ
 ผูกพันกันอยู่อย่างมากรุนั้นเป็นระบบที่ถือกำเนิดมาจากสำนักทางประวัติศาสตร์ของ
 องค์อัครราชกุมารที่จะทำความเจริญให้แก่ "ชาติ" และ "บ้านเมือง" โดยระบบราชการ
 มีฐานะเป็นเครื่องมือในการสร้างหรือทำสิ่งต่าง ๆ ที่องค์อัครราชกุมารพระราชดำริว่า

²¹¹ ดังปรากฏในคำบอกเล่าของ พระบัญชาคุณ ปุณณะรังโส (อดีต พล.ท.ท.
 ชลอ ศรีศรากร), "ทำไมจึงเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475," วารสาร
ธรรมศาสตร์ 13 (มีนาคม 2527). 85-87.

จะทำให้ "ชาติ" และ "บ้านเมือง" เจริญก้าวหน้าขึ้น เช่น กระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีข้าราชการอันกว้างขวาง ข้าราชการกระทรวงนี้ทั้งที่อยู่ในส่วนกลาง และที่กระจายอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ มีหน้าที่สำคัญ คือ ทำให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข ซึ่งมีความหมายว่าจะต้องทำให้ราษฎรมีภูมิต่างท่ามาหากินดีขึ้น และอยู่ดีกินดีขึ้นด้วย²¹² หรือกระทรวงธรรมการก็มีเป้าหมายที่จะทำให้ราษฎรมีความรู้และสามารถใช้ความรู้ในวิชาชีพไปท่ามาหากินตลอดจนใช้ความรู้ในการท่าสิ่งต่าง ๆ ที่จะทำให้ตนเองและชาติบ้านเมืองเจริญก้าวหน้าขึ้น²¹³ เป็นต้น การที่ข้าราชการทั้งหลายอยู่ในระบบที่ขับเคลื่อนไปในทิศทางที่เด่นชัด ดังกล่าวมานี้ อีกทั้งสังคมโดยส่วนรวมก็ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของกระแสความคิดเดียวกัน²¹⁴ ข้าราชการซึ่งมีความสำนึกในศักยภาพของคนจึงมิได้มุ่งจะบรรลุความสำเร็จเฉพาะตัวของเขาเองเท่านั้น หากแต่มีเป้าหมายที่จะกระทำการต่าง ๆ ให้ชาติบ้านเมืองซึ่งครอบคลุมถึงบรรดาราษฎรด้วย ให้มีความเจริญก้าวหน้าขึ้น ความสำนึกเช่นนั้นสะท้อนให้เห็นได้อย่างชัดเจนในกรณีของคณะนายทหารซึ่งลุกขึ้นก่อการในปี ร.ศ. 130 หรือในวารสาร วิทยาจารย์ ของข้าราชการครู ซึ่งปรากฏบทความที่กล่าวถึงความสำคัญของการที่ครูจะต้องเพิ่มพูนความรู้ความสามารถของคนเพื่อนำไปช่วยให้นักเรียนและชาติบ้านเมืองบรรลุความเจริญก้าวหน้าอยู่เสมอ²¹⁵ ความสำนึกของข้าราชการซึ่งมองเห็นศักยภาพของคนและมีจุดมุ่งหมายที่จะใช้ศักยภาพนั้นให้เกิดความเจริญก้าวหน้าแก่ตนเองและส่วนรวมนี้เอง จะกลายเป็นรากฐานอันหนึ่งของสำนักทางประวัติศาสตร์ของ "สามัญชน" อันเป็นสำนักทางประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงไปจากสำนักที่ชนชั้นนำแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์พยายามด้ายทอก-ปลูกฝัง

²¹² พระยาเกรียงไกรกระบวนยุทธ, ปกครอง เล่ม 1 (พระนคร : โรงพิมพ์ศิริเจริญ, ร.ศ. 124) หน้า 1 (คำนำ).

²¹³ วาภูมิ โอสถารมย์, "การศึกษาในสังคมไทย...", บทที่ 3.

²¹⁴ ไปรกฤษ์วัชร์ "การเมืองในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์" และ "การเร้าสำนึกของราษฎรโดยรัฐ"

²¹⁵ ไปรกฤษ์ วิทยาจารย์. ปี 2473.

ขณะเดียวกันการดำรงอยู่ของข้าราชการในฐานะเครื่องมือของระบบ ก็มีผลที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ทำให้ความสำนึกเชิงปัจเจกชนของข้าราชการนั้นมีข้อจำกัดอยู่ โดยที่ข้าราชการสำนึกว่าคนเท่านั้นที่มีศักยภาพที่จะ "สร้างความเจริญ" ให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและชาติบ้านเมือง แคมิได้เชื่อมั่นในศักยภาพของราษฎรทั่วไป ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากสาเหตุสำคัญคือในระบบราชการแบบใหม่นี้จะแบ่งอำนาจหน้าที่ลบล้างกันไปตามสายบังคับบัญชา อำนาจหน้าที่เหล่านั้นล้วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนทั่ว ๆ ไป เช่น การเก็บภาษี การป้องกันโจรผู้ร้ายการดูแลการเพาะปลูก การป้องกันประเทศ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นอำนาจหน้าที่ที่ผู้จัดการให้แก่ราษฎรหรือชุมชน จึงทำให้ข้าราชการส่วนมากแล้วมีทัศนคติต่อราษฎรทั่วไปไม่แตกต่างไปจากองค์อธิปัตย์เท่าใดนัก เช่น ทัศนคติของพระยาทรงสุรเดช²¹⁶ ประยูร ภมรมนตรี²¹⁷ นายทหารหนุ่มที่ก่อการในร.ศ. 130²¹⁸ ที่ยังมองว่าราษฎรยังคงไม่สามารถที่จะจัดการสิ่งใดได้ด้วยตัวราษฎรเอง ต้องมีผู้ที่มีความสามารถเป็นผู้จัดการให้ หรือแม้กระทั่งปรีดี พนมยงค์ เองก็ยังคงมีทัศนคติต่อราษฎรไปในทำนองเดียวกัน²¹⁹

²¹⁶ นรนิติ เศรษฐบุตร และชาญวิทย์ เกษตรศิริ บันทึกพระยาทรงสุรเดช (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์)

²¹⁷ ประยูร ภมรมนตรี "การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475" ใน เบื้องแรกประชาธิปไตย : บันทึกความทรงจำของผู้อยู่ในเหตุการณ์สมัย พ.ศ. 2475 - 2500 (กรุงเทพฯ : สมาคมนักข่าวแห่งประเทศไทย รวบรวมจัดพิมพ์ 2516).

²¹⁸ ร.ศ. เจริญศรีจันทร์ และร.ศ. เนตร พูนวิวัฒน์ กบฏ ร.ศ. 130 กรุงเทพฯ : เจริญการพิมพ์.

²¹⁹ ทัศนคติของปรีดี พนมยงค์ ใ้ในการเสนอ "เค้าโครงเศรษฐกิจ" ที่เน้นบทบาทที่จะทำให้แก่ราษฎร และจากการร่างรัฐธรรมนูญที่ให้มีสมาชิกประเภทที่ 2 ที่มาจากการแต่งตั้ง.

การที่ข้าราชการเป็นผู้ที่มีอำนาจในการจัดการสิ่งต่าง ๆ แม้ว่าจะมีอำนาจมากน้อยแล้วแต่ตำแหน่งหน้าที่เฉพาะของตนเอง แต่ก็ทำให้ความสำนึกเชิงปัจเจกชนของข้าราชการนั้นมีได้มีความหมายเต็มรูปแบบคือ มิได้เชื่อว่า ในขณะนั้นปัจเจกบุคคลทุกคนมีศักยภาพที่เท่าเทียมกันไปหมด หากแต่ในค่านหนึ่งยอมรับความเป็นมนุษย์ของทุกคนว่าเป็นมนุษย์เช่นเดียวกันแต่เป็นมนุษย์ที่มีศักยภาพไม่เท่าเทียมกัน และยังต้องพึงผู้ที่มีศักยภาพที่สูงกว่า ดังปรากฏในการสะท้อนความรู้สึกนึกคิดของข้าราชการเองที่คิดว่าหน้าที่สำคัญของข้าราชการปกครองประการหนึ่งคือ การบำรุงและอบรมสั่งสอนทั้งผู้ใต้บังคับบัญชาและประชาชน²²⁰ หรือการที่คิดว่าข้าราชการนั้น "...ผู้บำเหน็จ บำรุงสุข..." แก่ประชาชนของหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์²²¹

ตัวอย่างของคำกล่าวที่สะท้อนถึงการมองไม่เห็นศักยภาพของราษฎรทั่วไปอย่างชัดเจนคือ คำกล่าวของพระยาทรงสุรเดช ที่ว่า

...ความที่มิคนเข้าใจว่าที่เกิดปฏิวัติเนื่องมาจากการเพิ่มภาษีอากร และความยากจนคนแคบของราษฎรนั้น ไม่มีมูลความจริงเลย ราษฎรกลัวเจ้ากสิวนายของเขาทั้งหมดยังกับหนูกลัวแมว ลำพังราษฎรจะไม่มีปัญญาคิดปลกแตกได้เลย และ ไม่มีใครกล้าชักชวนกันเป็นพวกได้ แม้จะต้องออกตาย เพราะความยากจนก็ทนออกตาย กับที่กล่าวกันว่า การปฏิวัติครั้งนี้ยอมต้องรวมรินอยู่เอง เพราะราษฎรมีความต้องการพร้อมอยู่แล้ว ก็ไม่ถูกต้องอีกเหมือนกัน แม้ทุกวันนี้ (พ.ศ. 2482) ราษฎรก็ไม่กระจางแจ้ง เรื่องระเบียบการปกครองเลย ทั้งที่โฆษณาและมีคนไปชี้แจงให้ฟังเสมอ ๆ อัยว่าแต่ราษฎรชวาวาเลย แม้แต่พวกข้าราชการเองก็มีจำนวนอีกไม่น้อยที่ไม่เข้าใจวิธีการปกครอง...²²²

²²⁰ พระยาเกรียงไกรกระบวนยุทธ, ปกครอง เล่ม 1 หน้า 1 - 2

²²¹ หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ "ผู้บำเหน็จบำรุงสุข" ใน ที่ระลึกวันสถาปนากระทรวงมหาดไทย 11 เมษายน 2508 (พระนคร : โรงพิมพ์มหาดไทย) หน้า 46-49

²²² นรนิติ เศรษฐบุตร และชาญวิทย์ เกษตรศิริ บันทึกพระยาทรงสุรเดช หน้า 24-25.

ด้วยข้อจำกัดของความสำนึกในศักยภาพและความสามารถของราษฎร เช่น ที่ได้กล่าวมาข้างต้น จึงไม่น่าประหลาดใจอันใดที่ข้าราชการอย่างหลวงวิจิตรวาทการ ได้เขียนหนังสือเล่มหนึ่งว่าด้วยชีวิตของบุคคลที่ยิ่งใหญ่ที่ท่า "อะไร" ทั่วโลก ในเรื่อง มหาบุรุษ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นหนังสือชายค้ออีกเล่มหนึ่งของผู้เขียน²²³ ซึ่งแนวคิดพื้นฐานของหนังสือเล่มนี้ก็คือความเชื่อในมนุษย์ผู้มีศักยภาพมากกว่าผู้อื่น "มหาบุรุษ" ในความคิดของคนในระยะก่อน ปีพ.ศ. 2475 สะท้อนให้เห็นในงานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการ ถึงความว่า

...เมื่อพูดถึงความยิ่งใหญ่ โดยเฉพาะความยิ่งใหญ่ของคน ความคิดของเรามักจะแล่นไปถึงความมีอำนาจวาสนา, การอยู่ในฐานะที่สูงที่สำคัญ, การมีอำนาจบังคับบัญชาคน, การมีสิทธิทำอะไรตามใจตัว หรืออย่างน้อยก็มีสิทธิทำอะไรที่ตนเห็นว่าเป็นทางดี กล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือความยิ่งใหญ่ที่เรานึกถึงก่อนอย่างอื่นนั้น ได้แก่ ความยิ่งใหญ่ทางฐานะันคร เช่นการเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงอำนาจใหญ่หลวง...การเป็นประมุขของรัฐ...หรือเป็นอะไรที่มีอำนาจบังคับบัญชาอย่างสูง ยังสามารถจะทำอะไรตามใจตนได้ทุกอย่าง ก็ยิ่งเป็นดี...²²⁴

แนวความคิดเกี่ยวกับ "มหาบุรุษ" เช่นนี้จะมีผลอย่างมากต่อสำนักทางประวัติศาสตร์ของข้าราชการและราษฎรในเวลานั้น และเวลาต่อมาอีกนาน

²²³หลวงวิจิตรวาทการ, มหาบุรุษ, ม.ป.ท. 2471.

²²⁴หลวงวิจิตรได้ยอมรับว่าตนเองมีความคิดเห็นดังที่กล่าวไว้นี้ในขณะที่เขียน "มหาบุรุษ" ดู หลวงวิจิตรวาทการ, กุศโลบายสร้างความยิ่งใหญ่ (กรุงเทพมหานคร: เสริมวิทย์บรรณาการ, 2512), หน้า 1-3.

ความเปลี่ยนแปลงของสำนักทางประวัติศาสตร์

หลังจากที่ชนชั้นนำซึ่งเชื่อว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้กำหนดวิถีของประวัติศาสตร์ได้สถาปนารัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ขึ้นแล้ว ก็ได้กระทำการในหลายแนวทางที่จะทำให้ราษฎรมีความสำนึกเช่นนั้นด้วย แต่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ข้าราชการและราษฎรที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา ก็ได้เกิดมีความสำนึกในศักยภาพของตนและความสำนึกเชิงปัจเจกชนขึ้นมา ดังกล่าวมาแล้ว²²⁵ การเกิดมีความสำนึกเช่นนี้ยังผลให้การรับรู้ประวัติศาสตร์ของข้าราชการและราษฎรเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไป และทำให้มี "สำนักทางประวัติศาสตร์" ที่แตกต่างไปจากสำนักทางประวัติศาสตร์ที่ชนชั้นนำพยายามปลูกฝัง-ถ่ายทอด ความเปลี่ยนแปลงของสำนักทางประวัติศาสตร์ในหมู่ข้าราชการและราษฎรนี้เองที่กลายเป็นพลังทางภูมิปัญญาที่ผลักดันให้ข้าราชการกลุ่มหนึ่งกระทำการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองใน พ.ศ. 2475

การศึกษาในที่นี้จะแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น คือ การเร้าสำนักข้าราชการและราษฎรโดยรัฐ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างความรู้สึกนึกคิดของข้าราชการและราษฎรกับการถ่ายทอด-ปลูกฝังทางความคิดของรัฐ อันจะนำมาสู่ประเด็นที่ 2 คือ ความเปลี่ยนแปลงในการรับรู้ประวัติศาสตร์ในหมู่ข้าราชการและราษฎร และประเด็นที่ 3 คือ สำนักทางประวัติศาสตร์กับการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง พ.ศ. 2475

การเร้าสำนักข้าราชการและราษฎรโดยรัฐ

โดยทั่วไปการศึกษาที่ว่าด้วยการเร้าสำนักข้าราชการและราษฎรโดยรัฐนั้นมักจะพิจารณาจากทางด้านการถ่ายทอด-ปลูกฝังของรัฐเพียงด้านเดียวจึงมักจะอธิบายไม่ได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงทางความคิดที่เกิดขึ้นในหมู่ข้าราชการและราษฎร เกิดขึ้นได้อย่างไร ในที่นี้จึงจะศึกษาถึงการเร้าสำนักข้าราชการและราษฎรของรัฐในแนวที่ว่า

²²⁵โปรดดูหัวข้อ "ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองกับการเกิดความรู้สึกเชิงปัจเจกชน"

ส่วนใดของการเว้นที่ข้าราชการและราษฎรรับไว้ และส่วนใดที่ข้าราชการและราษฎรไม่ยอมรับ เพราะเหตุใด โดยจะพิจารณาจากในส่วนของข้าราชการและราษฎรเองทั้งทางความรู้สึคนึกคิดและประสบการณ์ที่ได้รับจากชีวิตการดำรงอยู่ว่าสอดคล้องหรือขัดแย้งประการใดกับโครงการทางความคิดที่รัฐได้ถ่ายทอดและปลูกฝังจากการพิจารณาในลักษณะนี้จะทำให้เข้าใจถึงความคิดของข้าราชการและราษฎร²²⁶ ที่เปลี่ยนแปลงมาได้ชัดเจนมากขึ้น

ความคิดของชนชั้นนำแห่งรัฐนั้นมิได้เกิดขึ้นโดยปราศจากรากฐานความเป็นจริงของสภาพแวดล้อมทางสังคม เพียงแค่เป็นการสรุปหรืออธิบายสภาพแวดล้อมจากแง่มุมของมนุษย์ที่ดำรงอยู่ในสถานภาพทางอำนาจและเศรษฐกิจแบบหนึ่งที่แตกต่างจากคนทั่วไปในสังคม ดังนั้นความคิดบางประการบางด้านที่รัฐถ่ายทอด-ปลูกฝัง ก็สามารถที่จะสื่อสารทำให้ข้าราชการและราษฎรยอมรับและเห็นจริงจังกว้าง เพราะข้าราชการและราษฎรก็ดำรงอยู่ในสังคมเดียวกันกับชนชั้นนำ แต่ความคิดบางประการบางด้านก็จะไม่สามารถสื่อสารทำให้ข้าราชการและราษฎรยอมรับเพราะเป็นการสรุปหรืออธิบายมาจากแง่มุมของคนที่อยู่ในสถานภาพซึ่งแตกต่างกันเกินไป เราไม่อาจจะปฏิเสธทั้งหมดที่รัฐถ่ายทอดปลูกฝังว่าข้าราชการและราษฎร ไม่ยอมรับเลย และในทางกลับกันก็ไม่สามารถที่จะกล่าวได้ว่าข้าราชการและราษฎรยอมรับความคิดทุกประการที่รัฐถ่ายทอดและปลูกฝัง

ความคิดที่รัฐถ่ายทอดและปลูกฝังที่กลายมาเป็นความคิดที่มีพลังอย่างไพศาล ในหมู่ข้าราชการและราษฎร คือ ความคิดเรื่อง "ชาติ" มีงานวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาเรื่องนี้ แต่โดยมากแล้วมักลงความเห็นว่า การที่ข้าราชการและราษฎรมีความสำนึกในเรื่อง "ชาติ" อย่างมากนั้นเป็นผลมาจากการไว้สำนึกขององค์อัครบิดรพระองค์หนึ่ง คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในที่นี้มีได้ปฏิเสธบทบาทของพระองค์เรื่องนี้ หากจะต้องวางบทบาทนี้ไว้ในบริบทของสังคมไทยถูกต้อง จึงจะทำให้เราเข้าใจในความคิดที่ทรงพลังเช่นนี้ได้

²²⁶ หมายถึง "ข้าราชการและราษฎร" กลุ่มที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวพันโดยตรงกับระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา.

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ความคิดเรื่อง "ชาติ" เริ่มปรากฏชัดเจนใน รัชกาลที่ 5 โดยมีรากฐานทางความคิดคือ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจมาสู่ ระบบเงินตรา ความเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้ชนชั้นนำในสมัยนั้นตระหนักถึงความสำคัญ ของราษฎรมากยิ่งขึ้น และนำมาสู่ความสำนึกในความสำคัญของ "ผลรวมของ หน่วยย่อย" ที่ประกอบกันขึ้นมาจากรุ่นนี้เองจึงทำให้เกิดคำที่มีความหมายเป็น นามธรรมมาแทนความหมายของผลรวมของหน่วยย่อยคือคำว่า "ชาติ" ซึ่งต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ ทรงดำรงอยู่ในสังคมเศรษฐกิจแบบเดียวกัน ก็ได้นำมาย้ำหรือเน้นมากขึ้นโดยผ่านสื่อต่าง ๆ สู่ข้าราชการและราษฎร²²⁷

ในขณะที่เกี่ยวกับที่ในหมูชนชั้นสูง ได้ปรากฏการก่อรูปของความคิดเรื่อง "ชาติ" ข้าราชการและราษฎรจำนวนหนึ่งก็ได้มีส่วนสัมพันธ์อยู่กับระบบเศรษฐกิจสังคม แบบเงินตรานี้ด้วย²²⁸ การดำรงชีวิตอยู่ของข้าราชการและราษฎร เหล่านี้จำเป็นต้อง พึ่งพากันมากขึ้นตามลำดับ แม้ว่าจะเป็นการพึ่งพาในรูปของการซื้อขายแต่ก็มีผลต่อ ความคิดของข้าราชการและราษฎรว่าทุก ๆ ส่วนหรือทุก ๆ อาชีพจำเป็นต้องอาศัย กัน ดังเช่น การตั้งโรงงานก็จะทำให้คนมีงานทำซึ่งผู้จัดการของโรงงานแห่งหนึ่ง ได้แสดงความเห็นไว้ว่า "...ความจริงบริษัทของข้าพเจ้ามีความมุ่งหมายที่เป็น ข้อใหญ่ใจความคือ ประารถนาจะให้มีการอุตสาหกรรมด้าวรขึ้นในประเทศสยามให้ กรรมกรไทยและจีนได้มีงานทำ..."²²⁹ หรือการอธิบายว่าถ้าขยายการค้าค้านหนึ่ง แล้วก็จะทำให้ส่วนอื่น ๆ รวมทั้งสาธาณะประโยชน์มีผลดีไปด้วย ดังปรากฏในความ พยายามเร่งรัฐบาลให้ขยายการค้ากับสิงคโปร์ในหนังสือพิมพ์เชิงธุรกิจ สยามพานิช²³⁰

²²⁷ ไปรคณูหัวข้อ "รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์กับการเกิดสำนึกเชิงปัจเจกชน".

²²⁸ ไปรคณูหัวข้อ "การขยายตัวของเศรษฐกิจแบบเงินตรา".

²²⁹ "บทสัมภาษณ์นายเฮ็งฮอง แซ่ฮง", หนังสือพิมพ์เคลิเมนต์ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2472.

²³⁰ "สิงคโปร์ต้องการอาหารจากสยามมาก", หนังสือพิมพ์สยามพานิช ปีที่ 2 เล่มที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2465.

ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าคนเหล่านี้มองเห็นถึงผลรวมอันจะเกิดมาจากหน่วยย่อยต่าง ๆ นอกจากราษฎรที่เป็นผู้ประกอบการอิสระแล้ว ข้าราชการก็ได้มีการแสดงความคิดเห็นออกมาในทำนองเดียวกันอย่างมากมาย มหาอำมาตย์ตรีพระยาทุษยันทรงสดุชก็ได้เขียนไว้ในหนังสือชื่อว่า ช่วยตัวแลช่วยชาติ²³¹ "ศรทอง" ก็ได้ชี้ให้เห็นถึงความคิดนี้ใน ชีวิตของประเทศ²³² หรือช่วงเวลาก่อนที่รัชกาลที่ 6 จะทรงเน้นความคิดเรื่อง "ชาติ" ก็มีกลุ่มทหารหนุ่มแสดงความคิดเห็นอย่างชัดเจนว่ากลุ่มของคนให้ความสำคัญแก่ผลรวมของหน่วยย่อยเช่นนี้ ใน บันทึกเรื่องความเจริญและความเสื่อมชามของประเทศ²³³

ด้วยการที่ข้าราชการและราษฎรทั้งหลายดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบเดียวกันในสังคมเดียวกันกับชนชั้นสูง จึงทำให้ข้าราชการเหล่านี้สามารถที่จะรับความคิดที่ถ่ายทอดและปลูกฝังในเรื่องนี้จากรัฐได้อย่างเต็มเปี่ยม และความคิดนี้ก็ได้อาจกลายเป็นความคิดที่มีพลังอย่างไพศาลที่กำหนดพฤติกรรมของข้าราชการและราษฎรในเวลาต่อมา หากปราศจากความเป็นจริงทางสังคมรองรับอยู่ การถ่ายทอดความคิดของชนชั้นสูงก็คงจะไม่บังเกิดผล ประกอบกับในช่วงเวลานั้นเป็นช่วงเวลาที่รัฐสยามได้กลายเป็นรัฐที่มีขอบเขตพื้นที่ที่ชัดเจนท่ามกลางรัฐอื่น ๆ ที่มีขอบเขตพื้นที่แน่นอนที่อยู่รอบ ๆ การสื่อสารภายในสังคมที่จะยังผลต่อการรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ของข้าราชการและราษฎร เช่น หนังสือพิมพ์ ก็เป็นการสื่อสารที่เห็นความเป็นชาติหรือประเทศต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่บอกย้ำความคิดเรื่อง "ชาติ" ของข้าราชการและราษฎรให้แจ่มชัดขึ้นตามลำดับ

²³¹ มหาอำมาตย์ตรี พระยาทุษยันทรงสดุช, ช่วยตัวแลช่วยชาติ มหาอำมาตย์ตรี พระยาสุรพกิจเกษมการ พิมพ์แจกในการกรณิพระราชนาน ๗. วัดอินทาราม พ.ศ. 2470 (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒนาการ, 2470).

²³² "ศรทอง" (พระยาสุรภักย์พิพัฒน์), ชีวิตของประเทศ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มิตรนราการพิมพ์, 2512).

²³³ ไปรกฏ "ภาคผนวก" ใน อัจฉราพร กมุทพิสมัย, "กบฏ ร.ศ.130 : ศึกษากรณีการปฏิรูปการปกครอง...".

แต่อย่างไรก็ตาม การกล่าวเฉพาะความคิดเรื่อง "ชาติ" ว่าเป็นความคิดที่มีพลังในการผลักดันมนุษย์ให้กระทำสิ่งใดเพียงประการเดียวก็เป็น การมองข้ามความเป็นจริงไป เพราะความคิดเรื่อง "ชาติ" นั้นมิได้แยกออกจากความคิดอื่น ๆ ของคนในสังคมในขณะนั้นและอาจกล่าวได้ว่า ความคิดเรื่อง "ชาติ" นี้เกิดขึ้นมาพร้อมกับความคิดอื่น ๆ อีก เช่น ความคิดทางเวลา เป็นต้น แต่การแยกหยิบยกขึ้นมากล่าวไว้เป็นประเด็นในที่นี้ก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นว่า ความคิดหรือการกระทำใด ๆ ก็ตามของรัฐนั้นจะสัมฤทธิ์ผลมากน้อยจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ ความจริงทางสังคมรองรับอยู่ ซึ่งความท่านองนั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้สะท้อนเอาไว้ว่าถ้าผู้ใดคาดการณ์ความเป็นจริงทางสังคมนี้ได้และกระทำสิ่งใด ๆ ได้อย่างสอดคล้องแล้ว ผู้นั้นก็จะเป็น "state man" ที่เคียว แทน่าเสียค่ายที่ว่ามีมนุษย์มีข้อจำกัดมากเกินกว่าที่จะเข้าใจหรือคาดการณ์อะไรได้อย่างถูกต้องเสมอไป พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เองก็ทรงมีข้อจำกัดคือขุนทำให้พระองค์ไม่ทรงสามารถที่จะกระทำการแก้ไขสถานการณ์ของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้อย่าง "เหมาะสมกับเวลา" ความที่พระองค์ทรงปรารถนา²³⁵

ความคิดอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นและถูกถ่ายทอดให้แก่ข้าราชการและราษฎรพร้อม ๆ ไปด้วยความคิดเรื่อง "ชาติ" ก็คือ ความคิดทางเวลาที่ถือว่าเกิดขึ้นในหมู่ชนชั้นสูงตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ความคิดทางเวลานี้มีสาระสำคัญว่าเวลาของชีวิตมนุษย์นั้นไม่ยืดยาวว่าเป็นเวลาช่วงชีวิตในชาตินี้เท่านั้น ส่วนเวลาของสังคมหรือเวลาของชาติ

²³⁴ ชัยอนันต์ สมุทวณิช สุวดี เจริญพงศ์ (บรรณาธิการ), การเมืองการปกครองไทยสมัยใหม่ : รวบรวมงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์, หน้า 243.

²³⁵ กรณีที่สะท้อนให้เห็นข้อจำกัดนี้ได้เป็นอย่างดีคือ กรณีรัฐธรรมนูญที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ร่างขึ้น โปรดุ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, "ความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนไหว 24 มิถุนายน 2475" ใน วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 11 เล่มที่ 2 (มิถุนายน 2525), หน้า 62 - 67.

ยาวนานกว่ามากและได้ดำเนินมาในแนวทางที่ก้าวหน้านำมาเรื่อย ๆ ด้วยการกระทำของมนุษย์²³⁶ ชีวิตมนุษย์ที่มีค่า คือ ชีวิตที่อุทิศตนให้แก่การกระทำความก้าวหน้าแก่สังคมหรือชาตินั้นเอง

ความคิดทางเวลาเช่นนี้ได้ถูกถ่ายทอด-ปลูกฝังให้แก่ข้าราชการและราษฎรโดยทั่วไปในหลายทาง ทางค่านการศึกษาก็ปรากฏว่าหนังสือทุกเล่มที่อธิบายเกี่ยวกับสังคมและมนุษย์จะวางอยู่บนพื้นฐานของความคิดทางเวลาเช่นนี้ ไม่ว่าจะเป็นหนังสือที่เน้นสังคมกับมนุษย์โดยตรงเช่น ธรรมจรรยา หรือหนังสือที่มุ่งอธิบายความรู้ทางค่านการศึกษาศาสตร์ เช่น แบบสอนอ่านภูมิศาสตร์ เล่ม 2 รวมทั้งการสอนวิชาที่เกิดขึ้นมาด้วยความคิดทางเวลาแบบนี้ คือ วิชาพงศาวดาร ที่ใช้เรียนกันอยู่หลายเล่มทีเดียว²³⁷ ตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงความคิดทางเวลาที่ปรากฏในแบบเรียนต่าง ๆ เช่น ใน แบบสอนอ่านภูมิศาสตร์ เล่ม 2 จะหยิบยกเอาคำว่า "ศิวิลิส" มาอธิบายเน้นให้แก่ผู้เรียนความว่า

...คำ ศิวิลิส...ก็คล้ายกับคำในภาษาไทยเราว่า เจริญดีแล้ว นั้นเอง และจะอธิบายออกไปอีกให้กว้างขวางก็คือ มนุษย์ชาติใดที่เรียกว่า ศิวิลิสแล้วนั้นคือ เป็นผู้ที่มีความรู้จักรับผิดชอบ ประพฤติคนถูกต้องตามธรรมจรรยา...พูดแต่อย่าง ๆ ก็คือ คนชาติศิวิลิส นั้น คือ คนที่ประพฤติตนเป็นผู้ดี มีความสุภาพราบเรียบ...และมีความตั้งใจที่จะทำประโยชน์ ให้อยู่บ้านเมืองของคนเจริญขึ้นอยู่เสมอ

²³⁶ ปรกฤษ์หัวข้อ "ความคิดทางเวลา : รากฐานการรับรู้ประวัติศาสตร์".

²³⁷ วิชาพงศาวดาร ประโยค 1 กำหนดให้อ่านพงศาวดารฉบับย่อ (ตอนกรุงเก่า) ประโยค 2 ชั้น 1 อ่านพระราชพงศาวดารราชวงศ์ปัจจุบัน ประโยค 2 ชั้น 2 อ่านพระราชพงศาวดารพิสดาร เล่ม 1 ประโยค 2 ชั้น 3 อ่านพระราชพงศาวดารพิสดาร เล่ม 2 เป็นต้น ดูรายละเอียดเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในการเรียน "ประวัติศาสตร์" ได้ใน กรมวิชาการ, ความเป็นมาของหลักสูตรสามัญศึกษา, หน้า 23.

...บ้านเมืองที่วิไลสมากนั้นก็คือ บ้านเมืองที่ราษฎรพลเมือง
เป็นคนวิไลสไคยมาก ราษฎรเหล่านี้ย่อมตั้งใจช่วยกันทำ
การงานบ้านเมืองจึงเจริญ...²³⁸

นอกจากความคิดทางเวลาจะถูกถ่ายทอดทางค่านการศึกษาแล้ว ชนชั้นสูง
ก็มักจะชี้ให้ราษฎรเห็นถึงสิ่งต่าง ๆ ที่คนโศสร้างชั้นอนมีความหมายถึงความเจริญอยู่
โดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นการสร้างถนน คลอง ฯลฯ²³⁹

การถ่ายทอดความคิดทางเวลาของชนชั้นสูงดูเหมือนว่าประสบผลสำเร็จ
อย่างเต็มเปี่ยมทีเดียว ดังปรากฏว่า ข้าราชการและราษฎรล้วนยอมรับในความคิด
ทางเวลาแบบนี้ แต่ในความเป็นจริงนั้นการที่คนทั้งหลายสามารถที่จะยอมรับหรือ
ปรากฏว่ามีความคิดเช่นนี้ได้ มิใช่เพียงแค่ว่ารับรู้จากการถ่ายทอดของรัฐฝ่ายเดียว
ปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคมมีส่วนอย่างมากในการทำให้ความคิดนี้ชัดเจนในสำนึกของเขา
กล่าวคือ ความคิดทางเวลาเช่นที่กล่าวมานั้นเป็นความคิดที่มีรากฐานมาจากความสำนึก
ในศักยภาพของมนุษย์และการให้ความสำคัญแก่ความจริงเชิงประสบการณ์ของมนุษย์ อัน
เป็นผลมาจากความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของการค้าในสมัยศักราชโกสินทร์และได้ถูก
ถ่ายทอดมาสู่กลุ่มคนในสังคมที่ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบเงินตรา ซึ่งคนในสังคมที่มี
ระบบเศรษฐกิจแบบนี้ก็เป็นคนที่ดำรงอยู่โดยพึ่งความสามารถของตนเอง ดังนั้นจึง
ไม่ว่าประหลาดใจอันใดที่กลุ่มคนเบื้องล่างสามารถที่จะมีความคิดทางเวลาในลักษณะ
เดียวกันกับชนชั้นสูง ประกอบกับรากฐานของความคิดทางเวลาแบบเดิม คือ
ความคิดทางเวลาที่ผูกพันอยู่กับจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิก็ค่อย ๆ ลดอิทธิพลลงตั้งแต่

²³⁸ ขุนทรภาคพาศี, หนังสืออ่านภูมิศาสตร์ เล่ม 2 (พระนคร :
โรงพิมพ์อักษรนิติ, ร.ศ. 123), หน้า 157 - 159.

²³⁹ เช่น "ประกาศชุกคลองภาษีเจริญ" ใน ร.ก.ท. เสถียร ลายลักษณ์,
ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 11, หน้า 7 - 8.

ปลายรัชกาลที่ 4²⁴⁰ จึงทำให้ความคิดทางเวลาที่วามมนุษย์ถูกกำหนดโดยกรรมทำให้ เวียนว่ายตายเกิดในไตรภูมิและเวลาของสังคัมมนุษย์กำลังเสื่อมลงค่อย ๆ หมก ความสำคัญลงในหมู่ราษฎร

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่น่าจะมีผลทำให้ข้าราชการและราษฎรมีความคิด ทางเวลาในลักษณะดังกล่าว คือ การรับรู้ข่าวสารที่กว้างขวางมากขึ้นทั้งในระดับ ประเทศและสากลที่มีส่วนช่วยให้เห็นถึงความแตกต่างของสังคัมแต่ละสังคัม ในแต่ละช่วง เวลา²⁴¹

ความคิดทางเวลาที่ข้าราชการและราษฎรแสดงออกมานั้น ก็คือ ความคิด ความเชื่อที่ว่าชาติจะตองเจริญก้าวหน้าไปเรื่อย ๆ ด้วยการกระทำของมนุษย์ หลวงวิจิตร วาทการได้กล่าวถึงความคิดทางเวลานี้ไว้อย่างชัดเจนในการปรกฏาเรื่อง "ความ เจริญ" ในที่ประชุมข้าราชการและราษฎรจังหวัดอุทัยธานี วันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2474 ความว่า

"...ในที่แห่งไหนมีสิ่งซึ่งให้ความสะดวกในชีวิตมาก มี เครื่องบำรุงความงามและความสุขของมนุษย์มาก เรา เรียกที่แห่งนั้นว่ามีความเจริญ...ใครเป็นผู้ทำความเจริญ เหล่านี้มาจากไหนอะไรเป็นเครื่องทำความเจริญให้ถึง ปานนี้...ความเจริญทั้งหลายเหล่านี้มีขึ้นได้ก็ด้วยความ พากเพียรพยายามของมนุษย์และความเจริญเหล่านี้ไม่ได้ทำขึ้น ในทันทีทันใด ต้องค่อยทำค่อยไปตั้งหลายชั่วคน..."²⁴²

²⁴⁰ ปรกฏหัวข้อ "ความเปลี่ยนแปลงของความคิดทางเวลา"

²⁴¹ ปรกฏหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์ในรัชกาลที่ 6 - 7 ในอัครราช ราชบัณฑิตยสถาน, รายงานวิจัยเรื่อง ปัญหาภายในก่อนการปฏิวัติ 2475 : ภาพสะท้อนจาก เอกสารและงานเขียนหนังสือพิมพ์. (สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2530)

²⁴² หลวงวิจิตรวาทการ, "ความเจริญ" ใน ปรกฏาและคำบรรยาย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสริมวิทย์บรรณาการ, 2516), หน้า 122-123.

และกล่าวถึงเวลาของมนุษย์ไว้ว่า

"...นับเวลาที่เราก่อเกิดไปจนถึงเวลาที่เรากาย...เป็นเวลา
นานหลายปี...ในระหว่างนั้นเราจะทำอะไร เราจะงอมือ
งอเท้ารอเวลาที่จะมาถึงอย่างนั้นหรือ เราจะไมทำอะไร
เสียเลยหรือ ถ้าเช่นนั้นเราก็ก่อกมารกโลก..."²⁴³

ในความคิดทางเวลาของข้าราชการและราษฎรส่วนใหญ่แล้ว ล้วนแต่มีความ
มุ่งมั่นที่จะเห็นหรือมุ่งมั่นที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้า ซึ่งแสดงออกอย่าง
หลากหลายทุก ๆ ด้าน เช่น วิทยากรย์ ที่เน้นการแสวงหาความรู้เพื่อที่จะ
สร้างความเจริญให้แก่ชาคบ้านเมือง หรือในกลุ่มอาชีพทหาร ก็ปรากฏมีข้อเสนอ
ความคิดเห็นว่า "...นายทหารคือ ผู้ที่นำอำนาจให้บ้านเมืองเจริญขึ้นตามลำดับ"²⁴⁴
หรือความพยายามที่จะเสนอภาพของประเทศที่ตนเองเห็นว่าจะมีความเจริญ เช่น
ประเทศญี่ปุ่น ไว้ในหนังสือที่นิยมอ่านกันในหมู่ทหาร เช่น หลวงโยธาธรรมนิเทศ
ที่นำเอาทัศนะของสื่อมวลชนญี่ปุ่นเกี่ยวกับการกู้เงินต่างประเทศมาเขียนไว้ใน ยุทธโฆษ
เรื่อง "การเงินของประเทศญี่ปุ่น" เพื่อที่จะให้รัฐบาลได้เลือกความคิดที่มีประโยชน์
มาประกอบการพิจารณาในการที่จะ "...ลงมือกระทำในสิ่งใด ๆ ให้เกิดประโยชน์
เจริญยิ่งขึ้น..."²⁴⁵

²⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 128 - 129.

²⁴⁴ ร.อ.อภิบาล "ตำแหน่งนายทหาร" ยุทธโฆษ เล่มที่ 20 ตอนที่ 2
พฤศจิกายน ร.ศ. 130, หน้า 132 - 151.

²⁴⁵ หลวงโยธาธรรมนิเทศ, "การเงินประเทศญี่ปุ่น" ยุทธโฆษ เล่มที่ 16
ตอนที่ 6 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 126, หน้า 533 - 542.

กลุ่มผู้ประกอบการอิสระก็ปรากฏความคิดทางเวลาลักษณะเดียวกัน ในงานประพันธ์ทั้งด้านวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมโดยทั่วไปนั้น "กรรม" ที่เคยกำหนดชีวิตตัวละครในวรรณกรรมแบบเดิมไม่ปรากฏอิทธิพลเลย ในวรรณกรรมยุคนี้ตัวละครล้วนแต่โลดแล่นไปตามบทที่เสนอด้วยความเป็นมนุษย์ในขณะเดียวกัน การเสนอภาพความรักอันสูงส่งที่ตัวละครมอบให้แก่ชาติโดยมุ่งจะสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ชาติปรากฏอยู่ตลอด เช่น ตัวละครอย่าง วิสูตร ชุภลักษณ์ แสดงออกอย่างชัดเจนใน "ละครแห่งชีวิต" โดยเตือนเพื่อนร่วมชาติของเขาว่า "...ท่านสหายหนุ่มร่วมชาติทั้งหลาย ท่านเป็นผู้ที่จะมีบุตรหลานต่อไปในภายหน้า จะทำประโยชน์ให้ชาติไทยอย่างใหญ่หลวง ถ้าท่านปลุกนิสัยเก๋กน้อยของท่านให้เป็นคนดี..."²⁴⁶ หรือการเสนอความคิดวิพากษ์วิจารณ์ความคิดใดความคิดหนึ่งว่า ชักขวางหรือส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าของสังคมก็เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของความคิดทางเวลาที่นักประพันธ์ได้ซึมซับไว้ ดังปรากฏใน ผู้ขี้ ของคอกไม้สด ถูกผู้ชาย และงานอื่น ๆ ของศรีบูรพา เป็นต้น สำหรับหนังสือพิมพ์ที่ขยายตัวอย่างมากในรัชกาลที่ 6 ก็แสดงออกถึงความคิดทางเวลาในทำนองเดียวกัน คือ เสนอหรือคัดค้านความคิดและการกระทำใด ๆ ที่จะนำมาหรือชักขวางความเจริญของชาติ

จะเห็นได้ว่าความคิดทางเวลาที่เน้นถึงความเจริญก้าวหน้าของสังคมเป็นความคิดหลักความคิดหนึ่งที่ครอบคลุมคนในสังคมได้อย่างกว้างขวาง ซึ่งกล่าวไว้ว่า ความสอดคล้องทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ความคิดทางเวลานี้ขยายตัวออกครอบคลุมคนที่สัมพันธ์อยู่กับเศรษฐกิจแบบเงินตรา นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ มาจนถึงข้าราชการและราษฎร ที่ผ่านระบบการศึกษาและมีความสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ และบนความคิดที่ครอบคลุมกว้างขวางเช่นนี้ จึงทำให้การสื่อสารต่าง ๆ ในสังคมเป็นไปในทำนองเดียวกันคือ มุ่งมั่นจะสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ชาติของตน

เหตุที่ข้าราชการและราษฎรมีความคิดทางเวลาเช่นที่กล่าวมา จึงได้ทำให้กลุ่มคนที่มีความคิดทางเวลา เช่นนี้ที่มีความสนใจใคร่รู้ความเป็นมาของตนเองและสนใจ

²⁴⁶ หม่อมเจ้าอากาศคำแกิง, ละครแห่งชีวิต, หน้า 407.

ความเป็นมาของชาติตนเองขยายตัวมากขึ้นตามไป ดังที่สมเด็จพระยาตากษัตริย์
 ราชานุกาพทรงสะท้อนให้เห็นจากการที่ทรงพระนิพนธ์หรือมีผู้ทูลขอให้ทรงพระนิพนธ์
 ประวัติบุคคลเป็นจำนวนมาก²⁴⁷ หรือปรากฏว่า การปรากฏหลายต่อหลายครั้งถูก
 จักขึ้นมาเพื่อหาความรู้เกี่ยวกับอดีตของชาติตน ดังในการ ปรากฏที่จักขึ้นที่สามัคยา-
 จารยสมาคม ที่มีหัวเรื่องทางประวัติศาสตร์จำนวนไม่น้อยทีเดียว กล่าวได้ว่า บน
 รากฐานความคิดทางเวลาที่ขยายตัวออกไปได้ทำให้ความสนใจใน "ประวัติศาสตร์"
 ขยายตัวตามไปด้วยเช่นกัน

สิ่งสำคัญอีกสิ่งหนึ่งที่เป็นผลมาจากความคิดทางเวลาและความคิดเรื่องชาติ
 ก็คือความคิดเรื่อง "หน้าที่พลเมือง" หรือ "พลเมืองดี"²⁴⁸ ความคิดนี้ได้ถูก
 ฉายทอดและเน้นให้แก่ข้าราชการและสามัญชนจำนวนมากโดยผ่านทางระบบการศึกษา
 ซึ่งเป็นการเรียกร้องให้ปัจเจกชนนั้นเสียสละให้แก่รัฐหรือชาติ เพื่อทำให้ชาติก้าวหน้า
 ความคิดนี้ได้ปรากฏอย่างชัดเจนในการแสดงออกของพลเมืองของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์
 ดังที่จะเห็นได้ความหน้าหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ มากมาย เช่น บทความเรื่อง "ประเทศ
 สยามจะอยู่ได้ควยอะไร" ในหนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง ซึ่งแสดงออกอย่าง
 ชัดเจน²⁴⁹ หรือปรากฏในหนังสือพิมพ์ พิมพ์ไทย ในบทความเรื่อง "ศิวิลย์หรือ
 ทำลายชาติ" ที่หยิบยกเอาเหตุการณ์การปลงพระชนม์อาชฎิกแพนเพื่อคินานคัมภฏ
 ราชกุมาร แห่งประเทศออสเตรีย มาเป็นตัวอย่างประกอบความคิดที่ว่าประเทศชาติ
 จะศิวิลย์ได้ควยการที่พลเมืองไม่ทำในสิ่งที่เลวร้าย²⁵⁰ เป็นต้น

²⁴⁷ ปรากฏในหนังสือ คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก เป็นที่น่าสังเกตว่าความคิด
 ของบุคคลที่พระองค์ทรงหยิบยกมาเขียนไว้มักได้แก่การที่บุคคลนั้นทำคุณประโยชน์แก่
 ชาติบ้านเมืองควยประการต่าง ๆ

²⁴⁸ ดูความคิดเรื่อง หน้าที่พลเมือง หรือพลเมืองดี ได้ในหัวข้อ "รัฐสมบูรณา
 ญาสิทธิราชย์กับส่วนิกเชิงปัจเจกชน."

²⁴⁹ "ประเทศสยามอยู่ได้ควยอะไร" หนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง
 9 ธันวาคม 2467.

²⁵⁰ "ศิวิลย์หรือทำลายชาติ" หนังสือพิมพ์พิมพ์ไทย 7 กรกฎาคม 2457.

คงได้กล่าวไว้แล้วว่า ความคิดบางประการบางคำที่รัฐถ่ายทอดและปลูกฝัง
 สามารถที่จะสื่อสารทำให้ราษฎรยอมรับและเห็นด้วยอย่างจริงจังได้ เพราะราษฎรก็
 ดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกัน จะเห็นได้ว่า บนสภาพแวดล้อมหรือรากฐานทาง
 เศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงมาได้ทำให้ราษฎรสามารถเห็น "ผลรวมของหน่วยย่อยใน
 สังคม" จึงยอมรับและเห็นอย่างจริงจัง มีความสำคัญในความคิดเรื่องชาติที่ถูก
 ถ่ายทอดและปลูกฝัง รวมทั้งการรับเอาความคิดทางเวลาในแบบที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์
 ต้องการ อีกคำหนึ่งที่ยอมรับในบางคำของความคิดเรื่องหน้าที่พลเมืองไว้ด้วย

แต่ในขณะเดียวกันความคิดบางประการบางคำก็ไม่สามารถที่จะสื่อสาร
 ทำให้ราษฎรยอมรับ กล่าวคือ จากรากฐานความคิดที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่
 ทำให้ชาติเจริญก้าวหน้า อันเป็นความคิดหลักที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ถ่ายทอดปลูกฝัง
 ประกอบไปกับการคิดเรื่องชาติ ความคิดทางเวลา ความคิดเรื่องหน้าที่พลเมืองนั้น
 ปรากฏว่า ความคิดที่ว่า พระมหากษัตริย์เพียงผู้เดียวที่มีหน้าที่และศักยภาพที่จะทำให้
 ชาติเจริญก้าวหน้าอันได้เริ่มถูกปฏิเสธทีละน้อย ๆ อันเป็นผลมาจากการที่ราษฎรได้มี
 ความสำนึกเชิงปัจเจกชนเกิดขึ้นและความสำนึกเชิงปัจเจกชนนี้ได้นำมาสู่ความเปลี่ยนแปลง
 ของสภาวะทางประวัติศาสตร์ที่ว่าไม่เฉพาะพระมหากษัตริย์เท่านั้นที่จะทำให้ชาติ
 เจริญก้าวหน้าแก่ราษฎรและข้าราชการ (หน่วยย่อยต่าง ๆ ในสังคม) ก็ล้วนแต่มี
 ส่วนทำให้ชาติเจริญก้าวหน้าทั้งสิ้น คงจะได้อธิบายโดยละเอียดต่อไป

ความเปลี่ยนแปลงในการรับรู้ประวัติศาสตร์

โดยทั่วไปแล้วมักจะคิดกันว่ากรรับรู้ประวัติศาสตร์ในหมู่ข้าราชการและ
 ราษฎรก่อน พ.ศ. 2475 นั้นเหมือนกันกับชนชั้นสูง²⁵¹ แต่ในความเป็นจริงกลับ
 ไม่เป็นเช่นนั้น ทั้งนี้เพราะข้าราชการและราษฎรบางกลุ่มเกิดความสำนึกในศักยภาพ

²⁵¹ เช่นที่ปรากฏในการแบ่งยุคของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยใน สมเกียรติ
 วันทะนะ, ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยสมัยใหม่ บทความประกอบการสัมมนาถึง
 ศตวรรษธรรมศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัย
 ธรรมศาสตร์, 2527).

ของคนและความสำนึกเชิงปัจเจกชน เมื่อประกอบกับการรับความคิดบางอย่างจากการที่ไ้รับการ ้ร่าสำนักโดยรัฐ ทำให้ข้าราชการและราษฎรจำนวนไม่น้อยมีการรับรู้ประวัติศาสตร์เปลี่ยนแปลงไปจากสำนักทางประวัติศาสตร์ที่ชนชั้นนำถ่ายทอดปลูกฝัง โดยการรับรู้ประวัติศาสตร์ของข้าราชการและราษฎรมีความแตกต่างจากชนชั้นสูงอย่างสำคัญในแง่ที่เน้นบทบาทของ "มหาบุรุษ" ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นพระมหากษัตริย์และปรากฏประวัติศาสตร์ของสามัญชนขึ้นมา

แต่อย่างไรก็ตาม ดังที่ไ้กล่าวมาแล้วว่าการ ้ร่าสำนักข้าราชการและราษฎร โดยรัฐนั้นมีผลกระทบต่อการก่อตัวของกรรับรู้ประวัติศาสตร์แบบใหม่ขึ้นมา ในหมู่ข้าราชการและราษฎรไม่น้อยทีเดียว และในส่วนการรับรู้ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ทั้งแคว้นกาลที่ 5 - 7 เองก็มีความเปลี่ยนแปลงบางประการที่สำคัญและมีผลต่อความรู้สึกนึกคิดของข้าราชการและราษฎรมาก กังนั้นก่อนที่จะกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงในการรับรู้ประวัติศาสตร์ของข้าราชการและราษฎร จึงจะขอกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงในการรับรู้ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำก่อน

กล่าวไ้ว่า การเปลี่ยนแปลงของการรับรู้ประวัติศาสตร์ในหมู่ชนชั้นนำได้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในรัชกาลที่ 6 การขยายตัวของการศึกษา การขยายตัวของกรพิมพ์และการขยายตัวของบุคคลที่มีความต้องการที่จะรับรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ได้ทำให้พระราชนัดหลายพระองค์ทรงทอบสนองความรู้ทางประวัติศาสตร์ให้แก่สาธารณชน หม่อมเจ้าธานีนิติ ทรงเป็นพระอาจารย์สอนประวัติศาสตร์ที่จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย และทรงพระนิพนธ์หนังสือ หัวข้อประวัติศาสตร์ ภาค 1 โบราณประวัติศาสตร์²⁵² ในปีพ.ศ. 2460 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระนิพนธ์ พงศาวดารสยาม และตำนานประเทศไทย ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2441 - 2442 โดยมีจุดประสงค์เพื่อใช้ในการเล่าเรียนในโรงเรียนที่ก่ตั้งขึ้นมา²⁵³ และสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์งานทางประวัติศาสตร์จำนวนมากในรัชกาลที่ 6 นี้

²⁵² หม่อมเจ้าธานีนิติ, หัวข้อประวัติศาสตร์ ภาค 1 : โบราณประวัติศาสตร์.

²⁵³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ประวัติศาสตร์และโบราณคดี พิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ ครบ 50 ปี แก้ววันสิ้นพระชนม์ แห่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วันที่ 1-7 สิงหาคม พ.ศ. 2514.

เนื่องจากงานพระนิพนธ์ของสองพระองค์แรกมีน้อยเกินไป ประกอบกับ
ไม่ได้รับความนิยมนัก ส่วนงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาจักร์ราชานุภาพ
ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางมากทั้งในส่วนของคนชั้นสูงด้วยกันเอง และในส่วนของ
สามัญชนที่ถือเอางานของท่านเป็นต้นแบบ ดังนั้นในที่นี้จึงจะพิจารณาความเปลี่ยนแปลง
การรับรู้ทางประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาจักร์ราชานุภาพเป็นหลัก

มีนักประวัติศาสตร์ท่านหนึ่งได้สรุปงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของราชวงศ์จักรี
ซึ่งรวมสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาจักร์ราชานุภาพไว้ด้วยว่า การเขียนประวัติศาสตร์เป็น
แบบราชวงศ์จักรี ซึ่งมีลักษณะเด่น 3 ประการ ประการแรก เป็นแบบลำดับความ
ต่อเนื่องของราชธานีส่วนกลาง ประการที่สอง เป็นแบบลำดับชั้นของอำนาจ คือ
ให้ความสำคัญเฉพาะเรื่องราวของราชสำนักซึ่งเป็นศูนย์กลางของอำนาจ ประการที่
สามเป็นการนำเสนอเนื้อหาตามลำดับราชวงศ์²⁵⁴ ลักษณะเนื้อหาดังกล่าวมานี้มิได้
มีความหมายเพียงเพื่อจุดประสงค์ทางการเมืองของการรวมอำนาจเพียงเท่านั้น แต่
เป็นการเขียนที่เกิดขึ้นจากสำนักทางประวัติศาสตร์ของราชวงศ์จักรีที่ว่าพระมหากษัตริย์
ทรงเป็นผู้ "กำหนด" วิถีประวัติศาสตร์ รวมทั้งทรงเป็นผู้ก่อกำเนิดสรรพลิง เช่น
ยศถาบรรดาศักดิ์ ดังนั้นจึงไม่แปลกที่งานเขียนประวัติศาสตร์จะมีเนื้อหาที่สำคัญ
ในสามประการข้างต้น และงานเขียนประวัติศาสตร์เหล่านี้มิได้เกิดขึ้นเพียงเพื่อรองรับ
การสร้างรัฐแบบใหม่เท่านั้น หากแต่เป็นปัจจัยสำคัญทางความคิดที่ทำให้เกิดการสร้างรัฐ
สมบูรณ์อาณาจักรราชย์²⁵⁵

²⁵⁴ David K. Wyatt., "The Bangkok Monarchy and Thai
History," A paper prepared for the Rattanakosin Scholarly
Conference, "Two Hundred Years of Chakri Dynasty," Northern
Illinois University, November 11 - 12, 1982.

²⁵⁵ ฎในบทที่ 2 หัวข้อ "การก่อตัวของสมาชิกทางประวัติศาสตร์กับ
การเกิดรัฐสมบูรณ์อาณาจักรราชย์".

ฎในบทที่ 2 หัวข้อ "ความคิดทางเวลา : รากฐานการรับรู้ประวัติศาสตร์"

ประการสำคัญคือ แม้วางานพระนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำวรวงราชานุภาพจะเกิดจากความสำนึกถึงกล่าวและแสดงออกในเนื้อหา ลักษณะท่านเองเดียวกัน แต่ก็มีความแตกต่างที่สำคัญอยู่ โดยปรากฏความคิดเรื่อง "ชาติ" อย่างชัดเจนในพระนิพนธ์ของพระองค์ กล่าวคือ ในขณะที่พระองค์ทรงให้ความสำคัญแก่พระมหากษัตริย์ พระองค์ก็ยังทรงสนพระทัยในค่านิยมวัฒนธรรมด้วย แต่เนื่องจากพระองค์ทรงมีสำนึกในท่านองว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ "กำหนด" วิถีแห่งประวัติศาสตร์ ทำให้พระองค์ไม่ทรงสนพระทัยที่จะนำปัจจัยทางวัฒนธรรมมารวมในการวินิจฉัย สาเหตุของความเจริญหรือความเสื่อมในช่วงแรก ๆ จนกระทั่งในรัชกาลที่ 6 อันเป็นช่วงเวลาที่สูงชันสูงได้รับรู้ถึง "ผลรวมของหน่วยย่อยในสังคม" ซึ่งทำให้เกิดความคิดเรื่อง "ชาติ" ขึ้นมา สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำวรวงราชานุภาพก็ทรงเห็นถึงผลรวมของหน่วยย่อยในสังคมเช่นกัน²⁵⁶ จึงทำให้พระองค์ทรงยอมรับในลักษณะของชนชาติไทยที่หมายรวมได้ถึงคนไทยทุกคนในอดีตที่ผ่านมา ดังความที่ว่า "...ชนชาติไทยมีคุณธรรม 3 อย่าง เป็นสำคัญ จึงสามารถปกครองประเทศสยามมาได้ คือ ความจงรักภักดีของชาติอย่างหนึ่ง ความปราศจากวิหิงสาอย่างหนึ่ง ความฉลาดในการประสานผลประโยชน์อย่างหนึ่ง..."²⁵⁷ สำนึกทางประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำวรวงราชานุภาพในช่วงรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมาจึงปรากฏการเน้นที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ทำให้ชาติก้าวหน้าหรือทำให้ชาติประสบเภทภัย ดังปรากฏในปรากฏกาวิฤกษ์กระจายเสียงของพระองค์ในเรื่องที่ว่าด้วย

²⁵⁶ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำวรวงราชานุภาพ ทรงเคยอธิบายถึงความสำคัญของ "ผลรวมของหน่วยย่อย" ใน สังคม "ไว้ในหลายแห่งด้วยกัน เช่น ใน นิทานโบราณคดี หรือ "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ"

²⁵⁷ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำวรวงราชานุภาพ "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" ประวัติศาสตร์และการเมือง หน้า 6.

"พระราชมรดกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก" ความว่า

"...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมราชูปถัมภ์ทรงเป็น
ประมุขของชาติ ชูผู้นำประชาชนชาวสยามให้ช่วยกันต่อสู้ศึกศึก และให้
ช่วยกันทะนุบำรุงบ้านเมืองมีความสุขความเจริญ. . .

. . . ในส่วนพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกนั้น ควร
เข้าใจว่ามีไขแต่เป็นเครื่องหมายเฉลิมพระเกียรติยศเฉพาะพระองค์.
เท่านั้น ขอมเฉลิมเกียรติของชาวสยามชั้นบรรพบุรุษของเราทั้งหลาย ซึ่งได้
เสด็จสนองพระเดชพระคุณเป็นพระกำลังของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกควย. . .

. . . ความมั่นคงของชาติไทยกับทั้งประเทศสยาม ซึ่งได้มาด้วยพระบารมี
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก. . ."258

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของความคิดทางเวลาอันทำให้เกิดกลุ่มคนที่
สมเด็จพระยาจักรีราชานุภาพกล่าวไว้ว่า "...บัดนี้ ปรากฏว่ามีผู้เอาใจใส่
ต่อโบราณคดีมากขึ้นกว่าแต่ก่อน..."259 กลุ่มคนเหล่านี้ ซึ่งได้แก่ ข้าราชการและ
ราษฎรจำนวนหนึ่งก็ได้อธิบายประวัติศาสตร์ให้มีความหมายสอดคล้องกับสำนึกของตนเอง
และเผยแพร่ออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้น แม้ว่าในการอธิบายประวัติศาสตร์ใหม่นี้
จะได้รับอิทธิพลจากสมเด็จพระยาจักรีราชานุภาพอย่างมาก ดังปรากฏใน
การยอมรับของผู้เขียนประวัติศาสตร์ที่เป็นข้าราชการท่านหนึ่งว่า คนเองนั้นอาศัยงาน
พระนิพนธ์ของพระองค์เป็นต้นแบบและว่าคนเองนั้นเป็นนักกอบกู้²⁶⁰ แต่ด้วยความสำนึก

²⁵⁸ สมเด็จพระยาจักรีราชานุภาพ, "พระราชมรดกของพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก," ประชุมพระนิพนธ์เบ็คเตสิค (กรุงเทพมหานคร:
องค์การตำราศึกษา, 2504), หน้า 172-173.

²⁵⁹ สมเด็จพระยาจักรีราชานุภาพ, "ปรากฏการณ์ประเพณีไทย,"
ใน ประชุมพระนิพนธ์เบ็คเตสิค, หน้า 137.

²⁶⁰ หลวงวิจิตรวาทการ, ประวัติศาสตร์สากล, เล่มที่ 6, หน้า (คำนำ).

ที่เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคม ก็ได้ทำให้งานลอกเลียนแบบนั้น สะท้อนความรู้สึกนึกคิดของข้าราชการและราษฎรในยุคสมัยนั้นออกมาอย่างชัดเจน โดยที่ผู้เขียนอาจจะไม่รู้สึกรู้สีก้าว งานเขียนจึงมีความแตกต่างจากงานต้นแบบไปในอีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งอาจแบ่งงานเขียนประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในลักษณะดังกล่าวออกได้เป็น งานเขียนประวัติศาสตร์สามัญชน และประวัติศาสตร์มหาบุรุษ

งานเขียนประวัติศาสตร์สามัญชนในที่นี้มีความหมายที่เฉพาะอยู่ในระดับของงานเขียนประวัติของบุคคลหรือสายตระกูลของสามัญชนเท่านั้น มิได้มีความหมายถึงงานเขียนประวัติศาสตร์ประชาชนในความหมายสมัยใหม่แต่ประการใด

อย่างไรก็ตาม หากจะกล่าวว่างานเขียนประวัติศาสตร์ของสามัญชนเกิดขึ้นในกลุ่มชนเบื้องล่างนี้เป็นปฐม ก็ออกจะผิดความเป็นจริงไป เพราะว่าได้ปรากฏงานเขียนประวัติบุคคลและสายตระกูลมาแล้วตั้งแต่รัชกาลที่ 4 แต่ความแตกต่างของงานเขียนประเภทเดียวกันนั้นมีอยู่และความแตกต่างนี้ก็ชี้ให้เห็นถึงความสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันอีกด้วย เพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้นจึงจะขออธิบายงานเขียนประเภทนี้ตั้งแต่แรกทีปรากฏในสังคมก่อน

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมในต้นรัตนโกสินทร์ ได้ทำให้เกิดความสำนึกในศักยภาพของมนุษย์ขึ้นมาในหมูชนชั้นนำและนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงของความคิดทางเวลา ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 3 และความเปลี่ยนแปลงทางความคิดนี้ ได้ทำให้ชนชั้นสูงจำนวนหนึ่งพยายามที่จะอธิบายทุก ๆ อย่าง อย่างมีอภิปรัชญา หรืออาจจะกล่าวได้ว่าในความคิดทางเวลาเช่นนี้ทุก ๆ อย่างมีประวัติศาสตร์²⁶¹ ซึ่งรวมไปถึงอภิปรัชญาของคนที่จริง ๆ หรืออภิปรัชญาของตัวเอง ซึ่งในเวลาก่อนหน้านี้ความสนใจดังกล่าวถูกบดบังด้วยความคิดเรื่อง กรรม ทางศาสนาเสีย

ความต้องการที่จะรู้ถึงอภิปรัชญาของคนที่จริง ๆ หรืออภิปรัชญาของตัวเองเกิดขึ้นในหมูชนชั้นสูงที่เป็นกลุ่มคนกลุ่มแรกที่ประสบผลจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ จึงทำให้เป็นโอกาสของสามัญชนคนหนึ่งที่ได้มีโอกาสสัมผัสกับ

261 ปรภคภูหัวข้อ "ความคิดทางเวลา : รากฐานการรับรู้ประวัติศาสตร์".

วัฒนธรรมตะวันตก และวัฒนธรรมของชนชั้นสูง ได้แสดงตนเป็นผู้รู้ในเรื่องอภิศาสตร์ของ
คนต่าง ๆ ได้รับชื่อเสียงขึ้นมา คือ ก.ส.ร. กุหลาบ

ก.ส.ร. กุหลาบ เป็นสามัญชนที่คุ้นเคยกับระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา
มาโดยตลอด²⁶² และได้เคยเดินทางไปยังต่างประเทศหลายประเทศ²⁶³ บน
รากฐานประสบการณ์นี้ทำให้สามัญชนผู้นี้มีความรู้สึกนึกคิดที่คล้ายคลึงกับชนชั้นสูงใน
สมัยเดียวกันหลายประการที่เกี่ยว กิ่ง เช่น ความคิดทางเวลาที่เน้นถึงความก้าวหน้า
ก.ส.ร. กุหลาบ ได้แสดงความคิดเห็นไว้ในหนังสือที่เป็นผู้จัดพิมพ์ขึ้นมาคือ สยาม
ประเภท เล่มแรก ตอนแรก ที่เน้นว่า พลังใจจะทำให้บ้านเมืองก้าวหน้า ความว่า
"...ธรรมดาบ้านเมืองที่เป็นเอกราช เช่น พวกฟอกเฟค เขาพูดกันว่า อินดีเฟนเคิน
นั้นแม้ถ้าจะบำรุงบ้านเมืองให้เจริญวัฒนาถาวรคงามดี ให้มีชนบทรอบนิยามเรียบร้อย
ก็ทวีขึ้นทุกทีนั้น เช่น พวกฟอกเฟค เขาพูดกันขู่ว่า ซิวิลัยเซกชัน นั้นจะทำอันใดจึงจะ
เป็นการเจริญก็ทวีได้เล่า..."²⁶⁴ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความคิดทางเวลาแบบก้าวหน้า

²⁶² ดังปรากฏในประวัติของ ก.ส.ร. กุหลาบ ว่า เมื่อลาสิกขาบทแล้ว
ก็ได้เข้าทำงานเป็นเสมียนตามห้างฝรั่งหลายแห่ง ดู มนันยา จนงูมิ ก.ส.ร. กุหลาบ
เอกสารทางวิชาการของสมาคมสังคมศาสตร์ : หน้า 9 และในงานเขียนของ ก.ส.ร.
กุหลาบ.

ประวัติสำคัญวงศ์ตระกูล ก็บรรยายในลักษณะที่ค่อนข้างให้ความสำคัญ
แก่เงินตราเป็นอย่างมาก

²⁶³ เรื่องเดียวกัน.

²⁶⁴ "ความเป็นเอกราชของบ้านเมือง" สยามประเภท เล่มที่ 1 ตอน 1
ร.ศ. 116 หน้า 18 อ้างถึงใน ชัยอนันต์ สมุท วณิช (เวียงเวียง) ชีวิตและงาน
ของเทียนวรรณ และ ก.ส.ร. กุหลาบ (กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์, 2522),
หน้า 309.

อย่างชัดเจน นอกจากความคิดทางเวลาแล้ว ก.ส.ร. กุหลาบ ยังมีความคิดในเรื่องศักยภาพของมนุษย์อย่างแจ่มชัด เช่นเดียวกับชนชั้นสูง ดังปรากฏในคำรณรงค์ความคิดเห็นคุณค่าและประณามความเชื่อในเรื่องที่เห็นออกจากความจริงเชิงประสบการณ์ในเรื่อง "ลาดากันไฟไหม้ได้"²⁶⁵ หรือการสั่งสอนให้อธิบติเข้าใจในธรรมชาติของคนแต่ละคน ซึ่งสะท้อนความสำนึกเชิงปัจเจกชน²⁶⁶

ด้วยรากฐานทางความคิดที่คล้ายคลึงกันของ ก.ส.ร. กุหลาบกับชนชั้นสูง จึงทำให้สามารถที่จะสื่อสารกันได้เป็นอย่างดี ดังปรากฏว่า ก.ส.ร. กุหลาบได้รับการยอมรับในการแสดงความรู้ที่วางอยู่บนความคิดดังกล่าวที่ชนชั้นสูงถือว่าเป็นความรู้สมัยใหม่ คือ ความรู้ที่วางอยู่บนความจริงเชิงประสบการณ์ โดยได้รับเชิญเป็นองค์ปาฐกของสภากรรมาการวิทยาทานสถานที่เป็นที่ชุมนุมของผู้มีความรู้หลายทอดหลายครั้ง และได้รับเชิญให้เป็นสมาชิกหอพระสมุดวชิรญาณ ในหนังสือเชิญของวิทยาทานสถานนั้น ใช้สรรพนามแทน ก.ส.ร. กุหลาบว่า "ท่านอาจารย์กุหลาบ"²⁶⁷

ในการสื่อสารที่สอคล้องกันเช่นนี้เองจึงน่าจะสันนิษฐานได้ว่า ก.ส.ร. มองเห็นว่าชนชั้นสูงกำลังอยู่ในภาวะที่ต้องการจะรู้จักคิดของคน ขณะเดียวกันตนเองก็สามารถที่จะคิดถึงอีกได้ด้วยความคิดทางเวลาแบบใหม่เช่นเดียวกัน การที่จะได้รับการยอมรับจากชนชั้นสูงก็คือต้องทอบสนองในสิ่งที่ชนชั้นสูงต้องการรู้ ก็นั้นการมีความสอคล้องกันระหว่าง ก.ส.ร. กุหลาบ กับชนชั้นสูงจำนวนหนึ่งจึงน่าจะเป็นสาเหตุที่ ก.ส.ร. กุหลาบได้ออกหนังสือ สยามประเภท ที่เน้นหนักเรื่องราวในอดีตของคนและเขียนเรื่องเกี่ยวกับประวัติสายตระกูล เช่น ประวัติ ลำดับวงศ์ตระกูล มหามุขมาศยานุวงศ์ ประวัติยศตำแหน่งยศ อรรคมหาเสนาบดี, เสนาบดีจตุรศกมภ์ หรือ อธิบดีและผู้รับตำแหน่งเสนาบดีกรม หรือกระทรวง ซึ่ง

²⁶⁵ เรื่องเดียวกัน หน้า 284-286.

²⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 344-364

²⁶⁷ เรื่องเดียวกัน หน้า 270-273.

ในหนังสือที่ ก.ส.ร. กุหลาบออกนั้นล้วนให้ผู้อ่านได้ส่งคำถามเกี่ยวกับเชื้อสายตระกูลของคนมาได้ ปรากฏว่า ผู้ถามส่วนใหญ่ล้วนเป็นขุนนางในสมัยนั้น²⁶⁸ นิธิ เอียวศรีวงศ์ พบว่า หนังสือ อุทินหารบรรพบุรุษ ที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงอุทิศให้จัดพิมพ์ในปีพ.ศ. 2474 นั้นมีร่องรอยความสัมพันธ์กับ ก.ส.ร. กุหลาบอยู่²⁶⁹ ยิ่งทำให้แน่ใจได้มากขึ้นว่า ความต้องการที่จะรู้เกี่ยวกับประวัติตระกูล เป็นสิ่งที่มีความสอดคล้องกันอยู่ระหว่าง ก.ส.ร. กุหลาบกับชนชั้นสูง

อาจจะกล่าวได้ว่า การจัดพิมพ์เรื่องราวต่าง ๆ ที่อยู่ในความสนใจของคนในเวลานั้น ในอีกด้านหนึ่งนอกเหนือไปจากการมีรากฐานทางความคิดรองรับแล้ว การดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราที่มีส่วนช่วย คึงปรากฏความพยายามที่จะขยายจำนวนสมาชิกหนังสือ สยามประเภท ของคนด้วยการนำเสนอให้ชมหนังสือหายากบางเล่ม เช่น การโฆษณาว่า ก.ส.ร. กุหลาบมีหนังสือของบาทหลวงคาซาและได้แจ้งไว้ว่าถ้าผู้ใดต้องการดูก็จะขอยืมดูได้เพียง 24 ชั่วโมง แต่ผู้นั้นต้องเป็นสมาชิก สยามประเภท²⁷⁰ หรือการรับเป็นที่ปรึกษาของคนทั่วไป คึงที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพได้สะท้อนไว้ว่า

"...ต่อมาเมื่อนายกุหลาบหมกทุนที่จะออกหนังสือสยามประเภท
 ค่อยไปแล้ว ไปเช่าคอกแถวอยู่ที่ถนนเฟื่องนครตรงวัดราชบพิธา
เป็นแต่ยังรับเป็นที่ปรึกษาของคนหาความรู้ เช่น ผู้ที่อยาก
 ว่าจะดูของใครจะสืบชั้นบรรพบุรุษถอยหลังไปได้ถึงไหน ไป

²⁶⁸ เช่น ก.ส.ร. กุหลาบ, ประวัติเจ้าพระยามหิธรราชามาต (โต)
 (พระนคร: โรงพิมพ์สยามประเภท, ร.ศ. 131), หน้า (ค่านำ) 7-8.

²⁶⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี
 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม), หน้า 96-99

²⁷⁰ สยามประเภท, เล่ม 2, หน้า 120-130 อ้างถึงใน รัชอนันต์
 สมุทวนิช, ชีวิตและงานของเทียนวรรณและ ก.ส.ร. กุหลาบ, หน้า 277.

ไต่ถามนายอุทลลาบที่รับค้นคิดสมมติขึ้นไปให้เกี่ยวกับ
ผู้มีศักดิ์ เป็นบรรพบุรุษสมัยกรุงศรีอยุธยา..."²⁷¹

บนความสอคล้องในแง่ของความต้องการรู้เรื่องประวัติบรรพบุรุษหรือ
ประวัติตระกูลผู้คนที่ปรึกษาหาหรือเรื่องประวัติสายตระกูลของคนกับ ก.ส.ร.อุทลลาบ
นั้นล้วนแล้วแต่เป็นกลุ่มคนที่ดำรงอยู่ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่การกำหนดยศดา
บรรดาศักดิ์ หรือระบบการให้เกียรติยศนั้นมาจากองค์พระมหากษัตริย์ ประกอบด้วย
รัชกาลที่ 5 นั้นทรงได้รับการยอมรับจากคนทั่วไปสูงกว่ารัชกาลต่อมา ดังนั้น ก.ส.ร.
อุทลลาบจึงไม่สามารถที่จะมีความรู้สึกนึกคิดที่หลุดออกจากกรอบความคิดของรัฐคือยอมรับ
ในเกียรติยศที่พระราชวงศ์มอบให้ แม้ว่าจะมีความสำนึกในศักยภาพของคนอยู่ ดังที่
สะท้อนออกมาว่า

...ตรา, เหยียน, คุมเสื่อเช็ก, ลายพระหัตถ์เลขาสองฉบับ
ก็ยังมีปรากฏอยู่พร้อม เพื่อจะได้เปิดเผยให้มหาชนได้เชยชม...
เพราะว่าเป็นการอัศจรรย์นึกแปลกกว่าสามัญชน ที่นายอุทลลาบ
เป็นคนพลเมืองราษฎร ยังสามารถได้รับพระราชทานลาย
พระหัตถ์เลขา...²⁷²

ด้วยการยอมรับว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ที่ให้เกียรติยศแก่ตนเองเช่นนี้
จึงไม่น่าแปลกใจอันใดที่งานเขียนประวัติศาสตร์สายตระกูลต่าง ๆ ของ ก.ส.ร.
อุทลลาบ สะท้อนภาพของสายตระกูลที่วางอยู่บนสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่ว่าพระมหากษัตริย์
ทรงเป็นผู้ "กำหนด" วิถีแห่งประวัติศาสตร์ ซึ่งปรากฏโดยตลอดในงานเขียน
ประวัติสายตระกูลต่าง ๆ ของ ก.ส.ร.อุทลลาบ ที่จะกล่าวเฉพาะบุคคลในสายตระกูลนั้น ๆ

²⁷¹ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพ "เรื่องหนังสือหอหลวง"
นิทานโบราณคดี พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชเพลิงศพ นางศรีราชบุรุษ (สารี ปุณศรี)
ณ เมรุวัดธาตุทอง 2 พฤศจิกายน 2523 หน้า 78

²⁷² ก.ส.ร.อุทลลาบ ประวัติลำดับวงศ์ตระกูล สำหรับชำระวัยแถมพกแจก
แกงญาภิรมิตรบรรดาที่มาช่วยในงานศพนาง ก.ส.ร.อุทลลาบ ร.ศ. 120 หน้า 70 - 71.

ที่มียศถาวรศักดิ์ รัชมารชการได้ตำแหน่งที่ดี ๆ ส่วนบุคคลใดในสายตระกูลที่มีได้มียศถาวรศักดิ์ ก.ส.ร. กุหลาบมักจะไม่ว่าถึงโดยกล่าวไว้ว่าไม่มีความสำคัญใด ๆ²⁷³ ประวัติสายตระกูลของ ก.ส.ร. กุหลาบจึงไม่เป็นไปตามลำดับสายเลือดหรือสายตระกูลอย่างแท้จริง

นอกจากประวัติสายตระกูลแล้ว ก.ส.ร. กุหลาบยังได้เขียนงานเขียนประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้แต่งานที่ ก.ส.ร. กุหลาบ ตั้งใจ "ปลอมแปลง" ขึ้นมาก็ยังแฝงไว้ด้วยความสำนึกที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้กำหนดวิดิแห่งประวัติศาสตร์ ดังที่ปรากฏความในงานเขียนพงศาวดารสุโขทัยตอนเสียแก่อยุธยา ว่าเป็นเพราะพระมหากษัตริย์คือ พระจุลปิ่นเกษไม่มีความสามารถจึงเสียเมือง²⁷⁴

อนึ่ง มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับ ก.ส.ร. กุหลาบไว้แล้วจำนวนหนึ่งทั้งในด้านของความคิดทางการเมืองและการเขียนประวัติศาสตร์ โดยมากผลสรุปมักจะให้ความหมายที่ค่อนข้างเกินบริบทของสังคมอยู่ เช่น ชัยอนันต์ สมุทวณิช ที่กล่าวว่า ก.ส.ร. กุหลาบให้ความสำคัญแก่หลักธรรมของพุทธศาสนามากกว่าพระมหากษัตริย์²⁷⁵ ในด้านประวัติศาสตร์นั้น ข้อสรุปแบบกว้าง ๆ ของ เกร็ก เรย์โนลด์²⁷⁶ ในปีพ.ศ. 2516 ที่ว่า

---

²⁷³ ปรภค ก.ส.ร. กุหลาบ, อานามสยามบุท (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, 2514), จะเห็นได้ว่าเมื่อจะจบประวัติตระกูลขุนนาง ก.ส.ร. กุหลาบจะลงท้ายว่า ". . . มี . . . คนเท่านั้นที่สมควรระบุชื่อให้เป็นเกียรติยศในวงศ์นี้เท่านั้น . . ." และ ". . . ยังมีอีกบ้าง แต่ไม่สมควรบอกชื่อ . . ."

²⁷ มนินยา ชนะภูมิ, ก.ส.ร. กุหลาบ, หน้า 40.

²⁷⁵ ชัยอนันต์ สมุทวณิช "แนวความคิดทางสังคมและการเมือง ก.ส.ร. กุหลาบ," ใน ความคิดทางการเมืองไทยและสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 368.

²⁷⁶ เกร็ก เรย์โนลด์, "ก.ส.ร. กุหลาบกับประวัติศาสตร์ไทย," ใน สุชาติ สวัสดิ์ศรี และ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพมหานคร: พิศนาคะ), หน้า 245-261.

ก.ส.ร. ถูกถามมีส่วนในการเสริมความรู้ทางค่านิยมประวัติศาสตร์ไทยเป็นอย่างมากนั้น แม้ว่าไม่ผิดพลาดแต่ก็ไม่สามารถที่จะเข้าใจได้ว่ามีส่วนส่งเสริมความรู้ในค่านิยมและ
อย่างไร

ความเปลี่ยนแปลงเริ่มปรากฏขึ้นในการเขียนประวัติบุคคลและประวัติ
สายตระกูลเมื่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางทั้ง
ในค่านิยมที่และค่านิยมที่สัมพันธ์กับชีวิตของคนในสังคม อันยังผลทำให้คนที่มีความสัมพันธ์
อยู่กับระบบเศรษฐกิจแบบใหม่นี้มีความเปลี่ยนแปลงทางความคิด ซึ่งความเปลี่ยนแปลง
ทางความคิดที่สำคัญที่ทำให้งานเขียนประวัติบุคคลและประวัติสายตระกูลมีความแตกต่าง
ไปจากที่เคยมีมา ก็คือ ความสำนึกในศักยภาพของมนุษย์ในฐานะปัจเจกชนที่เข้มข้น
ขึ้นเรื่อย ๆ²⁷⁷

บนรากฐานทางความคิดที่เปลี่ยนแปลงไปได้ทำให้เกิดงานเขียนประเภทหนึ่ง
ขึ้นมามากมายในรัชกาลที่ 6 คือ งานเขียนประวัติผู้ที่เสียชีวิต งานเขียนประเภท
นี้เกิดขึ้นบนรากฐานความคิดที่เห็นว่าชีวิตมนุษย์มีคุณค่า มีความหมายที่น่าจดจำแม้ว่า
ร่างกายจะสูญสลายไปแล้ว อาจกล่าวได้ว่าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรง
ราชานุภาพทรงเป็นผู้ที่ริเริ่มและทำให้ได้รับความนิยมมากขึ้นในช่วงที่พระองค์ทรงดำรง
ตำแหน่งเป็นนายกหอสมุดสำหรับพระนคร และพระองค์เองก็ทรงพระนิพนธ์ไว้ด้วยจำนวน
ไม่น้อยทีเดียว²⁷⁸ ในค่านิยมงานพระนิพนธ์ของพระองค์จะสะท้อนให้เห็นถึงสำนักทาง
ประวัติศาสตร์ของพระองค์ ดังปรากฏในการนิพนธ์ว่าถ้าเป็นพระราชวงศ์ที่สำคัญ
เช่น สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ พระองค์จะทรงพระนิพนธ์ ว่า

²⁷⁷ รากฐานทางความคิดที่สำคัญอีกประการคือ ความเปลี่ยนแปลงความคิด
ทางเวลา หากแต่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ในความเปลี่ยนแปลงการเขียนประวัติที่จะกล่าว
ต่อไปจึงจะละไว้ในฐานะที่เข้าใจ

²⁷⁸ ในเวลาต่อมาได้รับการรวบรวมมาตีพิมพ์เป็นหนังสือชุด คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก
ถือได้ว่าเป็นหลักหมายที่สำคัญมากสำหรับงานเขียนประเภทนี้.

...พระประวิศสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
เทวะวงศ์วโรปการ ที่ได้เก็บเนื้อความมาเรียบเรียงไว้
สาธุชนผู้ใดได้อ่านทราบคงมีความเห็นเป็นยุติกันว่า
พระองค์ทรงสมบูรณด้วยวุฒิ ทั้งพระชาติ พระชนม์ และพระคุณ
ควรนับว่าเป็นบุรุษพิเศษ ซึ่งพระนามและความก็จะปรากฏอยู่
ในพงศาวดารของสยามประเทศสืบไป เพราะเหตุที่ได้ทรงทำ
คุณไว้แก่ชาติบ้านเมืองเป็นเอนกสถาน...²⁷⁹

จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงระบุดูกมุ่งหมายในการที่ทรงพระนิพนธ์พระประวัติ
ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการไว้ว่าเพื่อให้ "พระนามและความที่จะ
ปรากฏอยู่ในพงศาวดารของสยามประเทศสืบไป" หรือถ้าเป็นขุนนางที่สำคัญ พระองค์
จะทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า "เพื่อให้ชื่อและความที่ปรากฏอยู่ในตำนานของสยามประเทศ
สืบไป" แต่ถ้าเป็นขุนนางหรือคนทั่วไปที่ไม่ใช่บุคคลสำคัญของประเทศ จะทรงกล่าวถึง
ประวัติบุคคลนั้นเพียงเพื่อให้ปรากฏอยู่เป็นที่ระลึกแก่ญาติมิตรและเป็น "สังเวควัตถุ"
(วัตถุอันพึงสลดใจ) แก่บุคคลทั่วไปเท่านั้น ดังเช่น "...บัดนี้จะกล่าวถึงประวัติของ
พระยารักษาสมบัติ พอให้ปรากฏอยู่เป็นที่ระลึกแก่ญาติมิตร และเป็นสังเวควัตถุแก่
สาธุชนทั้งหลายบรรดาที่จะได้พบอ่านสมุคนี้..."²⁸⁰ แม้ว่าพระนิพนธ์ของพระองค์
จะแสดงให้เห็นถึงสำนักทางประวัติศาสตร์ของราชวงศ์จักรีอย่างชัดเจนก็ตาม แต่
ก็สามารถที่จะพิจารณาได้ถึงความคิดที่อยู่เบื้องหลังการเขียนประวัติผู้ตายในหนังสือ
งานศพได้ว่า เป็นความคิดที่มองเห็นความหมายและความสำคัญของชีวิตมนุษย์ในชาติ
นี้ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในการผลักดันวิถีประวัติศาสตร์ ประการสำคัญประการหนึ่งที่
ทำให้พิจารณาในแง่ดังกล่าวได้คือ การที่งานประเภทนี้เกิดขึ้นมาได้นั้น ก็เนื่องจากมี
คนจำนวนหนึ่งที่มีความคิดเกี่ยวกับมนุษย์ในลักษณะดังกล่าว มิเช่นนั้นแล้วสมเด็จพระ
กรมพระยาคำรงราชานุภาพคงจะไม่ทรงสามารถนำความคิดเช่นนั้นมา "ให้" แก่ราษฎรได้

²⁷⁹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ คนที่
ข้าพเจ้ารู้จัก เล่ม 3 (กรุงเทพมหานคร : มณฑลการพิมพ์ 2526) หน้า 50

²⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า

ในพระนิพนธ์ประวัติบุคคลของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพบางครั้ง จะทรงบรรยายประวัติตระกูลไว้ด้วย โดยที่มีความแตกต่างจากการเขียนประวัติ ตระกูลแบบที่ ก.ส.ร. กุหลาบได้เขียนไว้ คือ เริ่มมองเห็นความสำคัญของ บุคคลซึ่งมีความเป็นอิสระ จากระบบเกียรตินิยมของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ดังเช่น ทรงกล่าวถึง

"...สกุลของหมื่นนภพิททภูวนารถเป็นคฤหบดี ประกอบการเลี้ยงชีพ ค้อยทำไร่นาและค้าขาย...บุตร 5 ธิดา 6 รวม 11 คน ยังมีตัวอยู่ บุตร 2 ชื่อนายไชยหนึ่ง นายอินหนึ่ง ธิดา 4 ชื่อ นางเหรียญ 1 นางเจียร 1 นางนวม 1 นางเนย 1 ล้วนประกอบการทำไร่นา ค้าขายตามประเพณีในวงศ์ตระกูล เป็นอิสระแก่ตนทุกคน..."²⁸¹

คำประกาศแสดงความภาคภูมิใจของปัจเจกชนที่ตนเองมีสายเลือดที่สืบทอด คู่สมบัติมาจากบรรพบุรุษ ที่ปรากฏในคำปรารภของพระยานครพระรามาธิบดีสะท้อน ความสำนึกในความสำคัญของสายตระกูลตนเองโดยมิได้กล่าวถึง "เกียรตินิยม" ที่เนื่องในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราช ดังความว่า

...แม้ว่าข้าพเจ้ามิได้มีกำเนิดมาในกองเงินกองทอง หรือกำลัง ตระกูลเฟื่องฟู ซึ่งบางหมู่บางคณะเห็นว่าอาจประพดคติที่มี ความฉลาดรอบรู้...

...ก็ไม่ใช่ที่น่ายินดียิ่งไปกว่ากำเนิดของข้าพเจ้าได้ปฏิสนธิ ในตระกูลที่มีความยุติธรรมและปราศจากซึ่งความริษยาอาฆาต ใครผู้ใดทั้งสิ้น หยาคโลหิตแห่งบรรพบุรุษนั้นแหละ ได้คดทอมาเป็นชีวิตวิญญูณ ข้าพเจ้าจึงมีนิสัยความประพดคติตามตระกูล

²⁸¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก เล่ม 1

โดยมิได้กระทำความยุติธรรมแก่ผู้ใด หรืออิจนาริษา
ใครมาแต่กำเนิดจนถึงเวลาที่จวนจะอวสานแห่งชีวิต...
นับว่าเป็นความพอใจประการหนึ่ง...²⁸²

หรือแม้กระทั่งเมื่อปรากฏว่าข้าราชการท่านหนึ่งมีข้อทะเลาะวิวาทกับพระราชวงศ์ชั้น
หม่อมเจ้า จนถึงกับต้องโทษให้ออกจากราชการ ข้าราชการท่านนั้นก็ได้อวสาน
ซึ่งความค่อนหนึ่งในภูิกานั้นชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงความภาคภูมิใจในสายตระกูลของ
ตนเอง คึงความว่า

...เนื่องจากหม่อมเจ้าอิทธิเทพสวรรค์ ได้ขูลดวายุภูิกา
กล่าวโทษข้าพระพุทธเจ้าและได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัยโดยตรง พระราชดำริชอบ
ตามความเห็นคณะกรรมการ ในข้อที่ว่า ข้าพระพุทธเจ้าไม่มี
ความผิดตามกฎหมายและคดีอาญาแต่ไม่ต้องด้วยพระราชนิยม
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ปลดข้าพระพุทธเจ้าออกจาก
ราชการกรมพระคลังข้างที่โดยไม่มีบำเหน็จบำนาญ... หม่อมเจ้า
อิทธิเทพสวรรค์ ทรงทำร้ายกษัตริย์แห่งข้าพระพุทธเจ้า... เป็น
การทำลายสิทธิและความอิสระภาพของข้าพระพุทธเจ้าผู้เป็น
พลเมืองผู้หนึ่งให้เสื่อมเสียไป... เป็นการหมิ่นประมาทต่อชื่อเสียง
และเกียรติคุณความดีของข้าพระพุทธเจ้าอย่างร้ายแรง...
...ไม่เคยมีความค้างปร้อยอย่างใด ๆ ปรากฏขึ้นในคำนำและ
ประวัติการณ์แห่งตระกูลของข้าพระพุทธเจ้า...²⁸³

²⁸² "คำปรารภของพระยานครพระรามา" (สวัสดี มหาภายี) ใน
สมเด็จเจ้า กรมพระยาคำรงราชานุภาพ คนที่ข้าพเจ้ารู้จัก เล่ม 4 หน้า 231 - 232.

²⁸³ นายวงใจภักดิ์ "ภูิกานายจงใจภักดิ์" หนังสือพิมพ์กรุงเทพเคสิเบด
19 มิถุนายน 2471.

นอกจากการเขียนประวัติตระกูลที่แทรกอยู่ในหนังสืองานศพแล้ว
 ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงโปรดเกล้าให้มีการใช้นามสกุล
 ขึ้นมา²⁸⁴ ก็ปรากฏงานเขียนประวัติตระกูลต่าง ๆ ขึ้นมามากมายที่เป็นการเขียน
 เพื่อแสดงการสืบสายสกุลตนเอง โดยเน้นอยู่ที่สายเลือด มิได้ให้ความสนใจเฉพาะ
 ผู้ที่มียศถาบรรดาศักดิ์ ดังที่ปรากฏมาก่อน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสำนึกในความ
 สำคัญของคนทุกคนในสายตระกูลอย่างชัดเจน ดังปรากฏ นายฟุ้ง ฤทธาคนี ได้บันทึก
 ประวัติตระกูล 3 ตระกูลไว้ในปี พ.ศ. 2461 มีความตอนหนึ่งว่า

"...คนที่ท่านสังฆราชก่อน ลงมาถึงฤทธาคนี และสาธุเสียนั้น ยังไม่
 หัวถึงวงศ์ญาติโคตรดอก เพราะฉะนั้น นายฟุ้ง ฤทธาคนี จึงโคซี้แจงไปตาม
 วงศญาติที่ใกล้ชิดเบื้องมา...ให้ไปแจ้งความก่อนนายอำเภอที่คนอยู่นั้น ๆ ให้
 ขอลิขนามสกุล "พิทักษ์สาลี" ฉะนั้นจึงรวมเป็นสามตระกูลด้วยกัน

1. ตระกูลฤทธาคนีนั้น พระมงกุฎเกล้าฯ พระราชทาน นายร้อยตรี แฉล้ม
 ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์
2. ตระกูลสาลีเส็ก พระมงกุฎเกล้าฯ พระราชทานขุนราชพรหมา (หรุ่น)
 แพทย์พระโอสถคน
3. ตระกูล พิทักษ์สาลี นายฟุ้ง คิคชั้น²⁸⁵

²⁸⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ทรงตราพระราชบัญญัตินามสกุล
 ในปี พ.ศ. 2456.

²⁸⁵ ฟุ้ง ฤทธาคนี, ประวัติตระกูล 3 ตระกูล และลิขิต สกุลธชาคก
 พิมพ์ในการณาปนกิจศพ ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 29 มกราคม 2502 หน้า 1
 ประวัติตระกูล เริ่มเขียนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2461.

นอกจากนั้น ยังปรากฏงานเขียนประวัติบุคคลในลักษณะที่ผู้เขียนได้เขียนประวัติชีวิตตนเองในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ งานประเภทนี้มักจะแสดงหรืออธิบายถึงชีวิตของผู้เขียนที่ผ่านประสบการณ์ชีวิตมาอย่างไร ประสบความยากลำบากมากมายเพียงไร และตนเองได้แก้ปัญหาเหล่านั้นให้ลุล่วงไปได้ด้วยศักยภาพของคนด้วยกลวิธีใด คังปรากฏ พระยาภิรมย์ภักดี เขียนประวัติพระยาภิรมย์ภักดี²⁸⁶ โกลด ดุนตระกูล เขียน ประวัติของข้าพเจ้า²⁸⁷ ซึ่งล้วนแต่แสดงถึงศักยภาพของคนในฐานะปัจเจกชนที่สร้างความสำเร็จให้แก่ตนเอง หรือแม้กระทั่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เอง ที่รับราชการและน่าจะมีความสำนึกเชิงปัจเจกชนเช่นนี้บ่อย กลับเป็นตรงกันข้าม คังปรากฏในการเขียนประวัติตนเองของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ปรากฏอย่างชัดเจนว่าเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีมีความสำนึกในศักยภาพของตนอย่างเต็มเปี่ยมและพร้อมที่จะอุทิศตนทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ถึงความที่เขียนไว้ว่า "...เราได้ตั้งใจอยู่ว่าเกิดเป็นคนควรจะต้องตั้งใจว่าทำการสิ่งใดที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ได้แล้ว การสิ่งนั้นควรจะต้องทำ..."²⁸⁸

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นผู้ที่แสดงออกซึ่งความคิดเห็นส่วนตัวในเรื่องการดำรงอยู่ของคนในระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราค่อนข้างสูงตั้งแต่ครั้งยังรับราชการอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการแสดงความปรีวิติทศปัญหาในการดำรงอยู่

²⁸⁶ พระยาภิรมย์ภักดี, ประวัติพระยาภิรมย์ภักดี (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บรรณกิจ, 2525)

²⁸⁷ โกลด ดุนตระกูล, "ประวัติของข้าพเจ้า" ในอนุสรณ์นายโกลด ดุนตระกูล (พระนคร : อรุณการพิมพ์, 2502)

²⁸⁸ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี, ประวัติและความทรงจำสังเขป (พระนคร : โรงพิมพ์เฮงหลีเชิงสะพานค้ำ, 2466), หน้า 9.

ในระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราของทหารชั้นผู้น้อย²⁸⁹ หรือบางกรณีเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเขียนแสดงความคิดเห็นไปในทำนองว่าถูกรัฐบาลโกงเงินที่ท่านควรจะได้ไป²⁹⁰ ซึ่งการแสดงออกเช่นนี้จะสะท้อนให้เห็นได้ว่าคุณค่าในศักยภาพของปัจเจกชนของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีสัมพันธ์กับการดำรงอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา และท้ายที่สุดก็ได้ทำให้ท่านหันไปประกอบอาชีพทางค้าธุรกิจ คือ การก่อตั้งบริษัทศรีมหาราชขึ้นมา

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม วงการพระสงฆ์เองก็ถูกดึงเข้ามามีส่วนร่วมด้วยมากขึ้น ดังปรากฏในงานวิจัยเกี่ยวกับเศรษฐกิจวัด ของ อุทิศ จິงนิพนธ์สกุล ที่พบว่าวัดได้เริ่มกลายมาเป็นสถาบันทางเศรษฐกิจมากขึ้นตามลำดับ²⁹¹ ดังนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจอันใดที่ได้เกิดการเขียนประวัติตนเองโดยพระสงฆ์ขึ้นมาในช่วงเวลานี้ เช่นกัน ซึ่งการแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิดของพระสงฆ์ก็ปรากฏว่ามีความคล้ายคลึงกับความรู้สึกนึกคิดของสามัญชนเป็นอันมาก ดังปรากฏในงานเขียนประวัติของพระสงฆ์เล่มแรก คือ งานเขียน อัครโนประวัติ ของ เจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์²⁹² ซึ่งท่านได้แสดงออกอย่างชัดเจนในด้านความสำคัญในศักยภาพของท่านที่ทำให้ท่านได้รับความสำเร็จทางโลก (ท่านมิได้ให้ความสำคัญแก่ความสำเร็จทางธรรม) ดังความที่ว่า

²⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า

²⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9 - 11.

²⁹¹ อุทิศ จິงนิพนธ์สกุล "เศรษฐกิจวัดในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ. 2325-2453)" วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

²⁹² ผู้เขียนได้รับข้อมูลนี้จากอาจารย์ วิวัฒน์ เหมียพันธ์ุ โดยผ่านการแนะนำของอาจารย์ ฉลอง สุนทราวณิชย์ ผู้เขียนขอขอบพระคุณทั้งสองท่านไว้ ณ ที่นี้ด้วย.

...เมื่อใดเป็นสมภาร. . . อัครโน ทั้งใจจะนำเพ็ญไตรสิกขา ศิล
สมาธิ ปัญญาให้เต็มรอบในบริบูรณ์ควยลาภ, ยศ, สรรเสริญ, และความสุข
. . . คิดทั้งใจจะนำรังกอลรางถาวรวัตถุทั้งภายนอกและภายในในโลก
ใกรับความสุขต่อไป. . . ในรัชกาลที่ 5 อัครโนใกรับพระราชทาน
สัญญาบัตรสมณศักดิ์ 3 ตำแหน่ง สัญญาบัตรตำแหน่งเจ้าคณะมณฑล 4
ตำแหน่ง. . . ในรัชกาลที่ 6. . . ไกรับพระราชทานสัญญาบัตรสมณศักดิ์
4 ตำแหน่ง รวม 2 รัชกาลเป็น 11 ตำแหน่ง เห็นจะเป็นเอกทัศตะในทาง
สัญญาบัตรใกรับคนหนึ่งกระมัง . . . การที่เลามาให้ทั้งตลอดเรื่องใกรับเสนาทาง
ลาภยศและกิจจานุกิจ ใกรับเห็นว่าอัครโนมีความสุขสบายเจริญควยลาภและยศ
โดยลำดับ. . . 293

จุดประสงค์ประการหนึ่งของเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ที่เขียนประวัติ
ของตนเองขึ้นมาก็เพื่อที่จะสอนธรรมแก่คนทั่วไปโดยใช้ประสบการณ์ของตนเองในฐานะ
ที่เป็นมนุษย์คนหนึ่งเป็นแบบอย่าง²⁹⁴ ซึ่งความคิดเช่นนี้เกิดขึ้นไม่ได้หากปราศจาก
ความสำนึกในศักยภาพของตนเองในฐานะปัจเจกชน

ในอีกด้านหนึ่งของความคิดทางด้านเวลา คือ ความคิดเรื่องความก้าวหน้า
ที่ปรากฏในหมู่ข้าราชการและราษฎรเมื่อประกอบเข้ากับความสำนึกในศักยภาพของ
ปัจเจกชนจึงทำให้เกิดงานเขียนประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญมากต่อการเกิดสำนึกทาง
ประวัติศาสตร์ของสามัญชนขึ้นมา คือ ภายหลังจากที่สมเด็จพระยาตากำรงราชานุภาพ
ได้สร้างภาพประวัติศาสตร์ที่มุ่งที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้ "กำหนด" หรือ "กระทำ"

²⁹³เจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์, อัครโนประวัติ พิมพ์แจกในงานบำเพ็ญ
กุศลถวายท่านผู้เคยเป็นเจ้าอาวาสวัดบรมนิวาส (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2490), หน้า 21, 39.

²⁹⁴ความเห็นนี้เป็นของอาจารย์สายชล วรณรัตน์ ผู้เขียนขอขอบคุณ
ไว้ ณ ที่นี้ด้วย.

ให้ชาติก้าวหน้านั้นเปลี่ยนไป ดังปรากฏอย่างชัดเจนในสำนักของขุนวรกิจพิศาลที่
ทำให้ท่านได้พยายามค้นและเรียบเรียงงานประวัติศาสตร์ เรื่อง ตำนานเสนาบดี
กรุงรัตนโกสินทร์ ขึ้นมา ความสำนักของขุนวรกิจพิศาลแสดงออกอย่างแจ่มชัดใน
"คำนำ" ของท่าน ความว่า

ปฐมเหตุที่ข้าพเจ้าจะคิดรวบรวมหนังสือเรื่องนั้นขึ้นมา
ให้เกิดความรู้สึกขึ้นมาอย่างหนึ่ง เชื่อว่าท่านทั้งหลายก็คง
จะนึกพ้องกับข้าพเจ้าบ้าง คือข้าพเจ้ามาระลึกถึงบรรพบุรุษ
ของชาวเราทั้งหลายว่า โฉมหนอกกรุงศรีอยุธยา (กรุงเก่า)
ซึ่งเป็นรากเง้า ดินฐานแห่งคนไทยก็ได้เสียไปแก่พม่าข้าศึกแล้ว
ท่านยังจะมารวมรวมกัน ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ได้อย่างไร เรา
จึงได้มาอยู่ในเวลานี้อันได้ชื่อว่าไทยไม่มีชาติใดมาปกครอง
เหนือเราอย่างประเทศราชอื่น ๆ ในชั้นแรกก็แลเห็นแต่ปฐมเหตุ
ข้อเดียวว่า เพราะพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองแผ่นดิน พระองค์
เป็นผู้ทรงรวบรวมให้คงมีขึ้นอย่างเดิม... มานึกดูอีกครั้งหนึ่งว่า...
พระองค์ท่านพระองค์เดียวจะทรงป้องกันประเทศและชาติให้เจริญ
ถาวรคงอยู่ได้ เช่นนั้นหรือ จำเป็นจะต้องมีเสนาอำมาตย์ราชเสวก
ช่วย... จึงจะเป็นผลสมดังพระราชประสงค์ได้... เมื่อแลเห็น
ความจริงนั้นแล้ว ก็ยิ่งทวีความรู้สึกมากจนอยากจะทราบว่า
ใครซึ่งเป็นผู้ช่วยเหลือในราชการแผ่นดินมาแต่ก่อนบ้าง จึงกระทำ
ให้ข้าพเจ้าพยายามค้นคว้า... 295

295 ขุนวรกิจพิศาล (เปล่ง สุวรรณจิตติ) เรียงเรียง ตำนานเสนาบดี
กรุงรัตนโกสินทร์ (เรียงตามลำดับ) (ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 6 จบเพียง
พ.ศ. 2463) (กรุงเทพฯ : อักษรนิติ, 2463) หน้า คำนำ

ความเปลี่ยนแปลงการรับรู้ประวัติศาสตร์ในท่านองเดียวกันนี้ คือ เริ่มให้ความสำคัญแก่ผู้อื่นหรือชนชั้นอื่นว่ามีส่วนสำคัญในการ "กำหนด" หรือ "กระทำ" ให้วิถีแห่งประวัติศาสตร์ดำเนินมาในวิถีทางที่เจริญก้าวหน้าเช่นนี้ ปรากฏอย่างมากภายในช่วงใกล้ ๆ พ.ศ. 2475 ดังปรากฏการรับรู้ประวัติศาสตร์เช่นนี้ในหมู่ของทหาร เช่น ขุนจรัสชวณะพันธ์ ได้เขียนเรื่อง พงสาวดารโปลิติก หรือค้นเหตุความก้าวหน้า ที่มีจุดประสงค์อยู่ในใจเขียนสามประการคือ เพื่อให้เป็นลูกกุญแจสำหรับไขพงสาวดารต่าง ๆ เพื่อให้ทราบถึงต้นเหตุของความศิวิไลซ์ และเพื่อให้ทราบว่าการเป็นทหารช่วยบ้านเมืองเป็นหน้าที่สำคัญอย่างไร²⁹⁶ ซึ่งในงานประวัติศาสตร์ฉบับนี้เน้นอย่างมากต่อบทบาททหารที่จะทำให้เกิดความเจริญแก่ประเทศและชาติ ซึ่งเป็นการเน้นทหารโดยรวม มิได้แบ่งทหารออกตามชนชั้นที่แบ่งกันในสังคม²⁹⁷

บนความเปลี่ยนแปลงการรับรู้ประวัติศาสตร์ที่เน้นหรือมองเห็นผู้ "กำหนด" วิถีประวัติศาสตร์เป็นคนในชนชั้นอื่นด้วยมิได้จำกัดอยู่เฉพาะพระมหากษัตริย์เท่านั้น ที่ปรากฏขึ้นในงานประวัติศาสตร์ของข้าราชการและราษฎรก็ได้เกิดถว้อธิบายวิกรมของสามัญชนขึ้นมา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ได้ปรากฏวีรชนในอดีตที่มีโชพระมหากษัตริย์ขึ้นมา และอธิบายแรงจูงใจของวีรชนเหล่านั้นว่าได้กระทำไปด้วยความรักชาติที่แตกต่างไปจากการอธิบายแบบเดิม ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดก็คือ วิกรมในการต่อสู้พม่าของชาวบ้านบางระจัน สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุภาพ ได้เคยอธิบายสาเหตุแรงจูงใจของชาวบ้านบางระจันไว้ว่า

²⁹⁶ ขุนจรัสชวณะพันธ์ พงสาวดารโปลิติก หรือค้นเหตุของความศิวิไลซ์ พิมพ์ในงานศพ นายพันตรี หลวงราชเสวก (คิด) เจ้ากรมรักษาพระองค์ พ.ศ. 2469 หน้า "แจ้งความ".

²⁹⁷ เรื่องเดียวกัน

...แต่มีเรื่องน่าอัศจรรย์ เกิดขึ้นทางหัวเมือง... เรื่องหนึ่ง
คือ เมื่อเดือน 3 ปีระกา เมเมียวสีหบดีให้พวกพม่ากองหนึ่ง
ไปเที่ยวค้นทรัพย์จับผู้คนทางเมืองวิเศษไชยชาญ พม่าบังคับ
ราษฎรที่ยอมอยู่ในอำนาจให้นำไปเที่ยวค้นหาทรัพย์ ภายหลัง
พม่ารู้ว่าใครมีลูกสาว จะบังคับเรียกเอาลูกสาวด้วย พวก
ราษฎรก็พากันโกรธแค้นจึงคิดแก้แค้นพม่า... 298

จะเห็นได้ว่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเห็นว่า ราษฎรจะรบกับ
พม่าด้วยตัวเอง จึงกล่าวไว้ว่าเป็นที่น่าอัศจรรย์ในเรื่องที่เกิดขึ้น และขณะเดียวกันก็
อธิบายแรงจูงใจของชาวบ้านอย่างง่าย ๆ ว่า เกิดจากแรงผลักดันตามธรรมชาติของ
มนุษย์ที่รักและหวงแหนลูก ในขณะที่ยกอธิบายของข้าราชการท่านหนึ่งที่มีความสำคัญใน
ศักราชของปัจเจกชนอยู่กลับมีความรู้สึกยกย่องชมเชยชาวบ้านบ้านบางระจันอย่างมาก
ดังปรากฏความว่า

...ในคอนนี้พลเมืองของไทย ได้ทำการอย่างน่าชมเชยครั้งหนึ่ง
คือ ชาวบ้านบางระจันอยู่ที่พรมแดนเมืองวิเศษไชยชาญ,
เมืองสุพรรณและเมืองสิงห์คอกัน พวกราษฎรสามัญควมดูกัน
เข้าสู้รบกับพม่าฆ่าพม่าล้มตายทั้งหลายร้อยคน พม่าต้องใช้เวลา
ทั้ง 5 เดือน และชีวิตมนุษย์อีกหลายร้อยคนสำหรับปราบพวก
ชาวบ้านบางระจันและการที่...แพ้ก็เพราะเหตุอย่างเดียว
คือไม่มีปืนใหญ่... 299

298 สมเด็จพระนเรศวรมหาราช, ไทยรบพม่า (กรุงเทพมหานคร:
คลังวิทยา), หน้า 367.

299 หลวงวิจิตรวาทการ, ประวัติศาสตร์สากล เล่มที่ 7 (กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์วิริยวิทยานุกา, 2473), หน้า 139.

ในหนังสือ เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์ เอง ก็ได้ย้าว่าคนทุกคนก็มีความรักชาติ เช่นกันดังปรากฏในบทความเรื่อง "ว่าด้วยความรักชาติและความสามัคคี" ความว่า

...ตามความที่ข้าพเจ้าได้สังเกตไว้ โดยได้ฟังเรื่องโบราณ และหนังสือเรื่องโบราณแต่ก่อน ๆ ที่ว่าด้วยพระมหากษัตริย์ ซึ่งรักษาพระนครปกครองชาติของพระองค์ สืบเชื้อสายพระवंษ ของพระองค์มาได้ช้านานนั้น ก็เพราะ...

1. ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ซึ่งเป็นชาติเดียวกับพระองค์ มีความรักชาติของตน...

2. ความที่รักชาตินั้น แลจึงมีน้ำใจสามัคคีแก่กันและกัน...³⁰⁰

นอกจากชาวบ้านบ้านบางระจันหรือไพร่ฟ้าจะถูกอธิบายใหม่ว่ามีความรักชาติ เช่นกัน ยังปรากฏการสร้างภาพวีรชนชั้นอีกท่านหนึ่ง คือ ท่านโม (ท้าวสุนาริในความเชื่อของคนภายหลัง) ซึ่งได้อธิบายสาเหตุที่ท่านโมต่อสู้กับเจ้านองศ์ว่า "...รักชาติมิเชื่อนกมลไผ่..."³⁰¹ และได้สร้างคำอธิบายว่า เพราะให้ความสำคัญแก่การรักชาตินี้จึงทำให้เสียสละทุกอย่างได้³⁰² ซึ่งต่อมาพระราชวงศ์สองพระองค์ ได้ทรงแสดงพระคำวิรตอภินิหารวีรชนในประวัติศาสตร์ท่านนี้ไว้ โดยที่สมเด็จพระยามหิธรานุวัตินวงศ์ ทรงสงสัยว่า "...เรื่องท่านผู้หญิงโมถูกประหลาด อยู่ในพงศาวดาร รัชกาลที่ 3 ซึ่งถวายนมา ไม่เห็นแสดงอิทธิฤทธิ์อะไรเป็นแต่คุมพวกผู้หญิงเป็นกองหลังเท่านั้น

³⁰⁰ เสนาศึกษาและแผ่วิทยาศาสตร์ เล่มที่ 4 ฉบับที่ 3 เดือน พฤศจิกายน ร.ศ. 112.

³⁰¹ อามาศย์เอก พระยาอุปกิตศิลปสาร "คำฉันท์ ยอเกียรติชวามครราชสีมา (เคิมจำหน้าว่าท่านโม)" ใน คำประพันธ์บางเรื่อง พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชเพลิงศพ ร.ค.ค. ทองสืบ พันธุหงส์ ณ เมรุวัดกมฤกษ์กษัตริย์ราม 13 พฤศจิกายน 2511 หน้า 81

³⁰² เรื่องเดียวกัน หน้า 82 - 83.

ทำไมจึงยกย่องกันหนักหนาไม่ทราบ..."³⁰³ และคำทอของสมเด็จพระยา
 คำรงราชานุภาพแสดงให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงของการรับรู้ประวัติศาสตร์ได้อย่าง
 ชัดเจน ความว่า "...การสร้างรูปท่านผู้หญิงโหม้นั้น เป็นอุทาหรณ์อันหนึ่ง ซึ่ง
 แสดงว่าความคิดสมัยใหม่ผิดกับสมัยเก่าหมดทุกอย่าง..."³⁰⁴

ในขณะที่เกิดกระแสการอธิบายประวัติศาสตร์ที่แสดงว่าทุกคนล้วนมีความรักชาติ
 และมีส่วนกำหนดวิถีแห่งประวัติศาสตร์ร่วมกันไม่ใช่เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น ปรากฏ
 ว่ามีงานวรรณกรรมอิงประวัติศาสตร์ที่วางอยู่บนความสำนึกเช่นนี้มากมายทีเดียว ที่ล้วน
 แล้วแต่ให้ความสำคัญแก่ขุนนาง นายทหารหรือแม้กระทั่งราษฎรเป็นตัวเอกที่แสดง
 ความรักชาติและอุทิศตัวเองเพื่อชาติ ตามหนังสือหรือวารสารต่าง ๆ เช่น บุญยืน
 โกมลบุตร (นามแฝงของ สันต์ โกมลบุตร) เขียนเรื่อง "คาบคอกาบ" ใน
 หนังสือ อัสสัมชันอุโฆษสมัย³⁰⁵ หรือ หลวงสารานุกรมประพันธ์ ที่นิยมเขียนเรื่องประเภท
 "คาบ ๆ" ทั้งหลายใน สารานุกรม³⁰⁶

การกล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของการรับรู้ประวัติศาสตร์มิได้มีความหมายว่า
 เป็นการรับรู้ประวัติศาสตร์ที่ปฏิเสธความสำคัญในความเป็นผู้ "กำหนด" วิถีแห่ง
 ประวัติศาสตร์ของพระมหากษัตริย์เพียงแต่เน้นในจุดที่ว่า ทุกคนล้วนมีหน้าที่ที่จะทำ
 ความก้าวหน้าให้แก่ชาติร่วมกัน³⁰⁷ และด้วยความคิดนี้จึงทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใน
 การรับรู้เกี่ยวกับผู้ "กำหนด" วิถีแห่งประวัติศาสตร์ ดังปรากฏใน

³⁰³ สำนวนสมเด็จ เล่ม 4 กรุงเทพฯ : ศุภสภา 2515 หน้า 267.

³⁰⁴ เรื่องเดียวกัน หน้า 270.

³⁰⁵ บุญยืน โกมลบุตร (นามแฝง) คาบคอกาบ อัสสัมชันอุโฆษสมัย
 เล่มที่ 58 ประจำเดือนมีนาคม พ.ศ. 2469.

³⁰⁶ ชาญหัตถกิจ (พลตรีไชยันต์ ธนิกหัตถกรรม) "แลหลังสารานุกรม: บันทึก
 วงการหนังสือของไทยเมื่อครั้งศตวรรษก่อน" ใน โลกหนังสือ 4: 6 มีนาคม, 2524 หน้า 46

³⁰⁷ การรับรู้ประวัติศาสตร์เช่นนี้สัมพันธ์กับการเกิดความคิดเรื่อง "ชาติ"
 และ "หน้าที่พลเมือง."

งานประวัติศาสตร์ไทยที่เขียนโดยหลวงวิจิตรวาทการ โดยทั่วไปงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการก่อน พ.ศ. 2475 มักจะถูกพิจารณาว่ากันว่า "...ท่านว่าตามสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ในเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทยทุกเรื่อง..."³⁰⁹ ซึ่งแม้แต่ตัวหลวงวิจิตรวาทการเองก็ยอมรับว่าในการเขียนนั้นคน "ถือปี่" มา จากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช³¹⁰ แต่แท้ที่จริงแล้วสภาวะทางความคิดของสังคมที่หลวงวิจิตรวาทการอยู่มีส่วนที่ทำให้หลวงวิจิตรวาทการเสนอภาพประวัติศาสตร์ที่แตกต่างไปจากงานพระนิพนธ์ไม่น้อยทีเดียว

ความแตกต่างที่ปรากฏอยู่ในงานประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการเป็นผลมาจากความสำนึกในศักยภาพของมนุษย์ในฐานะปัจเจกชน³¹¹ ดังนั้นการยกย่องพระมหากษัตริย์ในอดีตนั้นหลวงวิจิตรวาทการจึงยกย่องเฉพาะพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถเท่านั้น ส่วนพระมหากษัตริย์ที่ไม่ทรงพระปรีชาสามารถหรือไม่สามารถทำคามหน้าที่ที่ดี ก็จะถูกหลวงวิจิตรวาทการแสดงความเห็นในทางที่ไม่ชื่นชมไว้ดังปรากฏในการแสดงความคิดเห็นต่อพระมหากษัตริย์องค์สุดท้ายก่อนเสียกรุงศรีอยุธยา ความว่า

³⁰⁹ อัจฉราพร กุมุทพิศมัย "แนวการเขียนประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ" ใน ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย. หน้า 270.

³¹⁰ หลวงวิจิตรวาทการ ประวัติศาสตร์สากล เล่มที่ 3 หน้า (คำนำ)

³¹¹ ดูในความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมการเมืองกับการเกิดสำนึกเชิงปัจเจกชน."

...การที่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสด็จหนีออกไปสิ้นพระชนม์โดยออก
อาหารเช่นนั้น เป็นที่น่าเสียดายนักเพราะโทษ ๆ ก็จะมีสิ้นพระชนม์
ถ้าหากทรงต่อสู้จนถึงที่สุดให้พระชนม์แตกดับลงด้วยคาบของพม่า
แล้วก็จะได้พระนามว่าทรงสละเลือกหยกสุดท้ายให้แก่ประเทศซึ่ง
พระองค์ทรงต้องรับผิดชอบ และประวัติศาสตร์ของสยามจะมีจำนวน
วีระบุรุษเพิ่มขึ้นอีกคนหนึ่ง... 312

หรือการประนามพระมหากษัตริย์ทั้งราชวงศ์ถึงความที่ว่า "ในบรรดางค์กษัตริย์ที่
ครอบครองประเทศสยาม ไม่มีวงศ์ไหนจะค่อยเท่าวงศ์บ้านทูลหลวง... กษัตริย์ทุกองค์
ของวงศ์นี้มีลักษณะเพียง 2 อย่าง คือ แข็งกระด้าง โหดร้าย หรืออ่อนแอ
เกียจคร้าน..."³¹³ แม้ในการยกย่อง "มหาบุรุษ" บางพระองค์ก็นำมาสู่การปฏิเสธ
กษัตริย์ที่ไม่มีความสามารถอยู่กลาย ๆ ถึงความที่ยกย่องพระเจ้าตากสินว่า

...แต่พระองค์จะเป็นบ้าเป็นบออะไรก็ตาม จะเป็นลูกเจ๊ก ลูกจีน
ลูกนายอากรบ่อนเบี้ยอยู่วัด ไฉนเมียลูกอาจารย์มดค์แซ่หน้าอะไรก็ตาม
พระองค์ได้ทรงเกิดมาสำหรับทำบุญคุณอันยิ่งใหญ่แก่สยามประเทศ
ได้ทรงกู้อิสระภาพ และยกฐานะของสยามจากความย่อยยับขึ้นสู่
ความสมบูรณ์ มีอาณาเขตกว้างขวางออกไป จนถึงฝั่งซ้ายของ
แม่น้ำโขง ซึ่งนอกจากพ้อขุนรามคำแหงแล้ว ก็ยังไม่มีใคร
ทำได้...³¹⁴

และได้ตั้งคำถามไว้ว่า "...ซึ่งถ้าเรามีพระเจ้าแผ่นดินที่โง่เขลาเกียจคร้าน หรือ
เห็นแก่ตัว ก็อาจเกิดเหตุร้ายแรงเท่ากับเวลาที่มีสงคราม..."³¹⁵ และย้ำไว้ว่า

³¹² หลวงวิจิตรวาทการ, ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 7 หน้า 150.

³¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

³¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 244.

³¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 335.

พระมหากษัตริย์ควรจะทรงมีความรู้ความสามารถ เพราะ "...ประเทศสยามเป็นประเทศที่ปกครองโดยสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงอำนาจเด็ดขาด และต้องรับผิดชอบในความเจริญและความเสื่อมของบ้านเมือง ฉะนั้นจึงจำเป็นที่...จะต้องทรงรอบรู้ในสรรพกิจ³¹⁶ ซึ่งสะท้อนแนวความคิดที่ว่าความเจริญหรือเสื่อมของประเทศอยู่ที่ศักยภาพและความสามารถของผู้ปกครอง

การที่หลวงวิจิตรวาทการมีความนิยมยกย่องเฉพาะผู้ที่มีความสามารถเท่านั้น จึงทำให้เกิดการเขียนชมพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีรัชกาลที่ 6 อย่างที่เรียกได้ว่าอำนาจของรัฐสมบูรณ์ภายใต้ราชาธิปไตยที่เอาโทษ โดยมีความทันท่วงทีว่ารัชกาลที่ 6 นั้นใครจะว่าไม่มีความสามารถทางด้านใดก็อาจจะหาข้อบกพร่องมาว่าได้ แต่จะหาข้อบกพร่องไม่ได้เลยในเรื่องการประพันธ์³¹⁷

นอกจากความเปลี่ยนแปลงของการรับรู้ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับขององค์พระมหากษัตริย์แล้วในงานชิ้นเดียวกันนี้ก็ได้นำเสนอภาพของประชาชนที่มีความรักชาติ และมีความรู้สึกรับผิดชอบต่อความเจริญหรือเสื่อมสลายของชาติ ดังปรากฏในการอธิบายภาพประวัติศาสตร์ของชาวบ้านบ้านบางระจันที่กล่าวมาแล้ว และปรากฏภาพประชาชนที่มีลักษณะ เช่นนี้แทรกอยู่โดยตลอดทั้งเล่ม

หนังสือประวัติศาสตร์สากลของหลวงวิจิตรวาทการถือได้ว่าเป็นหนังสือขายดีเล่มหนึ่งในบรรดาหนังสือที่ขายกันในขณะนั้น พิมพ์จำหน่ายถึง 3000 ชุด ในช่วงก่อน พ.ศ. 2475 การที่หนังสือนี้ขายดีคงจะไม่สามารถอธิบายได้จากมุมมองหลวงวิจิตรวาทการมุมเดียวว่าเขียนได้ดี แค่นั้นเป็นเพราะความสอดคล้องทางความรู้สึกนึกคิดระหว่างผู้เขียนกับผู้อ่านคงได้กล่าวมาข้างต้น และยังปรากฏการสื่อสารกันระหว่างผู้เขียนกับผู้อ่านอีกด้วยทั้งความว่า

³¹⁶หลวงวิจิตรวาทการ ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 8 หน้า 304.

³¹⁷หลวงวิจิตรวาทการ ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 2 หน้า 374.

...อันที่จริงมีสิ่งหนึ่งซึ่งทำให้ข้าพเจ้าภูมิใจว่าคนเป็นนักเขียน
ที่ใครจะหักกันว่านักเขียนโดยมาก คือว่า ความคิดที่อยู่ในระหว่าง
ท่านผู้อ่านกับข้าพเจ้า ไม่ใช่เป็นความคิดอยู่ในฐานะผู้ขายกับผู้ซื้อ
แต่เป็นความคิดอยู่ในฐานะผู้ร่วมมือช่วยกันสร้างประวัติศาสตร์
สากล... เป็นเครื่องแสดงให้เห็นความก้าวหน้าอันสำคัญ แห่ง
การแสวงหาสรรพวิชาในเมืองไทยเรา...³¹⁸

ขณะที่เกี่ยวกับที่ปรากฏความเปลี่ยนแปลงในการรับรู้ประวัติศาสตร์ไทย
การขยายพรมแดนการรับรู้วิถีแห่งประวัติศาสตร์ของชาติอื่น ๆ ก็ปรากฏมากขึ้น
ชัดเจนขึ้นในยุคสมัยนี้ด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในมหาวิทยาลัยที่ตั้งขึ้นมา³¹⁹
การรับรู้ความเคลื่อนไหวของชนในชาติอื่น ๆ ในหน้าหนังสือพิมพ์ และจากข้าราชการ
ที่กลับมาจากต่างประเทศ หรือแม้กระทั่งจากงานเขียนประวัติศาสตร์สากลของหลวง
วิจิตรวาทการเอง

การรับรู้วิถีแห่งประวัติศาสตร์ของชาติอื่น ๆ ก็อยู่ในมิติเดียวกันกับการรับรู้
ประวัติศาสตร์ชาติไทย คือ การรู้ประวัติศาสตร์นั้นเป็นการเรียนรู้

"... เหตุแห่งความเจริญและเหตุแห่งความเสื่อม...ประวัติศาสตร์
เป็นเอกสารที่พรรณนาเหตุการณ์ของโลกตั้งแต่ 7000 ปีมาแล้ว
ในระหว่าง 7000 ปีนี้มีชาติทั้ง 50 ชาติ หรือมากกว่านั้น
ที่เกิดขึ้น, เจริญขึ้น เสื่อมลง และล้มไป ความเจริญก็คือ
ความเสื่อมก็คือ ความล้มชาติก็คื ย่อมมีเหตุหลายอย่างต่าง ๆ กัน..."³²⁰

³¹⁸ หลวงวิจิตรวาทการ, ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 3 หน้า 14 - 15.

³¹⁹ เช่น หลักสูตรวิชาประวัติศาสตร์ (สากล) สำหรับนักเรียนจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย คณะอักษรศาสตร์ พ.ศ. 2471 มีรายวิชาที่จะต้องเรียนประวัติศาสตร์จีน
ประวัติศาสตร์ตะวันตก เป็นต้น

³²⁰ หลวงวิจิตรวาทการ, ประวัติศาสตร์สากล เล่ม 1 (คำนำ) หน้า (6)-(7).

และการรู้ประวัติศาสตร์สากลเช่นนี้เองจึงทำให้เกิดการเปรียบเทียบวิธีแห่งประวัติศาสตร์ชาติไทย และ " . . . เราสามารถนำเอาทางที่มาไว้เป็นตัวอย่างแก่ประเทศของเรา และป้องกันมิให้เป็นเหตุแห่งความเสื่อม . . ." ³²¹

ประเทศที่มีถูกนำมาเปรียบเทียบน้อยที่สุดในบรรดางานเขียนที่มุ่งให้เกิดความเจริญแก่ประเทศในขณะนั้นได้แก่ ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งปรากฏในคำกล่าวที่ชี้ให้เห็นว่าการเปรียบเทียบนั้นเกิดขึ้นเพราะ " . . . การเขียนประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น มีคุณประโยชน์แก่พวกเราหลายประการ ประการหนึ่ง เพราะเราเป็นชาวตะวันออกด้วยกัน พอจะเรียนแบบเอาอย่างกันเฉพาะส่วนที่ควรเอาอย่าง เพื่อแสวงหาความเจริญให้แก่ประเทศของเราได้ . . ." ซึ่งการนำเสนอมแบบอย่างของประเทศญี่ปุ่นนั้นมีทั้งทางด้านการทหาร ³²² การเงินและเศรษฐกิจ ฯลฯ การรับรู้ประวัติศาสตร์สากลมีส่วนอย่างมากในการที่จะทำให้เกิดการเปรียบเทียบกับประเทศของตนว่ามีความเจริญหรือยัง ดังยังเป็นเพราะเหตุนี้

สำนักทางประวัติศาสตร์กับการเปลี่ยนระบอบการปกครอง

การอธิบายการเปลี่ยนระบอบการปกครองใน พ.ศ. 2475 เท่าที่ผ่านมานั้นมีหลายแนวทางด้วยกัน ในที่นี้จะพิจารณาจากแง่มุมของสำนักทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นพลังทางภูมิปัญญาที่ผลักดันให้ข้าราชการกลุ่มหนึ่งดำเนินการบิโคอำนาจในการปกครองประเทศ ซึ่งพวกเขาเห็นว่าเป็นหนทางที่พวกเขาจะสามารถกำหนดวิธีของประวัติศาสตร์ไทยให้ดำเนินไปสู่ความก้าวหน้าอย่างแท้จริง ทั้งนี้โดยมีข้าราชการและราษฎรที่มีสำนักทางประวัติศาสตร์แบบเดียวกันให้การยอมรับหรือให้ความสนับสนุนร่วมมือ

การที่จะเข้าใจถึงสำนักทางประวัติศาสตร์ซึ่งผลักดันให้กลุ่มข้าราชการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนระบอบการปกครอง จำเป็นต้องศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่าง

³²¹ เรื่องเดียวกัน .

³²² หลวงวิจิตรวาทการ, ประวัติศาสตร์สากล เล่มที่ 8, หน้า 20-21.

ความคิดและการกระทำของกลุ่มข้าราชการที่ดำเนินการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง
 กับความคิดและการกระทำของชนชั้นนำแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งต่างก็คิด
 และกระทำการตามความสำนึกทางประวัติศาสตร์ของตน จึงจะช่วยให้เข้าใจ
 ลักษณะและขอบเขตของการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองใน พ.ศ. 2475 และใน
 ระยะเวลาต่อมาได้ดีขึ้น

โต้กล่าวมาแล้วว่าสำนึกทางประวัติศาสตร์ของข้าราชการและราษฎรที่
 มีชีวิตเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา ได้เปลี่ยนแปลงไปจากสำนึกที่ชนชั้นนำ
 ฉายทอด-ปลุกฝัง คือไม่ยอมรับว่าพระมหากษัตริย์เท่านั้นที่ทรงเป็นผู้กำหนดวิถีของ
 ประวัติศาสตร์ไทยให้เจริญก้าวหน้า และพระมหากษัตริย์บางพระองค์นอกจากมิได้
 ทำให้ชาติก้าวหน้าแล้วยังทรงกระทำในสิ่งทีก่อให้เกิดผลในทางตรงกันข้ามด้วย
 พร้อมกันนั้นก็เกิดความสำนึกว่าสามัญชนมีส่วนหรือมีบทบาทในการกระทำให้ชาติมี
 เอกราชและเจริญก้าวหน้าเสมอมา³²³ ด้วยความสำนึกเช่นนี้เองที่ผลักดันให้
 ข้าราชการกลุ่มหนึ่งดำเนินการยึดอำนาจเพื่อให้ "ราษฎร" ได้ร่วมกันกำหนดวิถี
 ประวัติศาสตร์ ทั้งจะกล่าวโดยละเอียดต่อไปข้างหน้า สิ่งที่จะต้องกล่าวไว้
 ในที่นี้ก่อนก็คือลักษณะของความสำนึกบางประการของกลุ่มข้าราชการที่ดำเนินการ
 เปลี่ยนระบอบการปกครองอันมีผลต่อพฤติกรรมทางการเมืองของคนกลุ่มนี้ นั่นคือ
 การที่คนกลุ่มนี้มีความสำนึกในศักยภาพของตนเองแต่ไม่เชื่อมั่นในศักยภาพของ
 ราษฎรทั่วไปดังกล่าวมาแล้ว³²⁴ ทำให้สำนึกทางประวัติศาสตร์ของคนกลุ่มนี้มี
 ลักษณะที่ว่าพวกตนเป็นผู้นำในการกระทำให้วิถีประวัติศาสตร์ไทยดำเนินไปสู่ความ
 ก้าวหน้าเพราะเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพเพียงพอ ส่วนราษฎรไม่มีศักยภาพที่จะทำเช่นนั้น
 ทัศนะเช่นนี้มีมาตั้งแต่เมื่อครั้งที่คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 คิดจะเปลี่ยนแปลงการ
 การปกครองแล้ว ทั้งสะท้อนให้เห็นจากคำกล่าวของนายทหารซึ่งเป็นผู้นำคนหนึ่ง
 ในการก่อการครั้งนั้นว่า ". . . เรื่องความเจริญของชาตินี้ หากเราไม่ช่วยกัน

323 ปรกตภูหิวข้อ "ความเปลี่ยนแปลงในการรับรู้ประวัติศาสตร์."

324 เรื่องเดียวกัน.

ทำขึ้น ก็ใครคนเมื่อเปล่าจะทำได้อย่างไร. . .³²⁵ ในเวลาต่อมา พระยาทรงสุรเดช ผู้นำคนหนึ่งของคณะราษฎรก็กล่าวไว้ว่า ". . . ถ้าฟังราษฎรจะไม่มีปัญญาคิดปลดแอกได้เลย และไม่มีใครกล้าชักชวนกันควบคุมกันเป็นพวกขึ้นมาได้ แม้ว่าจะออกตายเพราะความยากจนก็ทนออกตาย. . ."³²⁶ สำนักทางประวัติศาสตร์ที่มีรากฐานอยู่บนความไม่เชื่อว่าราษฎรมีสักยภาพที่จะเปลี่ยนชีวิตตนเองและเปลี่ยนแปลงชาติไปสู่ความเจริญก้าวหน้าได้เช่นนี้ จะกลายเป็นข้อจำกัดต่อการที่คณะราษฎรจะดำเนินการเปลี่ยนแปลงสังคมในระยะหลังจากการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองแล้ว อย่างไรก็ตามสำนักที่ว่าพวกคนมีศักยภาพที่จะกำหนดวิถีประวัติศาสตร์ไทยให้ดำเนินไปสู่ความก้าวหน้าก็เป็นสำนักที่มีพลังแรงมากที่สุดที่ผลักดันให้ข้าราชการกลุ่มนี้ลุกขึ้นกระทำการตามความสำนึกของตน

การแสดงออกที่สำคัญของสามัญชนกลุ่มนี้ ก็คือ การแสดงตนตามสำนักทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่คือความสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่ว่าตนเองมีส่วนในการ "กำหนด" ความเจริญให้แก่ประเทศไทย การแสดงออกเช่นนี้มีพื้นฐานอยู่บนความคิดที่ว่าคน ". . . มีสิทธิ์ทำตามที่ตนเห็นว่าเป็นทางดี. . ."³²⁷ จะเห็นได้ว่าสามัญชนข้าราชการได้แสดงความคิดเห็นมากมายหลากหลายที่ล้วนแต่เป็นแนวคิดหรือวิธีการที่ตนเห็นว่าสามารถนำชาติไปสู่ความก้าวหน้า ทั้งปรากฏบทความจำนวนมากในหนังสือวารสารต่าง ๆ ที่เป็นไปในแนวทางนี้ เช่น ในปี พ.ศ. 2473 หลวงบวรบรรณรักษ์ เขียนบทความแสดงความคิดเห็นเรื่อง "ชาติเจริญขึ้นและ

³²⁵ ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์, กบฏ ร.ศ. 130, หน้า 66.

³²⁶ นรนิติ เศรษฐบุตร และ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (บรรณาธิการ), บันทึกพระยาทรงสุรเดช (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2514), หน้า 24-25.

³²⁷ หลวงวิจิตรวาทการ, กุศโลบายสร้างความยิ่งใหญ่, หน้า 3.

เชื่อมลง"³²⁸ ทางค่านกลุ่มทหารนั้นที่ปรากฏการณ์ย่ำสำนึกกันอยู่เสมอว่า
 ". . . นายทหารคือผู้ที่นำอำนาจให้บ้านเมืองเจริญขึ้นตามลำดับ. . ." ³²⁹ ก็ได้
 แสดงออกในแนวความคิดเดียวกันกับข้าราชการที่กล่าวข้างต้น ร.ศ. จาร์ส แสดง
 ความคิดเห็นในเรื่อง "ข้าวทหารบกต่างประเทศ" และ "การสโมสรถหารบก"
 ได้เน้นว่าการทำเช่นที่เสนอนั้นจะทำให้ นายทหารมีกำลังใจที่จะทำหน้าที่ดีขึ้น³³⁰
 หลวงโยชาขรรณนิเทศ เขียนเรื่อง "การเงินของประเทศญี่ปุ่น" เพื่อเสนอแนวทาง
 ที่คนจีนชมว่าเป็นการนำชาติไปสู่ความก้าวหน้าให้รัฐได้เลือกสรรเอาไปไว้³³¹
 หรือการแสดงความคิดเห็นที่ชัดเจนของกลุ่มทหาร คือ "บันทึกเรื่องความเจริญและ
 ความเสื่อมของประเทศไทย"³³² นอกจากนั้นแล้ว ในการสื่อสารทางสังคม เช่น
 หนังสือพิมพ์ที่ปรากฏการแสดงความคิดเห็นในการแนะนำชี้แนวทางความก้าวหน้า
 มากมาย เป็นต้นว่าการเสนอเรื่องการเกณฑ์แรงงานราษฎรมาเพื่อสร้างถนนโดย
 "จันทร์ภา" ในหนังสือพิมพ์ไทย³³³ ในเคสิเมล์ มี "บทความหัวข้อบางอย่างที่ยก

³²⁸ หลวงขวรวรรณกรักษ์, "ชาติจะเจริญขึ้นและเชื่อมลง,"
 วิทยากรย (2473): 641-647.

³²⁹ ร.ศ. อภิบาล, "ตำแหน่งนายทหาร," ยุทธโศก 20 (พฤศจิกายน
 ร.ศ. 130): 132-151.

³³⁰ ร.ศ. จาร์ส, "ข้าวทหารบกต่างประเทศ," ยุทธโศก 17 (ธันวาคม
 ร.ศ. 127): 332-334.

"การสโมสรถหารบกญี่ปุ่น," ยุทธโศก 17 (กุมภาพันธ์
 ร.ศ. 126): 500-509.

³³¹ หลวงโยชาขรรณนิเทศ, "การเงินของประเทศญี่ปุ่น," ยุทธโศก
 16 (กุมภาพันธ์ ร.ศ. 126): 533-542.

³³² "ภาคผนวก," ใน อังราพร กุณฑิสมัย, กบฏ ร.ศ. 130....

³³³ "จันทร์ภา," ปัญหาเรื่องถนนหนทางตามหัวเมือง, พิมพ์ไทย
 (14 มิถุนายน 2470).

ขึ้นให้รัฐบาลวินิจฉัยเพื่อส่งเสริมความเจริญของประเทศ³³⁴ หรือการแสดงความ
 ความคิดเห็นสนับสนุนการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมโดยพิจารณาว่าเป็นบ่อเกิด
 ความเจริญ³³⁵ การแสดงความคิดเห็นเช่นนี้เกิดจากความสำนึกในศักยภาพของ
 คนในหมู่ข้าราชการเหล่านี้ ว่าตนมีความคิดเห็นที่มีคุณค่าซึ่งถ้ามีการกระทำตามแล้ว
 ก็จะทำให้ชาติเจริญขึ้นอย่างแน่นอน

การแสดงความสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่ว่าตนเองมีส่วนในความเจริญ
 ของชาติ ปรากฏอย่างชัดเจนมากในการแสดงความคิดเห็นเชิงแนะนำองค์กรบริษัท
 ในเรื่องการบริหารบ้านเมืองหรือแก้ปัญหาต่าง ๆ เช่น พระยาอมรวิสัยสรเดช
 ถวายความคิดเห็นเรื่องการแก้เศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2469 พลตรีพระยา
 วิสัยสรเดช ถวายความคิดเห็นเรื่องแก้ปัญหาของชาติรวม 11 ข้อ ในปี พ.ศ.
 2474 หลวงนฤราชภักดี ถวายความคิดเห็นเรื่องจัดป้องกันเศรษฐกิจของ
 ประเทศสยาม และให้ตั้งโรงงานในปี พ.ศ. 2474 การแสดงความคิดเห็นเชิง
 แนะนำองค์กรบริษัทเช่นนี้มิได้จำกัดตัวอยู่เฉพาะข้าราชการเท่านั้น บรรดาราษฎรที่มี
 ความสัมพันธ์อยู่กับระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราก็ได้แสดงออกในลักษณะเดียวกันนี้
 เช่นกัน ดังปรากฏในฎีกาของตัวแทนราษฎรความว่า

ตามเหตุผลที่ข้าพเจ้ากราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์มาแต่เบื้องต้น
 ในข้อ 1 - 2 นี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง
ข้าพระพุทธเจ้ามีฐานะเป็นเพียงราษฎรสามัญ ใต้อาจเอื้อมเก็บเอามา
เป็นหน้าหน้ากราบบังคมทูลพระกรุณา เช่นนี้ อาจจะเป็นการขัดต่อทาง
 การหรือเป็นการไปสูงมากอยู่ก็เป็นได้ แต่อาศัยด้วยอุปทานของ
 ข้าพเจ้าสุจริตคิดเห็นด้วยเกล้าว่า จะเป็นประโยชน์สุขสวัสดิภาพ

³³⁴ ไทรเทเวเรียน, "หัวข้อบางอย่างที่ยกขึ้นให้รัฐบาลวินิจฉัย เพื่อ
 ส่งเสริมความเจริญของประเทศ," กรุงเทพเคมิเมล์ (6 มิถุนายน 2471).

³³⁵ อสยาน, "อุตสาหกรรมและการค้าขาย," บางกอกการเมือง
 (26 เมษายน 2471).

ต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ บ้านเกิด เมืองนอนอันเป็นที่รักยิ่ง
ของข้าพระพุทธเจ้าต่อไปในช่วงอนาคตที่ว้ากานาน : . . 336

ในกลุ่มนักหนังสือพิมพ์ ก็ได้แสดงเจตนาารมณ์ของกลุ่มของตนไว้อย่าง
ชัดเจน ดังปรากฏความว่า

. . .ความจริงมีอยู่ว่า บุคคลคณะต่าง ๆ ที่ได้นำคนเข้าสู่โลก
หนังสือพิมพ์การเมืองนั้น บอมนมีความเจตนาแน่วแน่อย่างหนึ่งว่า
จะชว่นำประเทศแลชาติของตนไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง หรืออย่าง
ที่เรียกกันว่า อารยธรรม ข้อนี้เป็นความรู้สึกที่ฝังแน่นอยู่ในใจของ
คณะหนังสือพิมพ์ทั่วไป . . .และความเจตนาพร้อมด้วยการกระทำ
ของเขาได้เป็นประโยชน์จริง ๆ แก่ประเทศชาติที่รุ่งเรืองแล้ว
ทั่วโลก. . . 337

ใน พ.ศ. 2475 หลวงวิจิตรวาทการสะท้อนแนวความคิดนี้ออกมาอย่าง
ชัดเจนมากที่สุด ดังกล่าวไว้ว่า ". . .การที่มนุษย์เอาใจใส่ต่อกิจการบ้านเมือง
อย่างมากมาขนาดนั้นเพื่อประสงค์อะไร ปัญหาข้อนี้ . . .ตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า
ประสงค์จะทำให้ชาติบ้านเมืองของตนเจริญ. . ." 338 จะเห็นได้ว่าด้วยความ
สำนึกในศักยภาพของคนและต้องการที่จะมีส่วนผลักดันวิธีนี้แห่งประวัติศาสตร์ทำให้
สามัญชนบางคนถึงกับลุกขึ้น "กระทำการ" ที่หมิ่นเหม่ต่อการถูกลงโทษจากอำนาจ
รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และบางคนถึงกับกระทำการที่ส่งผลให้ถูกลงโทษที่โดยอำนาจ
รัฐถึงระดับถูกจำคุก เช่น เทียนวรรณ นายอินทร์ภามิต เป็นต้น

336 ฎีกาของ นายชั้น ฮัมโภช, 10 เมษายน 2475.

337 อุตตราโบ, "พระราชบัญญัติสมุคเอกสารและหนังสือพิมพ์กับ
บรรณาธิการ," สยามปริวิ, (5 ธันวาคม 2470).

338 หลวงวิจิตรวาทการ, คณะการเมือง (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยใหม่,
2475), หน้า 232.

การแสดงออกของข้าราชการและราษฎรตามสำนักทางประวัติศาสตร์
 เช่นนี้ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมนับตั้งแต่ระบบ
 เศรษฐกิจเงินตราและระบบราชการขยายตัวดังกล่าวมาแล้ว เมื่อประสบกับการ
 ไม่ยอมรับฟังหรือไม่ยอมรับปฏิบัติตามจากชนชั้นนำผู้กุมอำนาจรัฐ จนทำให้รู้สึก
 วิธีการแสดงความคิดเห็นที่ไต่กระทำการนั้นไม่ใช่หนทางที่จะช่วยให้สามารถมี
 ส่วนร่วมในการ "กำหนดวิธีของประวัติศาสตร์ที่แท้จริง" บางคนสิ้นศรัทธาในความเป็น
 ผู้นำของรัฐบาลอย่างสิ้นเชิง และหันมาเรียกร้องราษฎรด้วยกันให้ช่วยกันกระทำการ
 ทางเศรษฐกิจต่าง ๆ เพื่อทำให้ชาติเจริญก้าวหน้าโดยไม่ต้องหวังพึ่งรัฐบาล
 ดังปรากฏข้อความในหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งว่า

. . . คนรักชาติแท้ ๆ ย่อมไม่มุ่งหวังจะเง้อพึ่งเกาะรัฐบาลเป็น
 อาชีพ เขาทั้งหลายจะต้องพากันฟื้นฟูประเทศให้เจริญ โดยอาศัย
 การกสิกรรม หัตถกรรม พาณิชยกรรม. . . 339

และมีข้าราชการและราษฎรกลุ่มหนึ่งหันไปเลือกวิถีทางใหม่ที่คิดว่าจะเปิดทางให้
 สามัญชนได้มีส่วน "กำหนดวิธีของประวัติศาสตร์" อันเป็นวิถีทางที่มักจะออกตีความ
 ว่าเป็นการเรียกร้องประชาธิปไตยที่เป็นผลมาจากการ รับผิดชอบต่อความคิด
 ประชาธิปไตยจากตะวันตก

ก่อนที่จะกล่าวถึงการเปลี่ยนรูปแบบในการกระทำการตามสำนักทาง
 ประวัติศาสตร์ของข้าราชการและราษฎรกลุ่มนี้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณา
 ถึงปฏิกิริยาของรัฐต่อการแสดงออกของข้าราชการและราษฎรก่อน จะเห็นได้ว่า
 ด้านหนึ่งของค็อกซ์บัตช์แห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์รับรู้อะไรและแปลความหมายของการ
 แสดงออกของข้าราชการและราษฎรแตกต่างไปจากข้าราชการและราษฎรเอง
 ในขณะที่ข้าราชการและราษฎรกลุ่มนี้คิดว่าการกระทำของตนเป็นไปเพื่อความเจริญ
 ของชาติ ชนชั้นนำเป็นต้นว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี

---

339 "ปัญหาที่น่าคิด ทำไมรัฐบาลจึงไม่ช่วยราษฎร ในเมื่อราษฎรจะช่วย
 รัฐบาล," หนังสือพิมพ์สีกเมือง (2 พฤศจิกายน 2472).

พระราชดำริว่า ". . . ไม่ถูกแก่กาลเวลาของบ้านเมือง ไม่เป็นเครื่องที่จะทำให้บ้านเมืองมีความเจริญไปได้โดยเร็ว. . ." ³⁴⁰ ส่วนพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกับทรงมีพระราชวิจารณ์ว่าคนที่ลุกขึ้นมาแสดงความคิดเห็นเรียกร้องอะไรต่าง ๆ นั้นเป็นคนเห็นแก่ตัว เป็น ". . . พลเมืองผู้ที่ประพฤตินอกไม่อยู่ในศีลในธรรม, ประพฤติตามใจตนเอง นึกจะทำอะไรก็ทำไม่ต้องนึกถึงผู้อื่น, . . . เพราะฉะนั้นเป็นที่น่าอัศจรรย์ที่คนชั้นใหม่บางจำพวกอ้างกันว่าชีวิไลซ์ แต่ความประพฤติไม่ชีวิไลซ์เลย, คือความประพฤตินั้นก็แต่จะตามใจตัวเองอย่างเดียว. . ." ³⁴¹ เมื่อพระมหากษัตริย์ทั้งสองพระองค์ทรงมีพระราชดำริเช่นนี้ ทางแก้ปัญหของพระองค์จึงไม่ใช่การกระทำตามเสียงเรียกร้องของข้าราชการและราษฎรเหล่านี้ หากแต่ทรงดำเนินการด้วยวิธีการต่าง ๆ หลายประการเพื่อสลายความสำนึกเชิงปัจเจกของข้าราชการและราษฎร และพยายามเร่งความสำนึกที่ว่าพระมหากษัตริย์เท่านั้นที่ทรงมีศักยภาพและความสามารถในการกำหนดวิถีประวัติศาสตร์ให้ดำเนินไปสู่ความก้าวหน้า และทรงพยายามทำให้คนทั้งหลายยอมรับว่าพระองค์เองคือทรง "กระทำ" ให้เกิดความก้าวหน้าแก่พระราชอาณาจักรมานานแล้ว และจะมากขึ้นอีกในอนาคต ³⁴² เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ แม้จะทรงรับรู้ว่ารัฐธรรมนูญประชาธิปไตยอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่มีเสถียรภาพนัก ³⁴³ และ "ความเคลื่อนไหวทางความคิดในทางประเทศนี้ชี้ให้เห็นสัญญาณอันแน่ชัดว่า วันเวลาของการปกครองแบบผู้นำถืออำนาจ

³⁴⁰ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระบรมราชาธิบายว่าด้วยควมสามัคคี," ใน ประวัติศาสตร์และการเมือง (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), หน้า 176.

³⁴¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เทศนาเสือป่า, หน้า 106.

³⁴² โปรดดูหัวข้อ "การเมืองในรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย."

³⁴³ หจข., สบ.2.47/32, "พระราชบันทึก Problems of Siam

สิทธิขาดแต่เพียงผู้เดียวใกล้จะหมดลงทุกที³⁴⁴ แต่พระองค์มิได้ทรงสนองตอบ
ต่อการเรียกร้องที่จะเข้ามามีส่วน "กำหนดวิธีประวัติศาสตร์" ของข้าราชการและ
ราษฎร พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ และอภิรัฐมนตรียังคงมีความเห็นว่าปัญหา
มิได้อยู่ที่ระบบไมตรี แต่อยู่ที่ประสิทธิภาพของระบบมากกว่า³⁴⁵

จากการที่ชนชั้นนำ "ปฏิเสธ" การแสดงออกของข้าราชการและราษฎร
ที่ได้แสดงความคิดเห็น โดยหวังว่าจะมีส่วนอย่างเต็มที่ในการทำให้ประเทศดำเนิน
ไปสู่ความก้าวหน้าอย่างแท้จริงดังกล่าวมาข้างต้นนี้ ทำให้ข้าราชการและราษฎร
เปลี่ยนแปลงเนื้อหาในการแสดงความคิดเห็นจาก เคารพที่เน้นการเสนอแนะหนทาง
หรือวิธีการแก้ปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนหนทางในการทำให้เกิดความก้าวหน้าแก่
ประเทศ มาสู่การเรียกร้องสิ่งที่อาจเรียกได้ว่าเป็น "เวที" ที่สามัญชนทั้งหลาย
ผู้ซึ่งมีความรู้ความสามารถจะมีโอกาสแสดงศักยภาพของตนให้ปรากฏ เพื่อให้
ความรู้ความสามารถนั้นได้มีส่วน "กำหนด" ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย
หรือ "กำหนดวิธีของประวัติศาสตร์" ให้ดำเนินไปสู่ความก้าวหน้าได้อย่างแท้จริง
"เวที" ที่สามัญชนเรียกร้องก็คือ "สภา" นั่นเอง ดังที่ปรากฏตามหน้าหนังสือพิมพ์
โดยทั่วไป เช่นในบทความเรื่อง "ราษฎรตื่นแล้ว" ความว่า

... เมื่อหนังสือพิมพ์ที่เป็นเสียงของราษฎรพากันออกความเห็น
ตรงกันหลายฉบับเช่นนี้ ก็พอจะเป็นทางส่อให้เห็นได้ว่า
ราษฎรได้ตื่นจากการนอนหลับแล้ว ราษฎรกำลังหวงสิทธิซึ่ง
แท้จริงก็เป็นของ ๆ เขาเอง ประเทศทั่วโลกก็ยอมรับรองแล้ว
ว่า เป็นสิทธิอันแท้จริงของราษฎร แม้แต่ประเทศที่เป็นโคโลนิ

344 เรื่องเดียวกัน.

345 เรื่องเดียวกัน และ หจร., สป. 2.47/32, "Memorandum"
ของกรมพระคำภีรราชานุภาพ, 1 สิงหาคม 2469.

อย่างคานาคา, สิงคโปร์ และอินเดียน เขายังมี สิบเจ็ด
 เคา์ขึ้น (สภาราษฎร) สำหรับปรึกษาการเมือง. . . 346

ความพ่ายแพ้ของเขายังปรากฏในอีกหลายบทความเช่น "รัฐสภาสยาม ปัญหา
 เรื่องการปกครองให้พลเมืองคิดด้วยตัวเอง" 347 หรือ "รัฐสภามีประโยชน์ต่อชาติ
 อย่างไร" 348

นอกจากสามัญชนจะเรียกร้องให้มี "เวทีย" แล้ว ยังเรียกร้อง "กฎหมาย
 ขธรรมนูญประเพณี" ทั้งนี้โดยให้เหตุผลว่า

. . . ราษฎรทุกคนมีสิทธิเป็นเจ้าของประเทศด้วยกันทั้งนั้น ประเทศ
 อยู่ได้ด้วยการมีราษฎร. . . ก็เมื่อราษฎรทุกคนจะต้องเป็นผู้ได้เสีย
 ในวิธีที่ประเทศจะดำเนินไปสู่ความเจริญหรือความหายนะเช่นนี้แล้ว
 ผู้ที่มีสติไม่วิปลาศคงไม่ปฏิเสธที่จะไม่ให้ราษฎรรับรู้ในวิธีดำเนินการ
 ของประเทศไม่ใช่หรือ. . . 349

การเรียกร้องให้มี "กฎหมายธรรมนูญประเพณี" นี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการ
 เรียกร้องให้มีการยอมรับทางนิตินัยว่า "เสียง" ของราษฎรมีความชอบธรรม ซึ่ง

346 บทนำ, "ราษฎรตื่นแล้ว," สยามวิวิ (10 กรกฎาคม 2470).

347 อสยาม, "รัฐสภาสยาม ปัญหาเรื่องการปกครองชนให้พลเมือง
 คิดด้วยตัวเอง," บางกอกการเมือง (24 กุมภาพันธ์ 2469).

348 คินสอบรรณาธิการ, "รัฐสภามีประโยชน์ต่อชาติอย่างไร,"
กัมมันโต (11 สิงหาคม 2470).

349 "กฎหมายธรรมนูญประเพณี (คอนสติติวชันแนลลอร์),"
บางกอกการเมือง (21 มีนาคม 2466).

โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับการเรียกร้อง "กฎหมายธรรมนูญ
 ประเพณี" เพิ่มเติมใน พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม, บทบาททางการเมืองของ
 หนังสือพิมพ์ไทย (2475-2488) (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,
 2520), หน้า 28-35.

หมายความว่า "ราษฎร" จะสามารถมีบทบาทในการกำหนดวิธีประวัติศาสตร์อย่างแท้จริงนั่นเอง³⁵⁰

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้บางคนจะต้องการ "เวที" และ "กฎหมายคอนสติติวชัน" แต่ระดับของความสำนึกในศักยภาพของสามัญชนและความสำนึกเชิงปัจเจกชนยังต่ำอยู่ ทำให้มิได้คิดว่าสามัญชนจะกำหนดวิธีของประวัติศาสตร์" ได้อย่างสมบูรณ์ด้วยตัวเอง ยังคงต้องการให้พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ เป็นผู้นำโดยให้ "คนส่วนมากซึ่งมีความสามารถ" ได้ช่วยคิดบ้างเท่านั้น ดังกรณีของ "นายภักดีและนายโทย" ซึ่งได้ถวายฎีกา มีความตอนหนึ่งว่า

. . .กฎหมายคอนสติติวชันนี้ จะไม่ตัดทอนพระเจ้าแผ่นดินแต่อย่างหนึ่งอย่างใด กิจการทุกอย่างคงดำเนินเป็นกระแสพระบรมราชโองการ แปรทุกแห่งในสภานานเมืองบึงขัง และพสกนิกรน้อยเข้าเพราะหว่าด้วยความเห็นของคนส่วนมาก ซึ่งมีความสามารถทั้งนั้น และทั้งต้องผ่านสภาอภิรัฐมนตรีอีกชั้นหนึ่ง ในที่สุดจึงเป็นพระบรมราชโองการไซ้ไค้ทีเดียว. . .³⁵¹

การที่สามัญชนแสดงออกในการเรียกร้องการรองรับทางนิติบัญญัติหรือ "เวที" นั้น มิได้หมายความว่าสามัญชนเหล่านี้มีความคิดประชาธิปไตยแบบตะวันตก ดังที่มีผู้ศึกษาบางท่านกล่าวไว้ การเข้าใจว่าสามัญชนรับความคิดประชาธิปไตยจากตะวันตกจะทำให้อธิบายสภาพทางการเมืองที่เกิดขึ้นภายหลัง พ.ศ. 2475 ไม่ได้เลย ในความเป็นจริงนั้นการเรียกร้อง "เวที" หรือการรับรองทางนิติบัญญัติล้วนเป็นไปบนรากฐานทางความคิดที่สามัญชนเหล่านี้ "คิดแทน"

³⁵⁰ ยังปรากฏบทความที่มีการเรียกร้องคล้ายคลึงกันนี้ในหนังสือพิมพ์หลายฉบับ เช่น "ให้ราษฎรมีเสียงในการเมือง," บางกอกเคสิเมอ (2 มิถุนายน 2474) เป็นต้น

³⁵¹ หจข., ร.7ป.2.1/7, "นายภักดี นายโทย ถวายฎีกา," 5 ธันวาคม 2468.

หรือ "กระทำแทน" คนอื่น ๆ โดยทั่วไป ทั้งนี้รูปแบบทางการเมืองที่จะตามมาจะ
เป็น "เผด็จการ" มากกว่า "ประชาธิปไตย"

ขณะที่สามัญชนกำลังเรียกร้อง "สภา" และการรับรองทางนิติบัญญัตินั้น
องค์อธิปัตย์แห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์เองก็ทรงรับรู้แล้วว่าพระองค์จะต้องทรง
แก้ไขระเบียบทางการเมืองไม่มากนักน้อย ทั้งนี้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริข้อความว่า ". . .ฉันรู้สึกดีว่าเวลานี้ถึงเวลาแล้วที่
จะต้องคิดแก้ไขระเบียบหลายอย่าง. . ."³⁵² แต่พระองค์ก็ไม่สามารถที่จะมี
ความรู้สึกนึกคิดที่ข้ามสำนักของความเป็นพระมหากษัตริย์แห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์
ไปได้ ทั้งนี้พระองค์ทรงมีกระแสพระราชดำริว่า จะให้มีการเตรียมการให้มี
ระบอบการปกครองแบบใหม่ แต่ขณะเดียวกันก็ทรงแสดงพระราชดำริว่า ประชาชน
ชาวสยามนั้นยังไม่มีจิตวิญญาณแบบอารยชน (CIVIL SPIRIT)³⁵³ และ
พระราชวงศ์ระดัสูงที่ทรงมีอำนาจเพิ่มขึ้นในรัชกาลที่ 7 ในอิทธิพลที่ใกล้เคียง
พระดำริอย่างชัดเจนว่าไม่ทรงเห็นชอบด้วยกับการที่จะสนับสนุนคนชั้นต่ำให้เป็นปรปักษ์
ต่ออำนาจในแผ่นดิน³⁵⁴ ทั้งนี้การแก้ไขระเบียบทางการเมืองขององค์อธิปัตย์
แห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงเป็นไปอย่างจำกัดเป็นอย่างมากยิ่งถ้าเปรียบกับความ
ของการของสามัญชน

ขณะเดียวกันกับที่ข้าราชการและราษฎรไม่พอใจกับปฏิกริยาในเชิง
ปฏิเสธจากองค์อธิปัตย์ทั้งทางด้านการเสนอความคิดที่ข้าราชการและราษฎรเห็นว่า
เป็นแนวทางไปสู่ความเจริญก้าวหน้าและการยอมรับเสียงของราษฎรทางนิติบัญญัติ

³⁵² ชัยอนันต์ สมุท วณิช และ สุวดี เจริญพงศ์, การเมือง - การ
ปกครองสมัยใหม่ รวมงานวิจัยทางประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์, หน้า 239.

³⁵³ หจข., ร.7ค.21/11, "พระราชกระแส," 1 มกราคม 2471.

³⁵⁴ หจข., ร.7 รธ.6/4, การประชุมพิจารณาบันทึกของ
หม่อมเจ้า สิทธิพร กฤษดากร, 20 มิถุนายน 2470.

ข้าราชการและราษฎรที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์แบบใหม่เหล่านี้ยังประสบกับปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นั่นคือ "หลักชาติวุฒิ" ที่ชนชั้นนำยึดถืออยู่ หลักชาติวุฒินี้เป็นข้อกีดขวางสำหรับสามัญชนในหลายด้านด้วยกัน ด้านหนึ่งซึ่งเป็นรู้จักกันดีในหมู่นักวิชาการในปัจจุบัน ก็คือกรณีที่หลักชาติวุฒิเป็นอุปสรรคขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของสามัญชนในระบบราชการ เพราะชนชั้นสูง (ซึ่งนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมาจำกัดตัวอยู่เฉพาะกลุ่มพระราชวงศ์ โดยขุนนางถูกลดสถานะลงมาอย่างมากมาย แม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 6 ขุนนางจะได้รับความเห็นหน้าที่ราชการที่สูงขึ้นกว่าในรัชกาลที่ 5 แต่เมื่อถึงรัชกาลที่ 7 พระราชวงศ์ก็กลับได้คุมตำแหน่งหน้าที่ราชการที่สำคัญ (เกือบทั้งหมด) เป็นผู้ครอบครองอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ในระบบราชการ ไม่ว่าจะเป็นการเลื่อนตำแหน่งหน้าที่ การเลื่อนขั้นเงินเดือน หรือแม้แต่โอกาสในการเข้ารับราชการในกระทรวงหรือกรมที่ "ดี" โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 เมื่อระบบราชการได้ขยายตัวขึ้นจนถึงจุดอิ่มตัวแล้ว โอกาสของ "สามัญชน" ซึ่งหมายรวมถึงบรรดา ลูกขุนนางด้วยในการที่จะเข้ารับราชการหรือเลื่อนขั้นดำรงตำแหน่ง "ดี ๆ" ก็ยิ่งลดน้อยลง ในสภาพการณ์เช่นนี้หลักชาติวุฒิจึงขัดขวางผลประโยชน์ของ "สามัญชน" โดยตรง จึงยากที่สามัญชนผู้มีความสำคัญในศักยภาพของตนจะยอมรับได้ และเมื่อ "สามัญชน" พบว่าการแก้ไขปัญหามีบางประการ เช่น การตั้งสภาอภิรัฐมนตรีของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการตั้งเฉพาะพระราชวงศ์ "สามัญชน" คนหนึ่งก็ได้สะท้อนความสำคัญของตนออกมาอย่างชัดเจน ความว่า ". . . กำเนิดของอภิรัฐมนตรีนั้น ทำให้ประชาชนเห็นว่าเป็นการให้อำนาจแก่เจ้ามากเกินไป . . . เป็นอันว่าผู้ที่ได้กำเนิดจากราษฎรจะไม่มีหวังได้รับตำแหน่งสูงในการปกครองต่อไป . . . 355

---

355 วิจารณ์วาทการ, การเมืองการปกครองของกรุงสยาม (พระนคร: โรงพิมพ์ไทยใหม่, 2475), หน้า 92.

และยังปรากฏการแสดงความคิดเห็นในทำนองที่ว่าใครกันแน่ที่เป็นผู้ที่มีความสามารถที่จะทำให้ชาติเจริญก้าวหน้าได้ ดังปรากฏในบทความเรื่อง "ตำแหน่งราชการ" ความว่า

. . . การสถาปนาเจ้านายขึ้นดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ว่าด้วย ความจงรักภักดี เราก็คงเห็นชอบด้วยอยู่ เพราะเมืองไทยอยู่ได้เป็น อิศรภาพ และได้ก้าวหน้ามาซึ่งเพียงนี้ ก็โดยอาศัยพระบรมราโชบาย ประกอบพระบุญญาบารมีคุ้มครอง แต่บัดนี้มีเสียงสงสัยเกิดขึ้นว่า การชกโยงความเจริญมาสู่ชาติบ้านเมืองใครจะทำได้ดีกว่ากัน คือ เจ้านายหรือขุนนางผู้คงแก่เรียน . . . มีหลักสำคัญอยู่เพียงว่า ความเจริญของชาติบ้านเมือง ไม่ได้อยู่ที่การยกย่องบุคคลโดยไม่เลือกเฟ้นและไม่พิจารณาให้ลึกซึ้งถึงคุณวุฒิและความสามารถ และ ไม่ได้อยู่ที่ฐานะเป็นสำคัญ . . . 356

ในอีกด้านหนึ่งหลักชาติวุฒิที่ถูกต้องในทางความสัมพันธ์ทางสังคมนั้น ก็ได้ก่อหวนความไม่พอใจให้แก่ "สามัญชน" ที่มีสำนักทางประวัติศาสตร์อันมีรากฐานที่เกิดมาจากความสำนึกในศักยภาพของมนุษย์ในฐานะปัจเจกชน กล่าวคือ หลักชาติวุฒิที่นอกจากจะกำหนดหน้าที่ของคนมาตั้งแต่กำเนิดแล้วยังกำหนดและเข้าถึงความแตกต่างทางชนชั้นที่ขึ้นอยู่กับกำเนิดเช่นกัน จึงทำให้ "สามัญชน" กลุ่มนี้มีความรู้สึกไม่พอใจอย่างยิ่ง ดังปรากฏคำกล่าวที่ว่า

. . . คนเราทุกคนต่างมีสมองด้วยกันทั้งสิ้น จะเป็นคนไร่หรือ เป็นทวนคา ก็มีสิทธิออกความคิดเห็นได้เท่ากัน ใครจะยกตัวเอง ว่าวิเศษกว่าใครนั้นไม่ได้ การถือยศศักดิ์และถือตระกูลขุนชาติ เทียบนี้เป็นของพื้นสมับเสียแล้ว . . . คนเรานั้นนับถือกันที่สติปัญญา และนำใจคอต่างหาก ไม่ใช่นับถือกันที่ความเป็นทวนคา . . . 357

356 "ตำแหน่งราชการ," บางกอกการเมือง (1 มีนาคม 2 69).

357 กุหลาบ สายประดิษฐ์, มารมมนุษย์, หน้า 198-199.

ในหมู่ผู้ประกอบการธุรกิจก็ได้แสดงความรู้สึกนึกคิดไม่พอใจต่อสหสาขาวิชาชีพที่ดำรงอยู่ในสังคมอันมีลักษณะด้อยหรือศักดิ์เช่นเดียวกัน ดังปรากฏในหนังสือพิมพ์ทางธุรกิจในความเรียงเรื่อง "อย่าให้เกินไป จงดูแลพอควร" ความว่า

. . . เรื่องการด้อยหรือศักดิ์ ๆ ชาวเราออกจะหนักมือ แต่ความจริงเดี๋ยวนี้ค่อยยังชั่วขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก เนื่องจากคนเรามีความศรัทธามากขึ้นเป็นลำดับจะถูกคุกคามกดดันกันอย่างแต่ก่อนนั้นไม่มีใครจะยอมกันนัก โดยเหตุนี้จึงค่อยคลายไป แต่ก็ยังมีบุคคลบางจำพวกที่ยังสมมติตนเป็นเทวดาอยู่อีกก็มี เห็นคนอื่นเป็นแมวอะไรไปก็ไม่ทราบ เราจึงใคร่เตือนว่า จงดูแลพอประมาณเลิกอย่าให้เกินไปเลย เพราะแทนที่ตนวางท่าเขาจะนับถือยกย่องเขากลับจะดูแคลนเอา จะเสียเกียรติยศเกียรติศักดิ์ไปเปล่า ๆ โดยมี
 บังควร . . . 358

อย่างไรก็ตามข้อถกเถียงของสามัญชนอันเนื่องจากสหสาขาวิชาชีพที่กล่าวมานี้ยังมีความสำคัญน้อยกว่าข้อถกเถียงอันเนื่องมาจากสหสาขาวิชาชีพอีกด้านหนึ่งซึ่งสามัญชนยิ่งยากที่จะยอมรับได้เพราะเป็นข้อถกเถียงต่อการที่สามัญชนจะกระทำการตามสำนักทางประวัติศาสตร์ของตน และเป็นปัญหาที่กระทบต่อความรู้สึกนึกคิดของสามัญชนเหล่านี้อย่างมากด้วย กล่าวคือ เมื่อชนชั้นนำยึดสหสาขาวิชาชีพทั้งในระบบราชการและในความสัมพันธ์ทางสังคม ย่อมเป็นการถกเถียงต่อการที่ "สามัญชน" ผู้สำนักในศกยภาพของตนจะมีโอกาสกระทำการต่าง ๆ เพื่อให้ตนเองและชาติบ้านเมืองก้าวเดินไปสู่ความก้าวหน้าตามสำนักทางประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ ดังที่สะท้อนออกมาในคำกล่าวแสดงความรู้สึกของ "สามัญชน" คนหนึ่งว่า

---

358 "อย่าให้เกินไป จงดูแลพอควร," สยามพานิช 2 (พฤษภาคม
 เล่ม 4: 1023.

" . . . ในเบื้องต้นที่เดียว เกิดความรู้สึกว่า ราชการบ้านเมืองในเวลานั้น คุกขาราชการชั้นผู้ใหญ่และพวกเจ้านายทำคามอำเภอกิจ ไม่ใคร่เอาใจใส่ ความเห็นของผู้น้อย ซึ่งแม้จะมีเหตุผลควรเชื่อก็ตาม พวกผู้ใหญ่มักจะถือเสียว่า ความเห็นของผู้น้อยนั้นจะดีหรือไม่ดี ไม่สำคัญ หากอยู่ที่ว่าถูกใจหรือไม่ เมื่อเช่นนี้ พวกผู้น้อยซึ่งอาจมีสติปัญญาดี ๆ ก็เกิดความรู้สึกท้อถอย ไม่อยากแสดงความคิดเห็น ทั้งที่เชื่อแน่ว่า อาจมีประโยชน์ต่อบ้านเมือง และเมื่อการบริหาร ราชการบ้านเมืองดำเนินไปตามความเห็นของผู้ใหญ่ไม่กี่คน ซึ่งดูท่านเหล่านั้น มีความคิดเห็นอย่างแก่ ๆ และแคบ ๆ คอยแล้ว ก็อาจรื้อนำบ้านเมืองไปสู่ ความเสื่อมและล่มจมไถ่กาย. . ." ³⁵⁹

การแสดงความรู้สึกนึกคิดเช่นที่กล่าวข้างต้นนั้น ปรากฏอย่างคาบคั้นตาม หน้าหนังสือพิมพ์โดยทั่วไป "ศรทอง" เขียนท่านองเคียวกันในหนังสือพิมพ์ ไทยใหม่ ³⁶⁰ หลวงวิจิตรวาทการเขียนในบทความเรื่อง "โลกเปลี่ยนแปลง" ³⁶¹

ความไม่พอใจในสหชาตวิถีนี้อาจจะแรงมากขึ้นเมื่อสามัญชนที่มีสำนักทาง ประวัติศาสตร์ที่ว่า ทุกคนล้วนมีส่วนในการกำหนดความก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติ ดังปรากฏในการเปรียบเทียบที่มีขึ้นอย่างมากมายในช่วงก่อน พ.ศ. 2475 ความว่า

" . . . ใครจะรับรองได้ว่า นายจุ่นหรือทิดจุ่น กับท่านเจ้าขุนเสนาบดี และลูกสาวของเขาไม่ใคร่คนเหมือนกัน เจาคุณเสนาบดีเป็นคนที่ทำ ประโยชน์ให้แก่ชาติเพราะหน้าที่ราชการ นายจุ่นและทิดจุ่นก็ทำ

³⁵⁹ กุหลาบ สายประดิษฐ์, เบื้องหลังการปฏิวัติ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรพกาล, 2518), หน้า 100-101.

³⁶⁰ พระยาศรารักษ์พิพัฒน์, ชีวิตของประเทศ (พระนคร: มิตรนาการพิมพ์, 2512).

³⁶¹ หลวงวิจิตรวาทการ, เขียนบทความเป็นตอน ๆ โดยใช้หัวข้อเรื่องว่า "โลกเปลี่ยนแปลง," ใน หนังสือพิมพ์ไทยใหม่ ในช่วงเวลาประมาณเดือนกุมภาพันธ์ - เมษายน 2477.

ประโยชน์ให้แก่ชาติในฐานะที่แก่เป็นชาวนา แล้วมันเป็นความ
ชอบธรรมแล้วหรือที่นายจุ่นและทิดจั่นถูกเหยียดหยาม เหมือนประหนึ่ง
ว่าไม่ใช่คน. . . 362

ความห่านองเดียวกันนี้ยังปรากฏในหนังสือพิมพ์ปากกาไทย โดย "หมอโพธัง"
(อันเป็นนามปากกาของ ร.ท.ท.วาศ สุนทรจามร)³⁶³ และในบทบรรณาธิการ
ของหนังสือพิมพ์อีกหลายฉบับ เช่นหนังสือพิมพ์ราษฎร

ความไม่พอใจในหสกชาติผู้ทีกล่าวมานี้เมื่อประกอบเข้ากับการที่
องค์อัยปักษ์แห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ปฏิเสธที่จะฟังเสียงหรือยอมรับเสียงของ
"สามัญชน" ในการที่จะมีส่วน "กำหนด" วิธีแห่งประวัติศาสตร์ให้แก่หัวหน้า
จึงทำให้ "สามัญชน" กลุ่มหนึ่งเริ่มมีความสำนึกที่แรงกล้ามากขึ้นในการที่จะ
"กระทำ" ให้ชาติบ้านเมืองมีความก้าวหน้า และประการสำคัญก็คือองค์อัยปักษ์
เองก็ประสบกับปัญหาวิกฤตในความชอบธรรมด้วย กล่าวคือ องค์อัยปักษ์เริ่มไม่
สามารถที่จะพิสูจน์ให้ราษฎรรับรู้ได้แล้วว่าตนเองสามารถที่จะ "กระทำ" ให้
ชาติบ้านเมืองก้าวหน้า ดังปรากฏในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจทั้งแก่รัชกาลที่ 6
เป็นต้นมาที่สามัญชนเหล่านี้เริ่มมองเห็นว่าองค์อัยปักษ์แก้ปัญหาไม่ได้ และได้สะท้อน
ออกมาในทำนองว่ารัฐบาลนั้นบริหารราชการหรือแก้ปัญหาอย่างไม่มีหสกวิชาอันมี
ความหมายว่าเป็นการแก้ปัญหาที่ไม่ถูกต้อง³⁶⁴ ในอีกด้านหนึ่ง "พิชิตกรรม" ในการ
ดำรงอยู่ขององค์อัยปักษ์แห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ประสบกับความไม่เชื่อถือ
จาก "สามัญชน" เช่นเดียวกัน ดังเช่น พระราชพิธีฉอน้ำพิพัฒน์สัตยา

³⁶² ยศ วัชรเสถียร, ชาติชาย, ม.ป.ท., หน้า 141.

³⁶³ หมอโพธัง, "คอสมันนาคกรม," ปากกาไทย (20 มกราคม
2468).

³⁶⁴ ไปรคญ นครินทร์ เมะไตรรัตน์, "ประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาของการ
เปลี่ยนระบอบการปกครองสยามระหว่าง พ.ศ. 2470-2480," (วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528),
หน้า 67-73.

ข้าราชการใกล้ชิดของค้อซิปป์ท่านหนึ่งได้ให้ความเห็นไว้ชัดเจนว่า ". . .
 ธรรมเนียมที่สาบานต่อกันเกรงกลัวกัน เทียบนี้เหมือนอ่านเล่นสวดมนต์จนขึ้นใจ
 จำได้. . ." ³⁶⁵ ซึ่งก็สอดคล้องกับความเห็นของผู้ร่วมก่อการในปี พ.ศ. 2475
 ท่านหนึ่งที่กล่าวไว้ว่า ". . .บรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ผู้แก่กล้าค่าปฏิญาน
 อย่างเคร่งครัด ส่วนรุ่นหนุ่ม ๆ ก็ว่าตามกันไปเป็นนกแก้วนกขุนทอง. . ." ³⁶⁶
 หรือการสถาปนาราชทินนามที่มีความหมายถึงการยอมรับในการกำหนดจาก
 พระมหากษัตริย์ อันหมายรวมถึงการสลายความรู้สึกรำลึกในความเป็นปัจเจก
 บางคน ก็เริ่มปฏิเสธเนื่องจากการมีความหมายหรือเกียรติยศขึ้นอยู่กับตนเอง
 ไม่ใช่จากการพระราชทานจากพระมหากษัตริย์อีก ดังที่ปรากฏว่ามีกรเรียกร้อง
 ใ้ยกเลิกบรรดาศักดิ์ ³⁶⁷

ท่ามกลางสภาพการณ์ทั้งหมดที่กล่าวมาทำให้การแสวงหาคุณค่าสำนัก
 ทางประวัติศาสตร์ของ "สามัญชน" เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ
 นอกจากจะแสดงความคิดเห็นของทนต์หรือพยายามให้เกิดการยอมรับเชิงราษฎร
 ทางนิตินัยซึ่งได้รับการปฏิเสธจากทางรัฐแล้ว ใ้ปรากฏการพิจารณาจากกลุ่มคนผู้มี
 อำนาจสูงในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ว่าเป็นผู้ที่ศึกษาวางวิธีแห่งประวัติศาสตร์ขึ้นมา
 ดังปรากฏในบทความเรื่อง "เห็นว่าเจ้าเป็นลูกทும்ลวงความเจริญ" ในหนังสือพิมพ์
ราษฎร ความว่า

³⁶⁵ กจ.ช., ร.5 พศ. เล่มที่ 7 เลขที่ 238 เรื่อง "เจ้าพระยา
 มหินทร หล่อเกล้าฯ ถวายตอบพระราชหัตถ์ เรื่อง ประกาศโพธิ์ (หลวง) หนีราชการ
 ลงวันที่ 2⁹/₅ 2 คำ ปิวอก สกศก 17 จ.ศ. 1246 อ้างถึงใน พลริชา บุนนาค,
 "การล้อมอำนาจทางการเมืองของขุนนางในสมัยรัชกาลที่ 5," (วิทยานิพนธ์
 ศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัย สาขาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัย
 ศิลปากร, 2527), หน้า 138.

³⁶⁶ พลโท ประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า
 (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2518), หน้า 26.

³⁶⁷ กจ.ช., ร.5.0201.25/393 "นายประดิษฐ์ อัยยกุลมแสดงความเห็น,"
 30 มิถุนายน 2475.

. . . ถ้าปล่อยให้เจ้ามีอำนาจถือบังเหียนการปกครองอยู่ต่อไป
พลเมืองก็คงจะยากจนอยู่อย่างเดิม เจ้าเป็นลูกคุ่มก้อมเมที่ฉวาง
ความเจริญของประเทศ ไม่ให้ก้าวหน้าไปสู่ความเจริญได้ พวก
เจ้านายมีแต่จะคอยสูบเลือดประชาชน. . . บ้านเมืองที่เจริญได้
ก็ต้องอาศัยกำลังจากราษฎร แต่บ้านเมืองจะเจริญไปไม่ได้ใน
เมื่อราษฎรมีโรคผอมแห้งหรือถูกสูบเลือด. . . 368

หรือปรากฏการโต้แย้งที่มักจะถูกกล่าวกันว่าราษฎรนั้นยังไม่สามารถมีเสียงได้เนื่อง
จากยังไม่มีความรู้ว่า ". . . อย่างไรก็ตามแต่ราษฎรที่ไม่ได้รับการศึกษาจะเป็นพลเมือง
ที่ฉวางความเจริญของประเทศเลย ถึงพระเจ้าแผ่นดินที่มีชีวิตไม่เป็นความก็เป็นภัย
แก่ประเทศเหมือนกัน. . ." 369 พระยาทรงสุรเดชเห็นว่าพระมหากษัตริย์ไม่ทรง
สามารถใช้ "อำนาจฮับโซลุต" กำหนดวิธีแห่งประวัติศาสตร์ของชาติไปสู่ความ
ก้าวหน้า 370

บนรากฐานทางภูมิปัญญาที่รองรับการแสดงตนตามสำนักทางประวัติศาสตร์
เช่นที่กล่าวมานี้ จึงทำให้ ปรีดี พนมยงค์ นักกฎหมายที่เพิ่งกลับมาจากต่างประเทศ
พบว่า

. . . เมื่อข้าพเจ้ากลับประเทศไทยใน พ.ศ. 2470 ภายหลังที่ไป
อยู่ในฝรั่งเศสเกือบ 7 ปีนั้นแล้ว ปรากฏว่าชนรุ่นหนุ่มสมัยนั้น ชนิด
ที่ไม่เคยไปเห็นระบบประชาธิปไตยในต่างประเทศ แต่ที่มีความ
ตื่นตัวที่ต่อการเปลี่ยนแปลงระบบสมบูรณาญาสิทธิราช ทั้งนี้ก็แสดงถึงว่า
ผู้ที่มิได้มีความเป็นอยู่อย่างระบบศักดินาเกิดจิตสำนึกที่ เขาประสบ

368 ลุงสิ่ว, เห็นว่าเจ้าเป็นลูกคุ่มฉวางความเจริญ," ราษฎร
(9 มกราคม 2471).

369 ไทยใหม่, กรกฎาคม 2470 อ้างถึงใน พรภิรมย์ เลี่ยมธรรม,
"บทบาทหนังสือพิมพ์. . ." หน้า 28.

370 พันเอก พระยาทรงสุรเดช, "การปฏิวัติ 24 มิ.ย. 75," ใน
บันทึกนักปฏิวัติไทย, หน้า 24-25.

แก่คนเองถึงความไม่เหมาะสมของระบอบนั้นและอิทธิพลที่เขาได้รับจาก
สื่อมวลชนที่มีลักษณะก้าวหน้าในสมัยนั้นที่เรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบศักดินา
มาเป็นระบบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ เพราะเหตุนี้พวกเขาพาเอา
จำนวนน้อยที่กลับมาจากยุโรปจึงไม่มีความยากลำบากนักในการชวนผู้ตื่นตัวใน
เมืองไทยให้เขาเป็นสมาชิกคณะราษฎร เพราะเขามีพื้นฐานแห่งความ
ต้องการนั้นอยู่แล้ว. . . 371

ในขณะที่เกี่ยวข้องกับที่การแสดงออกของความสำนึกทางประวัติศาสตร์
ของสามัญชนได้ดำเนินมาถึงระดับที่เสนอว่า "เจ้าเป็นเครื่องกีดขวางความเจริญ
ของชาติ" โดยแสดงออกอย่างมากมายตามหน้าหนังสือพิมพ์ ก็ปรากฏการรวม
กลุ่มของข้าราชการกลุ่มหนึ่งที่ได้อิทธิพลศึกษาในต่างประเทศขึ้นมากลุ่มหนึ่ง
การรวมตัวของนักศึกษาและข้าราชการกลุ่มนี้มีได้เกิดขึ้นเพราะรับเอาความคิด
ตะวันตกเพียงอย่างเดียวกึ่งที่เคยเข้าใจกันมา หากแต่การรวมกลุ่มของนักศึกษา
และข้าราชการเหล่านี้มีรากฐานทางความคิดของคนในสังคมไทยอย่างชัดเจนที่
เดียว³⁷² กล่าวคือ เป็นการรวมกลุ่มที่วางอยู่บนความสำนึกทางประวัติศาสตร์
ที่ว่าสามัญชนเป็นผู้ "กำหนดความก้าวหน้า" ให้เกิดแก่ชาติบ้านเมือง และมอง
เห็นว่าพระมหากษัตริย์แห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นไม่สามารถที่จะทำให้เกิด
ความเจริญได้ ตรงกันข้ามกลับทำให้เกิดความเสื่อมโทรม ความต้องการเปลี่ยน
ระบอบการปกครองจึงเกิดขึ้นดังที่หลวงประดิษฐมนูธรรมแล้วว่า

---

³⁷¹ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบ
ประชาธิปไตย (กรุงเทพมหานคร: นิติเวช, 2515), หน้า 18.

³⁷²มีข้อสังเกตว่า แม้ในเค้าโครงเศรษฐกิจของปรีดีเอง ก็มีความ
หลากหลายในความรู้ที่นำมารวมกัน จนไม่สามารถจะบ่งบอกได้ชัดเจนว่า "สาระ"
ในเค้าโครงเศรษฐกิจจะชี้ว่า ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นิยมสหธิปไตย และที่สำคัญก็
คือการวางเค้าโครงงานนี้ เป็นการวางอยู่บนความคิดที่ว่าต้องการให้ "ชาติไทย"
มีความเจริญก้าวหน้า ดังนั้นจึงน่าจะอธิบายการเกิดกลุ่มคนที่ประชุมกันในฝรั่งเศส
บนรากฐานของสังคมไทยจะชัดเจนกว่า การวิเคราะห์เค้าโครงเศรษฐกิจใน
พิพจน์ บุญศรี, "ความคิดทางการเมืองปรีดี. . . ."

. . .ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี ที่เคยเป็นผู้บังคับหมวดทหารมหาดเล็ก เคยรับใช้ใกล้ชิดรัชกาลที่ 6 นั้น เมื่อมาถึงปารีสใน ค.ศ. 1925 และได้พบกับข้าพเจ้าก็ได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังถึงความเสื่อมโทรมของระบบสมบูรณา และเสียงเรียกร้องของราษฎรในสยามที่ต้องการให้เปลี่ยนระบบนั้น ฉะนั้นใน ค.ศ. 1925 นั้นเอง ภายหลังที่ข้าพเจ้าได้สนทนากับ ร.ท. ประยูรฯ หลายครั้งแล้ว จึงได้ชวนเขาไปกินเล่น . . .ปรารภกันว่าไต่ป็นผู้ที่ต้องการเปลี่ยนแปลงระบบสมบูรณา มามากมายหลายคนแล้ว แต่ยังไม่มีการจะตัดสินใจเอาจริง ฉะนั้นเราจะไม่พูดแต่ปากคือ จะต้องทำจริง . . . 373

และในการประชุมครั้งแรกของกลุ่มนักศึกษาและข้าราชการเหล่านี้ ก็ปรากฏการตกลงกันในสาระสำคัญที่มีหลัก 6 ประการ อันมีความหมายอย่างแจ่มชัดว่ากลุ่มจะเป็นผู้นำพาความก้าวหน้ามาสู่สังคมไทย ดังความที่ว่า

. . .การประชุมดำเนินไปเป็นเวลา 5 วัน ซึ่งได้ตกลงในสาระสำคัญดังต่อไปนี้

ก. วัตถุประสงค์ของคณะราษฎร คือ เปลี่ยนระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ . . . และการดำเนินเพื่อให้สยามบรรลุหลัก 6 ประการ คือ (1) รักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง, ในทางศาล, ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง (2) รักษาความปลอดภัยในประเทศให้การประทุรร้ายต่อกันลดลงให้มากที่สุด (3) บำรุงความสุขสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ

373 ปรีดี พนมยงค์, บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎร. . .

ไม่ปล่อยให้ราษฎรอกตหยาก (4) ให้ราษฎรมีสติธิเสมอภาคกัน
 ให้ราษฎรมีเสรีภาพที่ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการดังกล่าวแล้ว
 (6) ให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร³⁷⁴

ท่ามกลางกระแสแห่งทางภูมิปัญญาของกลุ่มสามัญชนโดยทั่วไปที่เป็นไป
 ในทำนองเดียวกันเช่นที่กล่าวมา จึงทำให้นายทหารหนุ่มท่านหนึ่งถึงกับแสดงความรู้สึก
 ของตนเองออกมาว่า " . . . ตามประวัติศาสตร์มันต้องเช่นนี้ . . ."³⁷⁵
 ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่ากลุ่มสามัญชนนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งเป็น
 ตนเองกำลังปฏิบัติภารกิจทางประวัติศาสตร์อยู่

กลุ่มนักศึกษาและข้าราชการที่จัดตั้งกันขึ้นในต่างประเทศนั้นก็ได้ใช้ชื่อ
 เรียกกลุ่มตนเองว่า "คณะราษฎร" อันมีความหมายอย่างยิ่งเพราะเป็นการ
 ประกาศถึงความสำคัญของการรวมกลุ่มว่า "ราษฎร" เป็นผู้ที่มีศักยภาพที่จะกำหนด
 วิถีแห่งประวัติศาสตร์ ดังที่ปรากฏในคำแถลงการณ์ของกลุ่มคนกลุ่มนี้ที่ประกาศแก่
 สาธารณะในวันยึดอำนาจจากพระมหากษัตริย์แห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ความว่า
 . . . ประเทศเราเป็นของราษฎรไม่ใช่เป็นของกษัตริย์ตามที่
เขาหลอกลวง บรรพบุรุษของราษฎรเป็นผู้ช่วยกันกู้ให้ประเทศมี
อิสรภาพหันมือซ้ายศึก พวกเจ้ามีแค่ขุมมือเปิบและกวาคหรัพย์สมบัติ
เข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้าน . . .

³⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2 และมีข้อสังเกตว่า ในวัตถุประสงค์ทั้ง
 6 ข้อของคณะราษฎรถ้าหากนำมาเปรียบเทียบกัน วัตถุประสงค์ของรัฐสมบูรณาญา
 สิทธิราชย์แล้ว ความแตกต่างที่เด่นชัดจะมีเพียงข้อ 4 ที่ว่าให้ราษฎรมีสติธิเสมอภาค
 กันเท่านั้น ส่วนข้อ 1, 2, 6 นั้นไม่น่าจะมีความแตกต่าง และอาจมีความต่าง
 บางระดับในข้อที่ 3 ซึ่งน่าจะหมายความว่า ความแตกต่างทางความคิดของ
 คณะราษฎรกับผู้กุมอำนาจรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้นน้อยกว่าที่เคยเข้าใจกันมา.

³⁷⁵ ประยูร ภมรมนตรี "ความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 3 ประการ," ใน วิชัย บำรุงฤทธิ (รวบรวม), บันทึกนักปฏิวัติไทย
 (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2517), หน้า 87.

ราษฎรทั้งหลาย จงพร้อมใจกันช่วยคณะราษฎรให้ทำกิจอันคงจะ
อยู่ชั่ววันฟ้านี้ให้สำเร็จ คณะราษฎรขอให้ทุกคนที่มีได้ร่วมมือเข้า
 ยึดอำนาจจากรัฐบาลกษัตริย์เหนือกฎหมายทั้งตั้งอยู่ในความสงบ
 และตั้งหน้าหากิน อย่าทำการใด ๆ อันเป็นการขัดขวางต่อ
 คณะราษฎรนี้ เท่ากับราษฎรช่วยประเทศและช่วยตัวราษฎร บุตร
หลาน เหลน ของตนเอง ประเทศจะมีความเป็นเอกราชอย่าง
 พร้อมสมบูรณ์ ราษฎรจะได้รับความปลอดภัย ทุกคนจะต้องมีงาน
 ทำไม่อดตาย ทุกคนจะมีสิทธิเสมอกัน และมีเสรีภาพพ้นจากการ
 เป็นไพร่เป็นข้า เป็นทาสพวกเจ้า-หมกม้วยที่จำว่านามนหลัง
 ราษฎร สิ่งที่ทุกคนปรารถนาคือความสุขความเจริญอย่างประเสริฐ
ซึ่งเรียกเป็นศัพท์ว่า "ศรีอาริยะ" นั่นก็จะพึงบังเกิดขึ้นแก่ราษฎร
 จริง ๆ อ้วนหน้า³⁷⁶

บทสนทนาวาระสุดท้ายของความเปลี่ยนแปลงของสำนักทางประวัติศาสตร์กับการ
เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง พ.ศ. 2475

ภายหลังจากการยึดอำนาจในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ก็ได้เกิด
 การเคลื่อนไหวบางประการขึ้นที่ชี้ให้เห็นถึงการปะทะกันทางภูมิปัญญาคือสำนักทาง
 ประวัติศาสตร์ระหว่างพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 7 และพระราชวงศ์กับผู้นำระบอบ
 ใหม่ ซึ่งนำมาสู่เหตุการณ์การสละราชสมบัติในสองปีต่อมา

กล่าวได้ว่าการปะทะกันทางภูมิปัญญาได้เกิดขึ้นเมื่อ "คณะราษฎร" ได้
 ออกประกาศแถลงการณ์ฉบับแรกที่มีข้อความปฏิเสธและโจมตีพระมหากษัตริย์และ
 พระราชวงศ์แห่งราชวงศ์จักรีที่ย่านมา อันเป็นประกาศที่วางอยู่บนความเปลี่ยนแปลง

---

³⁷⁶ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมายและเอกสารสำคัญในทาง
การเมืองของประเทศไทย, เล่ม 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2520), หน้า 6-8.

ของสำนักทางประวัติศาสตร์ของคนที่ซึ่งเป็นพลังผลักดันทางภูมิปัญญาที่ทำให้กระทำการ
 บิศาอำนาจมาจากองค์อิมพีเรียล ในขณะเดียวกันแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า
 เจ้าอยู่หัวจะทรงยอมรับการบิศาอำนาจครั้งนี้ เพราะพระองค์ก็ทรงรับรู้
 สถานการณ์ที่อยู่แล้วว่าเวลาของการปกเกล้าแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ใกล้สิ้นสุด
 และพระองค์เองก็ทรงเตรียมการ "เล่นไพ่" รัฐสภาโดยการพระราชทาน
 รัฐธรรมนูญอยู่แล้ว³⁷⁷ เมื่อพระองค์ได้ข่าวการบิศาอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 จึงทรงเห็นว่าทรงดำเนินการไม่ทันการเข้าไป และที่คณะราษฎรทำไปไม่ทรงโกรธ
 กริ้ว³⁷⁸ แต่ด้วยสำนักทางประวัติศาสตร์ของความเป็นพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์
 จักรี จึงทำให้พระองค์รู้สึกเจ็บใจและเสียใจที่ประกาศแถลงการณ์ของคณะราษฎรได้
 ประนามพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีอย่างร้ายกาจและไม่เป็นความจริงเลย
 และทรงแสดงพระราชดำริว่าจะทรงสละราชสมบัติ³⁷⁹

เมื่อคณะราษฎรได้ทราบข่าวเช่นนั้นก็ได้เข้าเฝ้าขอพระราชทานอภัยโทษ
 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว คณะราษฎรได้กราบบังคมทูลในการทำพิธีขอพระราชทาน
 อภัยโทษ ในวันที่ 7 ธันวาคม 2475 ความว่า

... การที่พวกข้าพระพุทธเจ้าได้ประกาศกล่าวข้อความในวัน
 เปลี่ยนแปลงด้วยถ้อยคำอันรุนแรง กระหุกกระเทือนถึงไถ่ฟ้าละของ
 ขุสิทธิ์บาทและพระบรมวงศานุวงศ์ ก็ด้วยมุ่งถึงผลสำเร็จทันทีทันใด
 เป็นใหญ่ สมเด็จพระมหากษัตริย์ราชในพระบรมราชวงศ์จักรี

³⁷⁷ ชัยอนันต์ สมุท วณิช, การเมือง - การเปลี่ยนแปลงทาง
การเมืองไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 125-128.

³⁷⁸ ปรีดี พนมยงค์, สัมภาษณ์พิเศษในโอกาสครบรอบ 48 ปีแห่งการ
เปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2523 ที่เมืองฮองโงว โชนกรุงปารีส
 โดยผู้แทนสหภาพเพื่อสิทธิเสรีภาพของประชาชน (กรุงเทพมหานคร: เกษมการพิมพ์,
 2523), หน้า 27.

³⁷⁹ เรื่องเดียวกัน และ ปรีดี พนมยงค์, อนุสรณ์ นายปราโมทย์
พิงสุนทร นักอภิวัฒน์, เสรีไทย, นายสนามมวยเวตีราชดำเนินคนแรก วันที่ 28
พฤศจิกายน 2525 (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2525, หน้า 122-124.

ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ได้ทรงมีส่วนทำความเจริญมาสู่
ประเทศสยามตามกาลสมัย. . .

จะเห็นได้ว่าคณะราษฎรนั้นได้ผ่อนปรนการใช้ภาษาให้มีความรุนแรงน้อยลง แต่ก้
มิได้ยอมรับความเป็นผู้ "กำหนด" แต่เพียงผู้เดียวของพระมหากษัตริย์ และ
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชดำรัสตอบความว่า

" . . . ข้าพเจ้าขอขอบใจท่านทั้งหลายเป็นอย่างยิ่ง ในกาารที่ไ้มากระทำ
พิธีขอมาขอตัวข้าพเจ้าและพระราชมารดาในบัดนี้. . . ขอทีข้าพเจ้าดีใจมาก
นั้นคือในคำขอขมานั้น ท่านใดกล่าวถึงสมเด็จพระมหากษัตริราชและเจ้านาย
ในพระราชมารดาว่าไ้มีส่วนในการนำความเจริญมาสู่ประเทศไทยหลาย
พระองค์ด้วยกัน นั้นเป็นความจริง ในคำประกาศวันที่ 24 มิถุนายน นั้น
ขอความที่ทำให้ข้าพเจ้าเองและสมาชิกของพระราชมารดาจักวิริยวิสัยโหมบ้สอย่างยิ่ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

"คำกราบบังคมทูลของผู้เริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475,"
ใน แดงการณื เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2478), หน้า
148-149.

รู้สึกโหม่นสออย่างยิ่ง คือในข้อที่ทำให้เข้าใจว่า พระราชวงศ์ไม่ไ้
ทำความเจริญให้แก่ประเทศสยามอย่างหนึ่งอย่างใดเลย ข้อนี้
 ทำให้สมาชิกในพระราชวงศ์จักรีทั่วไปโหม่นสอน้อยใจและแค้นเคือง
 มาก. . . เมื่อท่านไ้ทำพิธีเช่นนี้ในวันนี้ ก็แสดงให้ เห็นชัดว่า
 การใด ๆ ที่ท่านไ้ทำไปนั้นท่านไ้ทำไปเพื่อหวังประโยชน์แก่
 ประเทศแท้จริง ท่านไ้แสดงว่าท่านเป็นผู้ที่มีน้ำใจกล้าหาญทุก
ประการ ท่านกล้ารับผิดเมื่อรู้สึกว่าคุณไ้ทำการพลาดหลังไปดังนี้
เป็นการที่ทำให้ประชาชนรู้สึกไวใจในศรัทธาอันยิ่งขึ้นอีกมาก ในข้อนี้
ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีเป็นอันมาก³⁸⁰

ก่อนที่จะอธิบายถึงเหตุที่ทำให้คณะราษฎรผ่อนปรนและยอมรับในการ
 "มีส่วน" กำหนดวิธีประวัติศาสตร์ของพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี และ
 ผลกระทบต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ จากการยอมรับเช่นนี้ เหตุการณ์สำคัญ
 ประการหนึ่งไ้เกิดขึ้นภายหลังการขอพระราชทานอภัยโทษ 2 วัน คือ ในวันที่ 10
 ธันวาคม ไ้มีการพระราชทานรัฐธรรมนูญ ข้อสำคัญที่ปรากฏให้เห็นถึงผลกระทบ
 มาจากการขอพระราชทานอภัยโทษไ้แก่ การแก้ไขรัฐธรรมนูญที่คณะราษฎรไ้
 เสนอให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เห็นชอบ ดังปรากฏในการแก้ไข
 "คำปรารภ" จากเดิมที่ ปรีดีเป็นผู้ร่าง ความว่า

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้า
 เจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า
โดยที่คณะราษฎรไ้ขอร้องให้อยู่ไ้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน
สยาม เพื่อบ้านเมืองจะเจริญขึ้น และ

³⁸⁰ พระราชดำรัสตอบในการที่ผู้เริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 หลุดเกล้าฯ ถวายดอกไม้ธูปเทียนเพื่อขอพระราชทานอภัยโทษ ใน เรื่องเดียวกัน,
 หน้า 150-154.

โดยที่ได้ทรงยอมรับตามคำขอร้องของคณะราษฎร จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ
ให้ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้³⁸¹

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงแก้ไขปรากฏข้อความที่ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนถึง
สำนักทางประวัติศาสตร์ของพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ทั้งความที่ว่า

“ . . . ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ประกาศความ
พระราชปรารภว่า ชาราชการ ทหารพลเรือน และอาณาประชาราษฎร
ของพระองค์ ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทาน
รัฐธรรมนูญ เพื่อให้สยามราชอาณาจักรได้มีการปกครองตามวิสัยอารย
ประเทศในสมัยปัจจุบัน

ทรงพระราชดำริเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในพระบรมราชจักรีวงศ์
ได้เสด็จเสด็จถวัลย์ยานสยามพิภพ ทรงดำเนิพระราโชบายปกครอง
ราชอาณาจักรด้วยวิधिสมบูรณาญาสิทธิราชย์ภายในทศพิชราชบรมจักรยา
ทรงทำนุบำรุงประเทศในกรุงเมืองไทยสืบมาครบ 150 ปีบริบูรณ์ ประชาชน
ได้รับพระบรมราชบริหารในวิधिความเจริญนานาประการโดยลำดับ จนบัดนี้
มีการศึกษาสูงขึ้นแล้ว มีราชการประกอบด้วยวิधिวิชา ในรัฐาภิบาล
นโยบายสามารถนำประเทศชาติของตน ในอันที่จะก้าวหน้าไปสู่สากลอารย
ธรรมแห่งโลกโดยสวัสดิ์ สมควรแล้วที่จะพระราชทานพระบรมราชวโรกาส
ให้ชาราชการและประชาชนของพระองค์ได้มีส่วนเสียดตามความเห็นคิดเห็น
ชอบในการจรจรโลงประเทศสยามให้วัฒนาการในภายภาคหน้า จึงทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานรัฐธรรมนูญการปกครอง
แผ่นดินสยามตามประสงค์ เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน 2475 เป็นการชั่วคราว³⁸²

ศูนย์วิทยพัทยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³⁸¹ ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัคติยา กรรณสูต (รวบรวม),
เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2411-2477, หน้า 213.

³⁸² เรื่องเดียวกัน, หน้า 222.

บนรากฐานของความแตกต่างในความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏในกลุ่มคนทั้งสองฝ่ายนี้เองก็นำมาซึ่งบทบาททางการเมืองที่แตกต่างกันอันทำให้ความขัดแย้งทางการเมืองเกิดขึ้น ทางด้านกลุ่มคณะราษฎรเองการที่ยอมผ่อนปรนและยอมรับในการที่พระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีไต่ทรง "มีส่วน" ในการกำหนดความก้าวหน้ามาสู่ประเทศชาตินั้น เป็นผลมาจากข้อจำกัดในความเปลี่ยนแปลงทางความคิดของกลุ่ม "คณะราษฎร" ที่ส่วนใหญ่ล้วนเป็นข้าราชการที่ดำรงอยู่ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในฐานะกลไกที่จะดำเนินไปเพื่อทำให้ประเทศชาติก้าวหน้า ซึ่งก็ทำให้สำนักเชิงปัจเจกชนของตนเป็นสำนักเชิงปัจเจกชนที่จำกัดอยู่ในระดับ "มหานุรุช"³⁸³ ซึ่งการอธิบายประวัติศาสตร์แบบราชวงศ์จักรีนั้นก็ถือได้ว่าเป็นแบบ "มหานุรุช" ไต่เหมือนกัน เมื่อประกอบเข้ากับความเป็นจริงหลายอย่างที่พระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีไต่ทรง "กระทำ" จึงทำให้คณะราษฎรสามารถที่จะยอมรับในบทบาทของพระมหากษัตริย์ที่ "มีส่วน" ในการนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ประเทศชาติได้

อนึ่ง การอธิบายการผ่อนปรนของคณะราษฎรนั้นอาจพิจารณาได้อีกด้านหนึ่ง กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 นั้นเป็นการก่อหวอดภายในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่อำนาจรัฐมีความเข้มแข็งอยู่ไม่น้อย เจือนองของคณะราษฎรที่จะทำการหาพื้นฐานการสนับสนุนให้กว้างขวางเป็นไปได้ลำบาก ดังปรากฏในการชักชวนผู้เข้าร่วมของขุนศรีศรากรที่เชื่อว่า ผู้ถูกชักชวนบางท่านเห็นด้วยแต่ก็ไม่กล้าที่จะเข้าร่วมเพราะเกรงจะไต่รับโทษ³⁸⁴ ดังนั้นการพิกษาบัญชีองค์อิมพ์ย์เก่าในทันทีที่บีค้ออำนาจไต่สำเร็จก็อาจจะส่งผลเสียหายแก่การจะรักษาอำนาจที่บีค้อมาได้ มีผู้ที่สนใจในการผ่อนปรนของคณะราษฎรท่านหนึ่งไต่กล่าวเปรียบ

³⁸³ คุใน "ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมการเมืองกับการเกิดสำนักเชิงปัจเจกชน."

³⁸⁴ "อาจารย์ปริทัศน์," ใน อาจารย์สาร 8 (มิถุนายน - กรกฎาคม 2524): 83.

กับเหตุการณ์ในต่างประเทศไว้ว่า " . . . ในเรื่องการประนีประนอม . . . เป็นเรื่องธรรมดาของการเปลี่ยนแปลงอะไรในประวัติศาสตร์ยุคใหม่ อย่างพวกจาโคบสงในฝรั่งเศส . . . คะแนนที่ให้ประหารชีวิตพระเจ้าหลุยส์เป็น . . . 361/360 อันนี้ก็น่าหัวเราะว่า เราสรรเสริญการปฏิวัติฝรั่งเศส เสียงเทียบซึ่งเปลี่ยนโฉมหน้าฝรั่งเศส . . . คำถามว่า 360 นี้คืออะไร พวกที่เปลี่ยนแปลงก็คือชนชั้นกลางที่ยังต้องการประนีประนอม เรามาคุยว่าคณะปฏิวัติ (คณะราษฎร) ทำไมต้องไปหาพระปกเกล้าฯ . . . มีนัยธรรมตาของการปฏิวัติและการต่อต้านปฏิวัติซึ่งไม่ใช่ว่าพอปฏิวัติคุณ แล้วคุณเสริมอำนาจปฏิวัติได้แข็งแกร่งเลยในวันนั้น . . . 385

แต่การผ่อนปรนของคณะราษฎรกลับทำให้ห้องคือชิปคีย์เดิมนั้นมีการรับรู้ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ทรงมีพระราชดำริที่ชี้ให้เห็นถึงผลของการรับรู้ก็คือ

. . . ฉันเองก็มีความหวังเช่นนั้น และยิ่งได้มีการพระราชทานขมาโทษในการที่คณะราษฎรได้ออกประกาศอันรุนแรงนั้นแล้ว ก็ยิ่งทำให้หวังว่าฉันกับคณะราษฎรจะปรองดองกันได้ต่อไป . . . 386

การขอขมาโทษของคณะราษฎรได้ทำให้ห้องคือชิปคีย์เดิมพยายามที่จะดำรงตนเองตามสถานะเดิมตามสำนักทางประวัติศาสตร์ของตน ดังปรากฏตั้งแต่การแสดงพระราชดำริในคำปรารภของรัฐธรรมนูญที่ชี้ให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้พระราชทานรัฐธรรมนูญอันมีความหมายว่าพระองค์ทรงพระราชทานความก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติ และประการสำคัญก็คือในการแก้ไขรัฐธรรมนูญมาตราต่าง ๆ จากฉบับของคณะราษฎร เป็นการแก้ไขที่วางอยู่บนสำนักของพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีที่ยังมีความต้องการที่จะดำรงอำนาจอยู่เพื่อที่จะสามารถกำหนดความเปลี่ยนแปลงได้ ตัวอย่างที่ชัดเจนก็คือ การแก้ไขหรือเพิ่มเติมในอีกหลาย

385"แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก . . . " หน้า 144-148.

386 คุเชิงอรณที่ 392

มาตรา ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการให้พระราชอำนาจแก่พระมหากษัตริย์มากขึ้นกว่าที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญฉบับของคณะราษฎร ดังเช่นการเพิ่มอำนาจในการยับยั้งร่างกฎหมายได้มากกว่าเดิม³⁸⁷ แม้ว่าในระบอบพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงจำเป็นต้อง "ทรงเห็นชอบด้วยทุกประการ"³⁸⁸ แต่ต่อมาพระองค์ก็ทรงแสดงออกถึงความไม่พอใจต่อสหกรณ์การบางประการ ดังปรากฏว่าเมื่อภายหลังจากที่เกิดกรณีกบฏวรวงศ์ กรมวังมีความขัดแย้งเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจของปรีดี พนมยงค์ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงมีพระราชบัญญัติเสนอต่อรัฐบาล 4 ฉบับ และพระราชว่าวสทอบันติกของรัฐบาลอีก 1 ฉบับ³⁸⁹ ซึ่งในพระราชบัญญัติทั้งหมดล้วนเกี่ยวข้องกับสถาบันและอำนาจของพระมหากษัตริย์ทั้งสิ้น โดยเฉพาะพระราชบัญญัติฉบับที่ 3 และ 4 ที่ทรงต้องการที่จะมีอำนาจมากขึ้นเพื่อที่จะสามารถกำหนดหรือยับยั้งการกระทำใด ๆ ของรัฐบาลได้ อันได้แก่ การเสนอความเห็นที่พระองค์ควรมีโอกาสที่จะเลือกสมาชิกประเภทที่ 2 ด้วยพระองค์เองบ้าง³⁹⁰ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นพระองค์ก็จะทรงมีอำนาจในการที่จะกระทำสิ่งใด ๆ ได้อย่างมากทีเดียว หรือพระองค์ทรงขอเพิ่มอำนาจในการยับยั้งร่างกฎหมายของ

³⁸⁷ การเปรียบเทียบรัฐธรรมนูญทั้งสองฉบับที่ชี้ให้เห็นได้ว่าฉบับที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวมีส่วนร่วมแก้ไขด้วยนั้นเป็นการแก้ไขที่เพิ่มพระราชอำนาจแก่พระมหากษัตริย์มากขึ้นกว่าเดิมใน ทิววรรณ บุณหวี, "ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ : ระยะเริ่มแรก (พ.ศ. 2443 - 2477)," (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 162-170.

³⁸⁸ ดังคำกล่าวของพระยามโนปกรณัม ประธานอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญที่ว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นชอบด้วยทุกประการ อยู่ใน รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร สมัยที่ 1 พ.ศ. 2475, หน้า 359-360.

³⁸⁹ ทรายละเอียดใน แถลงการณ์เรื่องพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ.

³⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 102-105.

รัฐบาล ขอให้เปลี่ยนจากเสียงข้างมากธรรมดา มา
เป็นเสียง 3 ใน 4³⁹¹ ซึ่งเป็นการเพิ่มอำนาจแก่พระมหากษัตริย์อย่างไพศาล
ที่เดียวในการที่จะเป็น "ผู้กำหนด" ความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในสังคม

แต่อย่างไรก็ตามภายหลังจากที่คณะราษฎรได้ปราบกบฏบวรเดชลงได้
น่าจะทำให้คณะราษฎรมีความมั่นใจในอำนาจและการยอมรับจากประชาชนมากยิ่งขึ้น
ประกอบกับข้อเสนอของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้นเป็นเรื่องที่ไม่สามารถ
ยอมได้ คณะราษฎรจึงตอบปฏิเสธซึ่งเท่ากับไม่ยินยอมให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้า
อยู่หัว "เป็นผู้กำหนด" วิธีประวัติศาสตร์อีกครั้งหนึ่ง ซึ่งผลให้พระบาทสมเด็จพระ
ปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ ในวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477

การที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแสดงหรือพยายามที่จะเรียกร้อง
สถานะของ "ผู้กำหนด" วิธีประวัติศาสตร์จนถึงวันที่ทรงสละราชสมบัตินั้นเป็นผล
อันเนื่องมาจากการที่คณะราษฎรได้ยอมรับว่าพระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีทรง
"มีส่วน" ในการที่นำความเจริญก้าวหน้ามาสู่ประเทศชาติ อันทำให้พระองค์ทรง
มีพระราชดำริว่าจะ "ร่วมกัน" กำหนดวิธีประวัติศาสตร์ต่อไปได้ ดังปรากฏความใน
พระราชบันทึกของพระองค์ ความว่า

. . .ฉันเองก็มีความหวังเช่นนั้น และยิ่งได้มีการขอพระราชทาน
มาโทษในการที่คณะราษฎรได้ออกประกาศสนับสนุนนั้นแล้ว ก็ยิ่ง
ทำให้ฉันหวังว่าฉันกับคณะราษฎรจะปรองดองกันต่อไป น่าเสียใจ
อย่างยิ่งที่ความหวังเหล่านั้นมิได้เป็นสมหมาย อีกไม่ช้าก็เกิดมี
ความเห็นแตกต่างกันขึ้น. . .คณะราษฎรก็มีความระแวงสงสัย
อยู่เรียกว่าคงอยากได้อำนาจสืบคืน. . .ฉันเสียใจที่จะต้องบอก
ตามตรงว่า ฉันไม่สามารถที่จะไว้วางใจคณะราษฎรได้ และ

391 เรื่องเดียวกัน, หน้า 108-111.

คณะราษฎรก็คงไม่ไว้วางใจกันเช่นเดียวกัน และฉันเห็นว่าเป็นการ
ยากอย่างปิ้งที่จะแท้ให้เป็นอย่างอื่น. . . 392

ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสละราชสมบัติแล้ว
ก็กล่าวได้ว่า ภาระการกำหนดความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศไทยตกอยู่ในมือ
ของคนธรรมดาที่ไม่ใช่เจ้าอีกต่อไป ไม่ว่าจะเป็นทหารหรือพลเรือน บทสนทนา
วาระสุดท้ายของสำนักทางประวัติศาสตร์กับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.
2475 ก็ปิดฉากลง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

³⁹²พระราชดำรัสตอบในการที่ผู้เริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
ทูลเกล้าฯ ถวายดอกไม้ ชูปเทียน เพื่อขอพระราชทานอภัยโทษ, เรื่องเดียวกัน,
หน้า 152-154.